

ДУШКО ДУШАНОВ

АЛЖИР

ЛЕГЕНДИ
И ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ

ДУШКО ДУШАНОВ

АЛЖИР

ЛЕГЕНДИ И ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТ

ИЗДАТЕЛСТВО НАУКА И ИЗКУСТВО СОФИЯ 1985

Книгата за Алжир представлява популярен разказ за географията, икономиката, историята и културата на тази африканска страна, заета средищно положение в Магреб.

Непосредствените лични впечатления на автора въвеждат читателя в една страна — необикновена с природните си контрасти и с изключителна историческа съдба. От книгата читателят добива знания за битата и нравите на алжирците, за особеностите на градове и райони, на някои племена, за мозабитите, туарегите, за „миража“ Тасили.

Авторът разглежда някои проблеми, наследени от тежкото колониялно робство, както и големите икономически постижения след извоюването на независимостта, привежда легенди и възравания на населението.

Пред читателя се откроява географската, икономическата и културната характеристика на тази древна и млада държава на африканския континент със своя бурен икономически кипнеж, населена с горди, мъжествени и свободолюбиви хора.

Книгата е предназначена за най-широк кръг читатели.

© Душко Любенов Душанов, 1985
с/о Jusautor, Sofia

Индекс 916

АЛЖИР

ПЪРВА СРЕЩА С АЛЖИР

От илюминатора на самолета град Алжир блести под яркото слънце и синьото небе. Белите кутийки на сградите се нижат под нас, но не могат да се изсипят в морето, тъй като крайбрежният булевард плътно ги е притиснал към хълмовете.

„Алжир белият“ са го нарекли пътешествениците. А ако се вгледате отблизо и по-внимателно, във външния му облик ще видите най-различни багри, чудновати контрасти и неочаквани съчетания.

Крайбрежните хребети на Тел Атлас лъкатушно се спускат към морето, зеленят многобройните паркове и широки булеварди, тук-там се мяркат старите крепости и високите минарета на древните джамии. Казбата¹ на града се е сгушила в малките си улички. Непосредствено до Казбата блестят в стъкло и бетон съвременните булеварди и многоетажните сгради на новите райони на града, а от всички страни синее морето, станало съдба на града.

Откъм морето са дошли и финикийците, и римляните, вандалите и византийците, арабите и турците, испанците и французите. Всички те безжалостно са унищожавали следите на предишните владетели, съзиждайки града отново от пепелищата.

Самолетът ни пренесе за три часа от София в Дар ел-Бейда (което означава „Бяла къща“) — летището на град Алжир. Улиците, къщите, големите сгради, лавината от хора и автомобили биха могли да принадлежат на който и да е френски, испански или гръцки средиземноморски град например... Но тълпата, която гъмжи по уличките и площадите на Казбата, звуците на един гърлен, непознат език, жените, забулени в бели тъкани, възрастните, облечени в бурнуси², с тюрбан на главата, предиз-

¹ Казба — най-старата част на града, разположена около дворците на турските и алжирските управители.

² Бурнус — мъжко вълнено наметало с качулка.

викват пълно объркване и възторг. Всичко това при първия контакт създава чувството, че се намиращ в един нов, различен, интересен свят.

Изведнъж, без още да си се ориентирал, се озоваваш сред учудващото разнообразие от пейзажи, раси и езици, начини на живот...

За едни държавата Алжир се ограничава в рамките на нейната столица и околностите ѝ — селищата Айн Тая и Шершел, туристическите комплекси Морети, Сиди Феруш и Типаза; други ще си спомнят за солидарността на българския народ с алжирския народ по време на войната за национално освобождение срещу една от най-силните империалистически, колониални страни — борба, в която народът на Алжир даде 1,5 милиона жертви; трети ще свържат представата си с древните римски градове — днешните Джемила и Тимгад; четвърти ще си спомнят за „Ручея на маймуните“ в местността Шифа или пък язовира „Гриб“ край град Медея; пети ще го свържат с висящите мостове на Константин и живописния, висящ над морето път между градовете Жижел и Беджая — „едно от чудесата на света“; шести ще си спомни за металургичния комбинат-красавец Ел Хаджар край град Анаба и за нефтените гиганти в градовете Арзю и Скикда, където се кове икономическата мощ на страната; седми ще го свърже с пясъчните дюни и неописуемото очарование на Сахара край Ел Уед, Уаргла или Тиндуф, с великолепната, възпята от Льо Корбюзие архитектура на Гардая и тайнствените фрески на Тасили.

Трудно е да се обходи, да се види, да се асимилира цял Алжир, да се чуят всичките му легенди, да се посетят всичките му паметници и забележителности. А в Алжир има какво да се види и да се научи. Това е една от най-живописните и най-разнообразната по релеф арабска страна. Нищо чудно, сред 20-те си арабски сестри тя е втора по големина след Судан. Територията на Алжир е около 20 пъти по-голяма от тази на нашата страна.

В свободен Алжир, извоювал независимостта си през 1962 г., новият живот измества старите вековни традиции. Вече на никого не прави впечатление съседството на старинните паметници с последните достижения на науката и техниката. По алжирските улици едновременно се срещат жени с фередже и облечени по европейски, камилата и магарето до пежото и мерцедеса, чува се гласът на мощния високоговорител вместо муедзина на минарето.

Векове наред тук са прониквали различни племена, стило-

ве, култури. Алжир е мост, съединяващ Европа както с Тропична Африка, така и с Близкия Изток. Той е свързващо звено между източната и западната част на Северна Африка, а столицата Алжир е сърцето на това свързващо звено.

Град Алжир запазва през вековете своята самобитност и многообразие; това е селището на финикийците и древноримския Икозиум; това е добре съхранилият се Ел Джезаир, прочуто средище на пирати и корсари; заедно с това този белоснежен красавец, възпят от Мопасан, Юго, Флобер, Камю, Амрани, Мамери, съперничи с най-интересните градове в Европа; и накрая това е столицата на младата Алжирска демократична и народна република, извоювала с меч своята свобода и независимост.

Дръзнахме да поведем читателя по тази много млада и много древна страна, да проследим нейните географски и икономически особености, нейното минало, легенди традиции, нейната историческа съдба и съвременен копнеж, обхващан гордите ѝ синове.

СТРАНА НА ПРИРОДНИ КОНТРАСТИ

Алжир е разположен в Северна Африка между 18° и 37° северна географска ширина. Крайбрежната част на страната е разположена в северния субтропичен пояс. По-голямата част от територията на страната е заета от пустинята Сахара, т. е. влиза в тропичния пояс на северното полукулово. Алжир граничи на север със Средиземно море, на изток с Тунис и Либия, на юг с Нигер, Мали и Мавритания и на запад с Мароко и Западна Сахара. Площта на страната е 2 381 742 кв. км.

Крайбрежната част на страната и Алжирска Сахара се отличават силно по геоложки строеж, релеф, климат, води, почва, флора и фауна. Природата на тези две съседни физикогеографски области обуславя двойствения характер и на цялостния икономически живот в страната.

Поради силно изразените различия в природните условия страната се разделя на две области: Северен Алжир и Алжирска Сахара.

СЕВЕРЕН АЛЖИР

Природните особености на Северен Алжир са свързани с географското му разположение в северната част на Африка и със спецификата на геоложкия строеж и релефа на континента в

тази част. Северен Алжир заема централната част на Атласката нагъната планинска система, част от Алпо-Хималайския ороген. Тя е развита в две вериги. Северната планинска верига — Тел Атлас, включва планините Тлемсен, Уарсенис, Дара, Джурджура, Бибан, Нумидийските планини, а южната планинска верига — Сахарски Атлас, се състои от планините Ксур, Джебел Амур, Улед Найл и Орес.

Между двата планински хребета на Атлас се намират Високите плата, които заемат голяма площ и имат средна надморска височина 600—1000 м. Тези области са разположени далече от морето, във вътрешността на страната, и се простират от югозапад на североизток.

Ниските, тесни и удължени долини и нахълмената равнина в Северен Алжир заемат малка площ. Някои от тях, както например при Оран, Митиджа, Анаба или хълмистата равнина Сахел около град Алжир, са разположени до крайбрежието. Други — като долините на Маскара, Шелиф, Сумам, са по-отдалечени от морето.

Сложната геоложка история на Северен Алжир е предопредила наличието на разнообразни минерални богатства: висококачествени железни и манганови руди, руди на олово, цинк, арсен, антимон, мед. Северен Алжир е богат на фосфорити, минерални соли и суровини за производството на цимент и други строителни материали.

Релефът оказва своето влияние върху възможностите за използване на територията на Северен Алжир: равнините и платата с височина 400—1200 м преобладават, а високите планини и равнини са малко.

На изток от столицата Тел Атлас се отдалечава от крайбрежието. Там се намират по-древните планински масиви на Кабилия, чиято средна височина е около 1000 м. Към тях от юг се доближават по-млади в геолошко отношение високи и скалисти планински хребети с типични алпийски върхове. Те достигат 2000 и повече метра надморска височина, върхът Лала Хедиджа в Джурджура е висок 2308 м.

Източната част на Тел Атлас обкръжава от юг кабилските масиви и заема целия Североизточен Алжир. На североизток се намира планината Бибан, а на югоизток — планината Ходна, които образуват своеобразен мост между северните и южните атласки хребети.

На юг планината Ходна (в масива Белезна Батна) превишава 2000 м. Тясна депресия отделя Ходна от един от най-високите и красиви планински масиви на Северен Алжир—Орес, в който се намира най-високият връх в тази част на страната

Шелия, 2329 м. В южната си част Орес се доближава до Сахарски Атлас.

Сахарски Атлас образува бариера между Атласката нагъната система и Сахарската платформа, заета от най-голямата пустиня на Земята. Средната височина на Сахарски Атлас е 1400 — 1500 м. Многобройните низини и равнини са заети от пресъхващите солени езера (себхи или шоти). Монотонният релеф на равнините понякога се нарушава от дълбоките долини на реките, които са сухи през по-голямата част на годината. Всички реки се наричат уеди, което на арабски означава река.

Алжирското крайбрежие на Средиземно море има протежение около 1300 км. По него няма големи острови, нито пък дълбоко врязали се в сушата заливи. Заливите при градовете Оран, Арзю, Алжир са снабдени със сложна съвременна техника и защитни съоръжения и там акостираат съвременни кораби.

Климатът на Северен Алжир е субтропичен, полупустинен, полусух. През зимата в Северен Алжир климатът се формира под влияние на циклонална дейност, в резултат на която тук достигат влажните въздушни маси на Атлантика. Едновременно на отделни места по планинското крайбрежие валежите даже са над нормите за умерения пояс. През лятото цялата територия на Северен Алжир се намира в сферата на постоянния Азорски антициклон.

Сложният релеф в Северен Алжир предопределя различните климатични условия в близки, съседни райони. Западните циклони пренасят голямо количество влажни въздушни маси, които се изваляват над планинските хребети на Мароко, тъй като те са по-високи от планините в Северен Алжир. Затова северозападната невысока част на страната (районът на Оран) е по-сушава в сравнение с по-високите крайбрежни планински райони в централната и източната част на Северен Алжир. Алжирска Сахара със силно нагнетите си слоеве въздейства непосредствено върху климата на южните райони в атласката част на Алжир. Под влияние на Алжирска Сахара температурните амплитуди в тях са по-големи в сравнение с тези в по-северните райони. Средиземно море оказва по-непосредствено влияние върху климата само на тясната крайбрежна ивица, където влажността на въздуха е по-висока, температурните амплитуди са по-малки, а бризите са постоянни.

По цялата територия на Северен Алжир с изключение на най-високите масиви (над 1600 м) средните месечни температури даже през най-студения месец (януари) са по-високи от 0°.

Разликата между средните януарски температури по крайбрежието, във вътрешните райони и в южните атласки хребети е около 5°, а разликата в летните температури е 1—2°. Абсолютните максимални температури са високи и почти навсякъде достигат и надминават 40°, а в долината на река Шелиф те превишават 50°. Хората и животните трудно понасят високите летни температури и особено изсушаващите ветрове, наречени сирок, които духът от пустинята към крайбрежието в течение на 30—40 дни от годината.

Разпространението и периодичността на температурите, пониски от 0°, е важно от гледна точка на селското стопанство. Такива минимални температури се срещат само на отделни места от страната, но почти във всички райони. Освен по крайбрежието, ежегодно има мразовити дни, които застрашават субтропичните култури. Сирок е опасно за посевите, когато се появи рано напролет или в началото на лятото. Развитието на растителността се затруднява не само от сухия климат, но и от неравномерните валежи през отделни години. Даже по-дъждовните години в Алжир са вредни за земеделието, когато дъждовете закъснелият, или ако те спрат рано. Проливните дъждове са безполезни и често вредни, затова средната годишна сума на валежите в Северен Алжир има твърде относително значение за селското стопанство.

Валежите в Северен Алжир са главно във вид на дъжд, но през зимата в планинските райони често вали и сняг. Един път на десет години пада толкова много сняг в Северен Алжир, че причинява транспортни затруднения. Такава беше 1979 г. например, когато падна сняг и на някои места в Сахара, където от 100 години не е имало подобно явление. Задържането на снега във високите планини на Тел Атлас, Кабилия, Орес и даже в Сахарски Атлас е нормално явление. В по-голямата част от Северен Алжир снегът се задържа не повече от 5 дни, а в планините до двадесет дни. Много вреди нанася едрият град, който пада често по време на буря през пролетта или в началото на лятото и унищожава не само посевите, но даже дребният рогат добитък по пасищата.

В Северен Алжир се открояват три големи климатични пояса: 1) влажният крайбрежен субтропичен (средиземноморски) пояс със средна сума на валежите 600—1000 мм, а във високите планини 1500—1700 мм, и то главно през зимата; 2) полусухият субтропичен район на Тел Атлас, където валежите (400—600 мм) падат главно през пролетта и есента, което е благоприятно за провеждането на селскостопанските работи; 3) сухият субтропи-

чен (средиземноморски) район, който заема цялата вътрешна част на Северен Алжир чак до границата със Сахара (средната сума на валежите обикновено не е по-голяма от 300 мм годишно).

Реките в Северен Алжир са къси и неплавателни, с непостоянен режим. Само една река — Шелиф (дълга 700 км), има повече или по-малко постоянен отток през годината. Реките (уедите) на Тел Атлас са многобройни, но къси — от 100 до 150 км. Основните от тях са: на запад — Тафна, Сиг, Хабра; на изток — Исер, Себау, Сумам, Рюмел, Сейбуз. Най-важните реки в степната зона (Високите плата) са: Ксоб, която се влива в Шот Ел Ходна, Ел Кантара и Ел Абиод, която се влива в Шот Мелгир на юг от Орес. Почти всички реки имат непостоянен отток. През дъждовния период на годината те внезапно прииждат, набъбват, клокочещата им вода нахлува в коритото. Особено бурно прииждат реките, които се оттичат в морето. Водният отток през този период за кратко време нараства многократно, като достига стотици и хиляди кубометри в секунда. Тези големи водни количества предизвикват опустошителни наводнения — често разрушават бентове и мостове, заливат полета и селища. Голямо внимание се отделя на строителството на защитни съоръжения от наводненията. Реките пренасят огромно количество инертни материали, които се получават при подкопаването на ронливите брегове. Само рекичката Мазафран например, която се намира недалеч от град Алжир, отнася ежегодно в морето до 8 млн. т инертен материал.

Водният режим на реките във вътрешните райони на Северен Алжир също е непостоянен. Тези реки се оттичат в безотточните котловини на големите и малките солени езера. Такива езера има много и почти всички за кратко време през сезона на проливните дъждове се изпълват с вода, а през останалата част от годината се превръщат във влажни и сухи солончаци. От реките и особено от големите шоти се изпаряват огромни маси вода. Басейнът Шот еш Шерги например губи ежегодно повече от 10 млрд. куб. м вода от изпарение и филтрация.

Макар и ограничени, водните ресурси на Северен Алжир се използват все по-широко не само за водоснабдяване, но и за оросяване и получаване на хидроелектроенергия. Построени са повече от 25 язовира, няколко хидроелектроцентрали, стотици бентове и хиляди изкуствени водохранилища за регулиране на наводненията и задържане на водите. Северен Алжир има голям брой минерални извори с важно балнеологично значение.

Почвено-растителната покривка на Северен Алжир отразява

двойнствения характер на природата: субтропична (средиземноморска) — на север, и полупустинна — на юг. Разпространени са кафявите и канелените почви. Под горите на най-влажните крайбрежни планини са развити кафяви горски почви, често засолени. Във вътрешните райони преобладават сивокафявите почви и карбонатни кори. Тези почви са смесени със солончаците и други засолени почви, а в най-южните части на Северен Алжир на границата с пустинята се наблюдава постепенен преход към примитивните почви на каменистите и пясъчните пустини.

Растителността на Северен Алжир, типична за цялото Средиземноморие, до активното вмешателство на човека е била развита само в крайбрежната зона на Тел Атлас и планините на Кабилия. Благодарение на достатъчните валежи и плодородните почви тази зона има особено значение за селското стопанство. Тук почти всички земи могат да се обработват и да се отглеждат ценни субтропични култури (грозде, маслини, цитрусови култури, овощни дървета и др.). Средиземноморската растителност се е запазила в естествено състояние само върху неизползуваните от човека стръмни склонове и в най-високите планини. Средиземноморските гори са силно оредели. Само през първата половина на нашия век площта на горите е била съкратена с 1000 хил. дка, а унищожаването им е започнало дълго преди нашата ера. Сега в тези, както и на други места в Северен Алжир се разгръща залесителна кампания за възстановяване на горите върху ерозираните склонове, а също така в планините на границата със Сахара, където се провеждат мащабни експерименти по създаване на „зелени пояси“, за да се прегради придвижването на пустинята на север.

Главното своеобразие на растителната покривка се състои в съседството на средиземноморската растителност с пустинята. Смяната на ботаническите зони е постепенна особено поради височинната поясност на растителността главно във високите райони на Северен Алжир. По склоновете на крайбрежните планини на височина до 1000 м се разполага най-типичната средиземноморска растителност — труднопроходимите маквиси, които се състоят от вечнозелени, сухолюбиви и често бодливи храсти и невисоки дървета (сакъзово дърво, дива маслина, акация и др.). На отделни по-влажни места по крайбрежието се е запазил крайморският бор. По планинските склонове и във влажните падини над 1000 м се срещат повече вечнозелени средиземноморски дървета — корков дъб, алепски бор и др. На мястото на деградираните маквиси често се появява палмата-джудже и др.

В крайбрежните райони, където сумата на валежите е над 600 мм годишно, във височинния пояс от 500 до 1300 м се развиват основните алжирски гори от корков дъб. Те отдавна се експлоатират и са силно оредели. Над пояса на вечнозеления дъб са разположени горите от дъб, клен и други дървета, чиито листа опадват през зимата. Още по-високо е поясът на иглолистните дървета — кедр и смрика.

За средиземноморската част на Алжир са характерни някои внесени сравнително неотдавна растения, като индийска смокиня (американски кактус) и алое от Америка, евкалипт от Австралия и др.

В южната част на Тел Атлас, във вътрешните райони на Северен Алжир и особено в Орес и Сахарски Атлас вертикалната поясност на растителността има по-друг характер. Тук е ясно изразен поясът на алепския бор, който расте добре даже при годишна валежна сума от 400 мм и навсякъде до 1300 м, в Орес — до 1600 м, а в Сахарски Атлас до 2000 м.

Във вътрешните райони (Високите плата) на Северен Алжир се срещат различни видове полупустинна растителност — острата степна трева алфа, пелин, камилски трън и ретам (безлистен храст).

Животинският свят, който е още по-разнообразен от растителния, е бил подложен на изстребление в резултат на човешката дейност през историческия период. Щраусите, лъвовете и газелите са изстребени още преди около сто години. Руският географ и пътешественик П. Чихачев в книгата си „Испания, Алжир, Тунис“, издадена в Париж през 1880 г., пише по този повод следното: „... Показаха ни мястото, където преди пет дни е бил убит леопард с огромни размери, недалече от Бон (днес Анаба).

Преди два месеца в местния вестник „*Moniteur d'Algérie*“ от 19 февруари е било съобщено, че в хълмистия масив Едуг (бел. авт. — по крайбрежието) се е появил лъв с черна грива (вероятно много стар). Вестникът съобщи, че когато лъвът бил убит, в тялото му намерили 14 куршума. Единият от тях бил от бойна пушка, модел „1866—1874“.

Съвременната фауна е представена от копитни животни на полупустините и пустините, а горската фауна се е запазила само в най-малко изсечените гори на Тел Атлас, Кабилия и Орес. Към бозайниците, които придават своеобразие на фауната, принадлежи маймуната от рода „маго“ — берберска макака, която живее в Тел Атлас и Кабилия. Тукашните зайци малко се отличават от европейските си сродници. В някои райони на Тел Атлас има глигани, разпространени са много видове прилепи,

особено многобройни са дребните гризачи — горските и полските мишки, а в по-южните райони — скокливата мишка. Широко са разпространени насекомоядните — къртици и таралежи. Хищниците са представени преди всичко от дребни животни: лисица, степна котка, невестулка и видра — на север, а в по-южните райони — фараонова мишка. Понякога „пясъчните“ котки и рисовите (каракал) от сахарските райони отиват далече на север. От копитните са останали неголеми стада газели и антилопи. Срещат се северноафрикански елени, мечки и сърни. Морските бозайници са рядкост край бреговете на Алжир. Освен делфина рядко се среща практически изчезналият тюлен-монах.

В Алжир има много птици, но местните видове са малко, а преобладават прелетните. Най-многобройни са птиците от семействата на врабците и враните. Често се срещат жерави, гъски, патици и други птици, прелетели от Европа и СССР. Много са хищните птици — орли, соколи, ястреби и др.

Във всички райони се срещат влечугите-варани. В горите на Тел Атлас се срещат хамелеони. Навсякъде са разпространени змиите — смок, горска пепелянка, рогата пепелянка, африканска кобра и др. По крайбрежието често се срещат морски змии. На север са разпространени водните костенурки; земноводните освен жаби са представени със саламандри и тритони.

Пресноводни риби има малко, част от тях се е приспособила да живее в подземните реки. По крайбрежието се ловят обикновено сардини, скумрии, хамсии и др. Рибата-змиорка често се приема за морска змия. Паякообразните са разпространени в цялата страна, от тях скорпионите са особено опасни за човека. Кърлежите, както и някои насекоми, особено комари, предизвикват сериозни заболявания у хората и животните. Много от насекомите, най-вече скакалците, нанасят поражения на селското стопанство. Лозята в Северен Алжир нееднократно от края на XIX в. са били поразявани от филоксера, а насекомото кърмъз напада цитрусовите и маслинените култури. Борбата с вредителите-насекоми е една от важните стопански задачи в страната.

АЛЖИРСКА САХАРА

Над 5/6 от територията на страната е заета от полупустини и пустини. На юг от Сахарски Атлас се простира централната част на пустинята Сахара (над 2 млн. кв. км.), която на запад преминава в каменисто плато, а на изток — в обширна ниска падина, спускаща се на места до 26 м под морското равнище (Шот Мелгир). Широко разпространеното мнение, че Сахара е „море от пясък“ е погрешно, тъй като именно на територията на Ал-

жирска Сахара се намират и най-големите планински масиви на Сахара. В геоложко отношение цяла Сахара е част от древната Африканска платформа, образувана предимно от палеозойски, мезозойски и терциерни морски утайки — пясъчници, варовици и мергели, и частично покрита от по-млади континентални наслаги. В релефа на Алжирска Сахара преобладават равнините и платата с височина около 500 м; многобройни са и дълбоките безотточни долини с езера (шоти). На югоизток от Алжирска Сахара се намира планинският масив Ахагар с най-високия връх в Алжир Тахат, 3003 м. Този масив се характеризира със следи от активна вулканична дейност от терциера и кватернера: полета от застинала лава, конуси на изгаснали вулкани и др.

Ландшафтът на Алжирска Сахара е много разнообразен. Той включва огромни равнинни пространства с камениста повърхност, фактически лишени от растителност (хамади), или покрити с чакъл пространства (серир), планини с дълбоки каньони и главно сухите корита на реките и накрая обширни пространства, покрити с пясък, известни под името ерг, заети с дюни, които на места достигат 300 м височина — в Големия западен ерг. Големия източен ерг и др.

За цялата територия на Алжирска Сахара са характерни голямата сухост на въздуха, силното изпарение и недостигът на вода. Средната сума на годишните валежи достига 100—200 мм в северните райони, а в по-голямата част от вътрешните райони тя е под 50 мм, където понякога не вали дъжд с години. В същото време почти повсеместно се наблюдава обилна утринна роса в резултат на кондензирането на изпаряващата се подпочвена вода. Денонощните и годишните температурни амплитуди са големи. Максималните температури на сянка надвишават 55°, а земната повърхност се нагрява до 70—80°. През зимата в Алжирска Сахара почти навсякъде се появяват слани.

Рядко падащите дъждове в Сахара не дават възможност в коритата на уедите да тече вода повече от няколко часа. В района на пясъчните пустини дъждовната вода се просмуква в пясъка и образува резерви, които се използват от жителите на оазисите. По дължината на сухите долини, където някога са текли реки, например уедите Джеди и Саура, са разположени оазиси. В Алжирска Сахара има подземни реки, но техните водни запаси са ограничени. През последните години се извършва по-интензивно сондиране, за да се осигури повече вода за непрекъснато увеличаващия се добив на нефт и газ и за поливното земеделие в северните райони на Алжирска Сахара.

В по-голямата част от пустинята се срещат примитивните

почви, навсякъде са разпространени гипсовите и варовитите кори. Растителността там, където може да се развива, е представена предимно от многогодишни сухоустойчиви растения с мощни корени и растения, които вегетират кратко време след падането на дъждовете. В местата с по-благоприятни условия се срещат дървета и храсти — някои видове акации, жълтуга, тамаринда и др.

Животинският свят е разнообразен: освен многобройните видове насекоми и паякообразни широко са разпространени влечугите (гушери и змии), много птици, около 60 вида бозайници, сред които копитните, малките хищници — лисица фенек, чакал, хиена, и много гризачи, които са се приспособили да живеят дълго без вода.

Независимо от пустинния си характер природата на Алжирска Сахара винаги е давала възможност на хората да осигурят своето съществуване не само в оазисите, но и чрез използването на някои пасища от чергарите-животновъди и събирането на полезни плодове.

Разкриването и експлоатирането на природните богатства сложи началото на нов етап в стопанската история на Алжирска Сахара. При все това изследването на природата на Алжирска Сахара и нейните природни богатства се намира в началния си стадий в сравнение с отдавна изследваните райони на света.

ПРОБЛЕМИТЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Населението на страната възлиза на 20,1 млн. души, като непосредствено след извоюването на независимостта през 1963 г. то е било 9 млн. души. Столицата на страната — град Алжир, има 1,8 млн. души население с предградията.

Преобладаващата част от населението се състои от алжирски араби и бербери, между които е трудно да се прокара рязка граница. Арабското население на Алжир произлиза от започналото през VII — VIII в. смесване на коренните берберски племена с пришълците араби. По-късно, през втората половина на XI в., на територията на Алжир започва масово преселение на арабските племена бени хилал и бени солайм. Но и тогава арабите многократно отстъпвали по брой на берберските племена. Макар и по-малобройни, арабските преселници и техните потомци успели да наложат на по-голямата част от берберите арабския език, исляма и много други елементи на арабската култура.

Днес арабите съставляват основния етничен елемент на гра-

довете. Жителите на Голяма и Малка Кабилия — кабилите, и тези от Орес са главно бербери. В планинската област Шавия (Орес) живеят берберите шавия. Берберите също така съставят мнозинството от населението на редица оазиси най-известен от които е Мзаб (бербери-мозабити).

Туарегските племена кел ажер, кел ахагар, кел рела, таитокс, анет и теджехе обитават централната част на Сахара и Ахагар. Тези райони се обитават и от чергарите от арабски произход — шааба, трафи, фтайет и др. Смесването на арабите и берберите през последните десетилетия се е засилило, поради което процентът на берберите в населението намалява.

По време на колониализма чужденците са били значителен процент от населението, но след придобиването на независимостта техният брой е намалял повече от 10 пъти. Това се отнася особено за французите, които в началото на 1962 г. са били повече от 1 млн. души, и за евреите, броят на които през отделни години достигал до 150 хил. души. Основната част от алжирските евреи били сефардите, които през XVI в. избягали от Испания поради гоненията на инквизицията. Европейците живеят главно в големите градове: испанците населяват алжирския запад (главно град Оран), а италианците — изтока (град Константин). В градовете има също така турци (наречени кулуглу — потомци на еничарите и алжирските жени) и ливанци.

Един от най-острите проблеми в Алжир е демографският. Раждаемостта е 43‰, а смъртността — 11,1‰, т. е. естественият прираст е 32,3‰. През 1981 г. са се родили 835 хил. деца, 213 хил. души са починали, като естественият прираст е 622 хил. души. Според алжирски икономисти населението на страната през 2000 г. ще се удвои и ще достигне 40 млн. души.

Разпределението на населението по пол към 1982 г. се характеризира с превишения брой на жените — 50,3%, в сравнение с този на мъжете — 49,7%. Ако се сравни възрастовият състав на алжирското население през 1954 и 1982 г., ще проличи повишаването на процента на младата възраст (0—14 г.) съответно от 42,7 на 46,2% от цялото население, а също така процента на възрастните (над 60 г.) — от 5,1 на 5,7%, като в същото време делът на средната възраст (15—59 г.) се е намалил от 52,2 на 48,2%. Тези изменения са резултат от повишаването на раждаемостта и понижаването на смъртността. Средната продължителност на живота е 58,4 г.: мъже — 57,0 г., жени — 59,8 г. Регулирането на раждаемостта може да се осъществи само чрез повишаване общообразователното ниво на населението, тъй като религията забранява аборта.

Трудовата заетост на населението в различните отрасли е следната: индустрия — 439 хил. души; строителство — 502 хил. души; търговия, транспорт и услуги — 651 хил.; администрация — 705 хил. души; селско стопанство — 963 хил. души. През 1981 г. са били разкрити нови 200 хил. работни места, а към 2000 г. новите работни места ще нараснат на 1,5 милиона.

Ежегодно 80—100 хил. селски жители се насочват към градовете. Ако през 1956 г. населението на градовете е представлявало 21% от общото население на страната, през 1977 г. то е вече 41%. Демографският ръст в градовете усложнява осигуряването на населението с продоволствие, жилища, училища, работни места и транспорт. За периода 1982 — 1990 г. е планирано да бъдат построени 2 млн. нови жилища. Понастоящем в столицата в една стая живеят средно по осем души.

Населението е разпределено крайно неравномерно върху територията на страната. Средната гъстота на населението е 8,4 души на 1 кв. км. Най-гъсто населени са тясната крайбрежна ивица на страната, особено районът на градовете Алжир и Оран, а също така планинските райони на Кабилия — 200—300 души на 1 кв. км. По крайбрежието на територия около 1% от площта на страната е съсредоточено почти 2/5 от цялото население.

В Алжирска Сахара живеят не повече от 2 млн. души, 3/4 от тях са дребни земевладелци, а останалите са чергари. Тук средната гъстота не превишава 1 човек на кв. км. и е характерна за вилаите (административен район) Таманрасет, Адрар, Бешар.

Селските жители водят уседнал, полууседнал или чергарски начин на живот. В западната и централната част на Северен Алжир преобладава уседналото население, което е заето с полевъдство. Получергарите и чергарите-животновъди живеят главно във Високите плата, Сахарски Атлас и Сахара. Уседналото население на пустинята — това са жителите на оазисите и на промишлените селища.

От 1948 до 1968 г. градското население се е увеличило от 1838,3 хил. души (25% от всички жители) на 4699 хил. души, което представлява 38% от всички жители. Особено бързо се увеличава населението на големите градове. Градовете Алжир и Оран например се увеличават през годините 1948, 1954, 1966 и 1975 съответно на 489, 578, 943 и 1800 хил. души — за град Алжир, и 273, 322, 328 и 520 хил. души — за Оран.

По такъв начин вътрешната миграция на населението представлява преливане не само на селското население в градовете,

но и прехвърляне на населението от малките и средните градове в големите градове и особено в столицата. Механизмът на вътрешните миграционни процеси в Алжир, който върви по пътя на ускорената индустриализация, се обуславя не само от изтласкването на селското население в резултат на пренаселението на определени райони (като Мзаб например), но и в резултат на общата урбанизация, свързана със създаването на крупни промишлени комплекси.

Началото на масовата емиграция в чужбина датира от Първата световна война, когато около 100 хил. алжирци заминават като работници във френските военни заводи. През първите години след Втората световна война стотици хиляди алжирци се преселват във Франция и някои други западноевропейски страни. Днес извън пределите на страната живеят около 1 млн. души. От 1973 г. насам ежегодно в страната се завръщат около 40 хил. души.

Голяма миграция на населението се наблюдава и в годините на войната за независимост (1954 — 1962), когато около 2,5 млн. алжирци са изгонени от своите земи, а около 500 хил. избягали в съседните страни — Мароко и Тунис. След извоюването на независимостта през 1962 г. голяма част от алжирците от тези страни се завърнали в родината си.

Алжирското правителство се стреми чрез интензивно развитие на икономиката да осигури на работниците-емигранти завръщане в родината и препитание.

ЕЗИКОВИ И РЕЛИГИОЗНИ ОСОБЕНОСТИ

Арабският език, френският език и някои наречия на берберския език са най-разпространените езици в Алжир. Арабският език, чиято сфера на действие в течение на дълги години (повече от едно столетие) е била изкуствено ограничавана от колонизатора, след победата на националноосвободителното движение е получил възможност за безпрепятствено развитие. Той е провъзгласен за официален държавен език на Алжир, а се запазва също така като език на мюсюлманският култ и традиционната арабо-мюсюлманска култура.

Около 18%, или 3,6 млн. души, от цялото население на Алжир говори различни берберски наречия от семито-хамидската група. Основната маса от говорещите берберски живее в Орес (племената шавия), в Кабилия (кабилите), в Мзаб (мозабитите), в Сахара (туарегите). Освен това значителна част от живеещите в големите градове по крайбрежието са придошли от

районите с берберски език. Смята се, че 60% от населението в големите градове по крайбрежието в семеен кръг говори берберски.

На пленум на Централния комитет, състоял се през юли 1981 г., Фронтът за национално освобождение призна правомерността на използването на местните диалекти наравно с арабския език.

Ислямът е обявен за държавна религия съгласно Конституцията и Националната харта на страната. Мюсюлманите представляват повече от 99% от населението. По националност това са алжирски араби, кабили, шавия, туареги, а също така пришълци от други мюсюлмански страни. Алжирското законодателство гарантира свободата на вероизповеданията и за привържениците на другите религии. По официални данни християните са около 1% от населението на страната. Болшинството от християните са европейци — французи, испанци, италианци, които живеят в големите градове по крайбрежието; по-малката част са местни жители — бербери, няколко хиляди малтийци и др. Освен това в големите градове живеят около 3 хил. евреи-юдеи.

Ислямът е възникнал в VII в. от н. е. на полуостров Арабия и бързо се е разпространил в Близкия изток и Северна Африка. Неговият основател пророкът Мохамед е положил началото на мюсюлманската държавност и морал.

Основната догма на исляма е вярата в бога, изразена във формулата „Няма друг бог освен аллах и Мохамед е неговият пророк“. Вярващите мюсюлмани са задължени да почитат Мохамед като посланик на бога, да признават всемогъществото на Корана, да вярват в деня на страшния съд, в безсмъртието на душата и др. Коранът — свещената книга на мюсюлманите, се разглежда като откровение на аллаха.

В основата на религиозната практика са залегнали пет принципа на исляма: изповядване на вярата, петкратна молитва, пости в месец рамадан, благотворителност, поклонение в Мека (по възможност). Мюсюлманският култ включва ежедневните петкратни молитви, ритуалите на измиването, месечните пости, обрязването на момчетата. Ислямът забранява употребата на спиртни напитки, свинско месо и др. Основните мюсюлмански ритуали и празници се провеждат в цялата страна като общонационални мероприятия. Същото е валидно за постите по времето на Рамадана: закуската е преди изгрев слънце, а вечерята — след залеза на слънцето: през деня яденето, пиенето и пушенето са забранени.

Ето как изглежда един молебен в Джемаа ел Кебир (Голямата джамия) в столицата. В джамията се виждат само мъже — от най-възрастните до най-младите. Лицата им са съсредоточени и изразяват вглъбяване. Мъжете са облечени различно — в бели наметала или в костюми. Старците носят белоснежни тюрбани. Отначало религиозен водач в костюм с връзка говори дълго пред микрофона. След това започва молитвата: поклони, изправяне, простиране на ръце. Чуват се думите „Аллах Акбар“ („бог е велик“). След това друг човек, с фес и бяло наметало, чете от лист хартия и повтаря през една минута, понякога три пъти под ред „Аллах Акбар“ — залата повтаря „Аллах Акбар“.

Месецът на Рамадана завършва с празника на разговяването — Аид ел Фитр, който се очаква с нетърпение от вярващите. Четиридесет дни след Аид ел Фитр идва празникът на жертвоприношението — Аид ал Ада. Преди празника в квартала Лавижери, където живеех, от балконите на блоковете се чува блеенето на овните. През деня ги пасат в дворовете. Закупените овни в града се превозват даже с такси. Религиозните авторитети описват в печата правилата, които трябва да се спазят, за да се заколи правилно жертвеното животно. Сутринта на празника тревата около жилищата е изпръскана с кръв. Овните се колят обикновено от главата на семейството: счита се, че Аллах прощава греховете на този, който извършва жертвоприношението. Рано сутринта в деня на празника телевизията предава молебена с участието на президента и дипломатическите представители на мюсюлманските страни. По време на молебена имамът и президентът се ръкуват. След това на екрана се появяват джамиите в другите северноафрикански страни и площите, пълни с молещи се. Накрая се показва главната светиня на мюсюлманите Кааба в Мека. Знатни пилигрими целуват огромния квадратен, черен камък...

Моят аспирант и приятел, Фарук ми обясни какво разбира под понятието деколонизация на исляма... „Френското присъствие в страната се е съпровождало с превръщане на големите джамии в християнски църкви. Но през годините на независимостта с помощта на държавата и частни дарения са били построени хиляди нови джамии, някои от които са модернизирани...“ И действително на 200—300 м от блока, където живеех, бе построена неголяма джамия, която бе снабдена с мощна високоговорителна уредба... Сега правоверните призоваваше не муезинът, а магнитофонният запис...

Поддържайки религиозната дейност в страната, ФНО и

правителството на АНДР се обявяват решително против проявите на религиозен фанатизъм и против опитите да се използва ислямът за целите на реакцията.

РИТМИ НА КУЛТУРНАТА РЕВОЛЮЦИЯ

Алжирската културна революция по същество представлява тотална идеологическа деколонизация. Тя се осъществява в няколко направления: арабизация, демократизация на образованието, политехническа ориентация и пр.

В изказванията на алжирските ръководители се прокарва мисълта, че културната революция означава връщане към арабско-ислямските ценности, присъщи на личността на алжиреца. В алжирския печат постоянно се срещат статии за постиженията на средновековната арабска култура и наука в областта на географията, философията, историята, медицината, химията, астрономията, математиката. Споменават се имената на Абу Наср ибн Мухамед, Абу Али ибн Сина (Авицена), Ибн Ружд (Авероес).

В учебните заведения към джамините на средновековните градове Алжир, Тлемсен, Константин, Беджая, Бу Саада, Мзаб освен теологически дисциплини студентите изучавали и естествени науки.

Алжирците често пишат с признателност за големия учен Ибн Халдун и неговата „Всеобща история“, която осветила „тъмните векове на средновековието в Магреб“. Младите европейци пристигали в Андалусия да изучават арабски език, който заедно с испанския език откривал пътя към познанието.

Арабската култура възникнала в VII—X в. в резултат на взаимодействието на народите, завладени от халифата. Много древни гръцки, римски, сирийски, персийски и индийски научни и литературни паметници били преведени на арабски език. С разпространението на исляма арабският език и традициите на бедуинската поезия допринесли за развитието на културата в халифата. Арабите направили много и в областта на законодателството, музиката, занаятите и архитектурата. Те заимствували от китайците барута, хартията и компаса и ги разпространили навсякъде.

Мюсюлманска Испания била завоювана от арабите и берберите в началото на VIII в. През X—XV в. арабско-испанската цивилизация достигнала апогея си. Арабизирането на Алжир, което започнало в XI в., протекло с по-бавни темпове от ислямизацията, но утвърдило арабския език като език на писмената

култура. В резултат на етническото смесване на арабите и берберите берберският език — език на коренното население, постепенно отстъпил, като днес разговорният арабски език е езикът на 80% от населението.

Превръщането на арабските страни в провинция на Османската империя предизвикало известен упадък на арабската култура. Независимо от това към всяка джамия в Алжир функционирали религиозни училища (завия). В 1834 г. френските генерали констатирали, че почти всички араби умеят да четат и пишат. Броят на неграмотните по това време в Алжир е бил може би по-малък от този във Франция. Блестящ пример за грамотност е бил националният герой Абд ел-Кадир, който и във военните походи не се разделял с библиотеката си. Според неговия историограф П. Азан, когато войските на дук Омал завзели лагера на Абд ел-Кадир, пленили го и разрушили богатата му библиотека: „... Абд ел-Кадир изпитвал силна болка, като вървял по следите на френската военна колона, връщаща се към град Медея. Той стъпвал по страници, откъснати от книгите му, които му стрували толкова усилия, за да бъдат събрани...“

След навлизането на французите в страната започва подтискане на арабската култура. Генерал Дюкро в 1864 г. пише на Наполеон III: „Препятствуваме развитието на мюсюлманските училища (завия). Провеждаме материално и морално разорение на туземците.“ Дейността на традиционните алжирски училища се разглежда като съпротива срещу френското проникване. Закриването на хиляди арабски училища не е било компенсирано от създадените френски училища. В 1887 г. от половин милион алжирски деца на училищна възраст само около 9 хиляди били записани в училище, т. е. по-малко от 2%. В 1944 г., близо един век след окупацията, в училищата се обучавали едва 8% от децата на училищна възраст.

Алжирецът не е могъл да осигури препитанието си, без да знае френски език. И в предприятията, и във фермите на европейските собственици, навсякъде алжирците са били принудени да изучават френски език. Появил се е и така нареченият сабир — жаргон, състоящ се от френски, арабски, кабилски, испански и италиански думи. Жаргонът бил разпространен в градовете на Алжир, а също така сред работническата емиграция във Франция.

Разговорният арабски език — пояснява Фарук — е служел като средство за общуване на мюсюлманското население, а писменият арабски език не е бил преподаван официално в нито едно начално училище. Само малка част от алжирците се е за-

познавала с него в религиозните училища. Някои алжирци продължавали своето образование в Средния Изток. Но болшинството от алжирците не знаели писмено арабски език: Някои френски ориенталисти предсказали даже „евентуалната естествена смърт“ на разговорния арабски език . . .“

Много представители на интелигенцията са учили във френски училища, където изучавали и естествени, и хуманитарни науки. Тук те получавали по-разностранно образование. Но това училище имало и своето предназначение — да подготви алжирци, които да служат на колониалната администрация в асимилирането на страната, разглеждана като френска територия. В това училище убеждавали, че историята на Алжир започва от идването на французите, а историята на арабските страни въобще не е била изучавана. Разбира се, възпитаниците се противили на това влияние, но едновременно с това търсили привилегиите, с които колонизаторът разполагал. Така възникнало раздвоението на алжирската личност. Заедно с френското образование алжирците се сдобивали с материално благополучие и сътрудничили на колониалната администрация. По този път вървели главно младежите от феодалните среди. Някои алжирци стигали и до офицерски чин. Но имало и други алжирци — животът във Франция им помагал да осъзнаят по-добре жестокостта на колониализма и да търсят пътища за освобождението на родината си.

Политиката на асимилиране в края на краищата предизвикала съпротивата на улемите, които възглавили борбата за пробуждане на арабското самосъзнание, против политиката на насилствено асимилиране. Преследването на улемите показало налицето на две култури в Алжир — арабска и френска, и съществуващата пропаст между тях.

По такъв начин дълго преди да се роди политическият национализъм и преди да започне въоръжената борба, възниква движението за възстановяване на националната култура. „Съвременната културна революция — казва Фарук — продължава делото на улемите.“

По време на националноосвободителната война ФНО издава и разпространява вестник „Ел Муджахид“ („Борец“) на арабски език. Бойците от армията за национално освобождение, техните деца и бежанците в лагерите по границите с Тунис и Мароко изучавали арабски език. Даже в затворите на Алжир и Франция, където били задържани хиляди патриоти, също така били организирани курсове по арабски език.

Като се има пред вид съществуването на две „култури“,

става ясно защо алжирската интелигенция е нееднородна. Част от нея е съумяла да запази старата си арабско-ислямска култура: става дума за религиозните дейци, познавачите на ислямското право, учителите в религиозните училища. Тези дейци са посещавали училищата, основани от улемите, завършили са университети в Средния Изток, където са почувствували огненото дихание на арабското националноосвободително движение. Към тези дейци принадлежи и Хуари Бумеддиен*, който е следвал в Тунис и Египет.

Друга част от интелигенцията е получила образованието си във френските училища и университети. Но въпреки това болшинството от тази категория участва в националноосвободителното движение.

ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

В Алжир съществува тристепенна образователна система. Първата степен е шестгодишно начално училище; втората степен — четиригодишно, непълно средно образование (първи цикъл) и третата степен — тригодишно средно образование (втори цикъл). Общата продължителност на обучението е 13 години. Преминаването от една степен в друга е свързано с полагаането на напрегнати изпити. Само половината от учениците, завършили началното училище, постъпват в първия цикъл. Получилите свидетелство за завършване на първия цикъл имат право да постъпят в технически колеж. Завършилите втория цикъл получават диплом на бакалавър и правото да постъпят в университет или друго висше учебно заведение.

„Демократизацията на образованието — казва Фарук — е елемент от нашата стратегия на развитието и съвсем не е лесен процес. Проблемът за създаване на собствени национални кадри стои на първо място. Масовото заминаване на европейците в 1962 г. поставя образованието в катастрофално положение. Преподавателите-алжирци били: в началното училище само 15%, в средното само 20%, а във ВУЗ — само 5%...! Представяш си какъв вакуум!... Според Евнанските споразумения (1962 г.) се предвиждало голям брой френски преподаватели да заминат в Алжир. Франция получила право да открива в

Псевдоним, а истинското му име е Мохамед Букаруба. Роден е през 1932 г. в района на град Константин в кабилско семейство, произлязло от селището Сиди Аиша. Хуари означава „от Оран“, а Бумеддиен произлиза от името на теолога-аскет Сиди Бу Майан, роден в Севилия през 1126 г., проповедник на исляма, дълбоко почитан патрон на град Тлемсен.

Алжир училища с френски програми и методи на обучение. Обучението в университета в град Алжир се осъществявало на базата на принципи и програми, приети във френските университети, за да се съхрани „еквивалентността“ на дипломите.“

Такова е било началото. Оттогава много неща са се изменили. Демократизацията в образованието означава обхващане на всички деца от училищна възраст в учебния процес и даване възможност за обучение в една или друга насока на всички слоеве от обществото. В това отношение Алжир е на едно от челните места сред развиващите се страни. Обхванатите за обучение деца в периода от 1965 до 1980 г. съответно от 49% стигат до 80%, а 90% от децата, достигнали 6-годишна възраст, посещават училище. Числеността на студентите от ВУЗ и техникумите през 1981/1982 учебна година е била 79 631. Това е десетки пъти повече от 1962 г. Общият брой на учениците от първи и втори цикъл през учебната 1981/1982 г. е бил 1 140 697. Доскоро чуждестранните (предимно французи) преподаватели в първия и втория цикъл на средното образование били 63%, а във ВУЗ — около 40% от общия брой преподаватели. Сега този процент рязко се изменя в полза на алжирците.

През учебната 1981/1982 г. преподавателският персонал в началното училище е наброявал общо 94 216 души, от които на арабски език 66 704, а на френски език 25 988 учители; в първия и втория цикъл на средното образование картината е следната — общо 46 196 учители, от които на арабски език 23 516; във ВУЗ е имало 9778 преподаватели, от които на арабски език 1388.

Всички ли родители могат да изпратят децата си на училище?

Алжирското семейство е многодетно. Алжирката ражда средно девет-десет пъти. Жената, работеща извън къщи, е рядкост. В някои семейства има по пет ученика. Обучението на децата в училище изисква допълнителни разходи. Учениците получават безплатно не само книги, но и дрехи, ако имат нужда от тях. В половината училища, особено на юг, има столове, където обедите са безплатни или заплащането е минимално. За децата на чергарите се създават интернати. В средните училища всички ученици с добър успех получават стипендия.

Разбира се, в качеството на обучението има още какво да се желае. Статистиката показва, че 28% от учениците в началните класове не стигат до четвърти клас, който се счита за праг на грамотността. Само 65 от 100 деца завършват първия цикъл на средното училище, а 20 — втория цикъл. Доскоро само около

25% от общия брой на студентите, постъпили в първи курс, са завършвали университетите и са получавали дипломи.

Очевидно загубите по такъв начин са големи по няколко причини. В началното училище класовете са много големи, а нивото на помощник-учителите е било ниско. От 1978 г. вече не се назначават помощник-учители. В средното училище и особено в университетите неудачите се обясняват с отдалечеността на учебните програми от алжирската действителност. Отпадането от обучението е значително по-малко в колежаите, подготвящи технически кадри. Понастоящем Алжир изпитва недостиг главно от технически кадри. Около половината от работниците в основните отрасли на икономиката са неквалифицирани. По такъв начин изпреварващите темпове на социалното и икономическото развитие на страната се сблъсква със старата структура на средното и висшето образование — ето защо смисълът на реформата на цялата национална образователна система е да подготви младежта за производителен труд.

За да се компенсира дефицитът от специалисти, са създадени около тридесет нови технологически института, където цикълът на обучението е от 1 до 4 години. Това е нова учебна форма, в която учебните заведения и предприятията са най-тесно свързани. Освен това са открити и се разширяват нови университети в градовете Константин, Сетиф, Анаба, Батна, Оран и др.

Образователната реформа предвижда намаляване до минимум на загубите в учебния процес. Учениците, отпаднали от средните училища, имат възможност да придобият някаква специалност чрез курсове, а тези, които отпаднат от ВУЗ, се насочват в технологичните институти.

Според прогнозите през 1990 г. броят на специалистите с висше образование трябва да нарасне на 100 хиляди (понастоящем) на 350 хиляди, този на техниците — от 350 хиляди на 800 хиляди, на квалифицираните работници — от 500 хиляди на 1,7 милиона, а броят на студентите ще се увеличи на 200 хиляди.

Тези промени и явления свидетелствуват за икономическия и социалния поврат, който протича в алжирското общество.

ПРОБЛЕМИ НА АРАБИЗАЦИЯТА

Отсъствието на преподаване на писмения арабски език през колониалния период затруднило развитието на арабската култура. Така например според преброяването от 1966 г. 75% от алжирците са били неграмотни, само 9% от населението е владеело френски език, 10,6% от населението е владеело и двата

езика. Програмата за арабизация била оповестена още в 1962 г., но било трудно да се реализира през първите години на свободен живот. Лозунгът за арабизация бил подложен на критика. Считало се, че арабският език е език на Корана и църковните проповеди, че е мъртъв език и че преходът към него ще бъде крачка назад, и, обратно, френският език е единствено езикът на науката, техниката и икономическия прогрес.

Но надделели следните най-съществени аргументи: Алжир принадлежи към арабския свят; на арабски са говорили и писали до колонизацията; арабският език е в основата на интелектуалната дейност в други страни на Изтока. Алжирските ръководители в своите речи подчертават, че ако арабският език не бъде възстановен напълно, алжирската индивидуалност ще бъде „бездушна тяло“, че благодарение на арабизацията ще бъде ликвидирана културната зависимост на Алжир от Франция, ще настъпи деколонизация на народното съзнание.

Годината 1971 била обявена за „година на арабизацията“: била завършена арабизацията на първите четири класа от началното училище, започната в 1964 г. Дотогава обучението се водело и на двата езика с преобладаване на френския; на арабския били преподавани само предметите по история и религиозно възпитание. Сега френският език се изучава като чужд език от трети клас на началното училище. Хуманитарните науки (история, филология, социология) в университета са арабизирани. Във всички учебни заведения е въведен изпит по арабски език. Всички университетски курсове постепенно се превеждат на арабски език.

Един от най-трудните въпроси е въпросът с осигуряването на преподавателски кадри. В Алжир са мобилизирани всички, които могат да преподават арабски език. Поканени са около 3 хиляди преподаватели от различни арабски страни — сирийци, египтяни, палестинци. Създадената Академия по арабски език има за цел да съдейства за разпространяването на арабския литературен език, да разработва научната и техническата терминология, което предшества преподаването на такива дисциплини като математика, химия, физика и др., а също така да обобщава опита от преподаването на този език.

ИКОНОМИКАТА — СФЕРА НА БУРНО И УСКОРЕНО РАЗВИТИЕ

След извоюване на независимостта в Алжир се създават предпоставки за избиране на прогресивен път на развитие. Както програмата на ФНО от 1962 г., така и Националната харта и

Конституцията на страната, приети през 1976 г., потвърждават социалистическата ориентация на страната.

Независим Алжир е наследил от колониализма икономика, разделена на два сектора: първият е бил тясно свързан с икономиката на Франция и се е базирал на съвременна техника и технология на производството; вторият се е характеризирал с изостанали начини на производство. През десетилетието 1950—1960 г. общата продукция на колониален Алжир се е увеличила 1,7 пъти (среден годишен ръст 5,5%). Тези сравнително високи темпове на икономическо развитие са били постигнати главно за сметка на големите френски частни и държавни инвестиции.

В навечерието на извоюване на независимостта частта от общата продукция, определена за инвестиции, е превъзхождала два-три пъти този показател в другите страни на Северна Африка. Преобладаващата част от средствата е била насочена за развитие на промишлеността, строителството на пътища, пристанища и др. Само през 50-те години в добива на нефт и природен газ са били инвестирани повече от 4,5 млрд. франка, като 80% от тези средства са били за сметка на притока на чуждестранен капитал. Били са въведени в експлоатация значителен брой предприятия на обработващата промишленост. В навечерието на получаването на независимостта в Алжир са били произведени: 40 хил. т прокат от черни метали, 8,5 хил. т чугуnenи и стоманени отливки, 23,8 хил. т. метални конструкции, около 2 хил. т селскостопанско оборудване, 1 млн. т цимент, 550 хил. броя тухли и керемиди. При това промишлеността се е характеризирала с висока степен на концентрация на производството.

В резултат на бързото развитие на промишлеността големите инвестиции в икономиката и интензивното капитално строителство в края на 50-те години относителният дял на промишлеността в общата стойност на промишлената продукция, селското стопанство и капиталното строителство е бил по-голям от 50%.

Селското стопанство почти напълно осигурявало населението с основните хранителни продукти. Една част от селскостопанската продукция се изнасяла. В страната е било внасяно месо, мляко и млечни продукти, но те били изплащани за сметка на износа на други селскостопански продукти (вино, ранни зеленчуци, цитрусови плодове и др.).

Националният доход на глава от населението в навечерието на извоюването на независимостта е бил 230 — 250 долара, т. е. значително по-висок от този на болшинството африкански страни. Разбира се, преобладаващата част от националния до-

ход е била използвана в европейския сектор, а не в традиционния, където е била съсредоточена основната част от коренното население.

Към 1962 г. в Алжир са живели 1 млн. европейци (10% от цялото население). Те са разполагали с почти половината от продукцията за лично потребление. Европейците са държали в ръцете си 30% от всички земи, като са произвеждали половината от селскостопанската продукция и 2/3 от промишлената. В стопанствата на европейците са били заети около 3/4 от наемните работници. Повече от 100 хил. стопанства на алжирци не били по-големи от 1 ха, а на други 440 хил. подобни стопанства се падало средно по 3 ха земя.

Ролята на коренното алжирско население в другите отрасли на икономиката е била значително по-малка, отколкото в селското стопанство. От 38 хил. предприемачи в промишлеността и търговията алжирци са били само 7 хиляди. Те използвали едва 6% от наемната работна ръка и осигурявали 10% от промишлената продукция.

Доминиращата роля на европейците във всички икономически отрасли е оказала силно влияние върху социалната структура на алжирското общество. Колонизацията е задържала укрепването на икономическите позиции на заможните алжирски селяни, като е ограничавала образуването на алжирски селски стопанства от капиталистически тип. Заедно с това насилственото заграбване на земи от колонизатора е предизвикало образуването на голяма маса от безимотни или малоимотни селяни, което от своя страна е довело до образуването на пролетарска прослойка в селското население на страната. Местното градско население не е имало представители в едрата промишлена и търговска буржоазия, а среднобуржоазната прослойка от собственици на промишлени и търговски предприятия е била незначителна.

Развитието на „европейския“ сектор в икономиката е забавило развитието на националната буржоазия и в същото време е спомогнало за развитието на градския пролетариат. Слабостта на националната буржоазия във финансово отношение, липсата на знания и опит в организирането на съвременно промишлено производство, липсата на банкова поддръжка и връзки с външния пазар я направили неподготвена да вземе в свои ръце изоставените от колонизатора промишлени предприятия. Дейността на националната буржоазия се е ограничавала в сферата на дребната търговия и услугите.

Проблемите, свързани със заетостта на населението, са

едни от най-сложните социално-икономически проблеми, породени от колониализма. В първите години след 1962 г. около 30% от мъжкото население на възраст от 15 до 64 години е било безработно, а 2/3 от работещите мъже били заети в селското стопанство, като степента на тяхната заетост е била около 50%. Безработицата и непълната заетост задържали разширяването на вътрешния пазар. Тази обстановка е била усложнена и от бързия демографски ръст на населението, и от ограничеността на годните за обработване земи.

Недостигнали национални кадри. Без квалифицирани инженернотехнически и управленски кадри е било невъзможно не само по-нататъшното развитие на икономиката, но и поддържането и експлоатацията на наличните големи и средни промишлени предприятия, механизирани селскостопански ферми, електроцентрали, пристанища и транспортна мрежа. При колониализма измежду алжирците практически не е имало нито един инженер или техник, даже работниците със специална техническа подготовка се броели на пръсти. Не е имало икономисти, счетоводители, специалисти, обучени да управляват предприятията.

ПРОМИШЛЕНО РАЗВИТИЕ

Алжир разполага със значителни природни богатства. Но широкомащабното използване на тези ресурси е започнало едва след 1962 г. Нефтените запаси възлизат на около 1 млрд. т, като главните находища са: Хаси Месауд, Ел Агреб, Хаси Туил, Ел Багел и в Източна Сахара — Зарзантин, Еджеле, Тин Фуе, Ел Борма и др. Запасите от природен газ са около 3000 млрд. куб. м с главни находища: Хаси Рмел, Ин Аменас, Хаси Месауд, Рурд Нусе и др. Природен газ се добива и в някои нефтени полета. Каменни въглища (100 млн. т) има в района на Кенадза (границата с Мароко) и на юг от Оран. Желязна руда (1,2 млрд. т) с главни находища Гара Джебиле (1 млрд. т), Уенза (125 млн. т) и в районите Бени Саф, Закар, Тимезрит, Тиндуф. Цветните метали олово и цинк се намират в районите на Ел Абед, Сиди Камбер, Уарсенис и Джебел Устаре; медни руди — Айн Барбар (близо до Анаба), Айн Сефра. Запасите от фосфати са големи — около 1,3 млрд. т, и се намират главно в района на Джебел Онк; барит — в района на Кедара, живак (1 млн. т) — в района на Измаил, бентонити — около Магна. Разпространени полезни изкопаеми са мрамор и оникс — главно в районите на Бу Ханифа, Айн Смара, Такабалт и др. В Ахагар глав-

но с помощта на специалисти от социалистическите страни са открити залежи от мед, цинк, олово, никел, кобалт, злато, хром, уран и др. В този район са открити две находища на волфрамови руди — в Лауни и Таманрасет, а през 1971 г. в района на Бени Мансур е било открито уникално находище (6 млн. т) на руда, съдържаща стронций.

До Втората световна война в промишлеността на Алжир съществували традиционните занаяти и предприятията за преработване на селскостопанската продукция: мелници, маслобойни, кожарски и тютюневи предприятия, винарски изби. Текстилната промишленост се състояла от няколко работилници за преработка на вълна. Химическата „промишленост“ е преработвала само няколко тона фосфати и неголямо количество сярна киселина. Алжир е внасял две трети от необходимия цимент за строителната промишленост.

Известен тласък за развитието на промишлеността дава Втората световна война, която затруднила икономическите връзки с Франция. Дотогава Алжир не е произвеждал даже болтове. Алжир представлявал огромен пазар както за евтина работна сила, така и за пласмент на стоки от метрополията. Страната гъмжала от филиали на френски дружества и банки, чрез които капиталите на метрополията били насочвани в мините, транспорта и селското стопанство. Всички основни предприятия и почти всички плодородни земи принадлежали на френски собственици. Алжирският народ бил държан настрана от техническия прогрес и тънел в невежество, нищета и лишения. Природните богатства на страната са били използвани изключително в интерес на европейското малцинство.

Днешен Алжир не прилича на Алжир от 1962 г. Тежката криза, причинена от масовото заминаване на европейците (представляващи около 10% от населението), в ръцете на които се намирали промишлеността, финансите, търговията и административните функции, е вече история. Ликвидирането на колониалната върхушка предизвикало маса проблеми, без решаването на които Алжир не би могъл да съществува: овладяването на административното управление, пускането в експлоатация на изоставените предприятия, овладяването на икономическите лостове. Хиляди работници и служители със самоотвержения си труд осигурявали снабдяването на градовете с вода, електричество и газ. В експлоатация били пуснати петстотин предприятия, изоставени от собствениците им.

Положението в предприятията било тежко. Една част от оборудването била разрушена от войната или извадена от строя

от бившите собственици. Касите на предприятията били празни. В редица случаи през първите месеци трудещите се работели без заплата и даже внасяли своите спестявания в предприятията, за да се създаде оборотен капитал. Предприятията не работели на пълна мощност, страдали от излишък на неквалифицирана работна ръка и липса на ръководни кадри. Промисленото производство спаднало с една трета, което увеличило безработицата.

Създаването на самоуправление в изоставените промишлени и търговски предприятия било едно от практическите решения за съживяване на стопанската дейност. Наред със самоуправляващия се сектор съществували предприятия на местните и чуждестранните капиталисти, които доминирали в някои отрасли. Изтичането на капитал в чужбина продължило.

Младата държава установила финансов контрол, създавала национална парична единица — алжирския динар, организираща собствено производство на някои стоки, като храни, обувки и дрехи, за да се съкрати дефицитът в платежния баланс.

Алжирската промишленост понастоящем се развива интензивно. Нефтът и природният газ са основните ѝ ресурси, по запаси на които страната се намира съответно на десето и четвърто място в света. Преди да получи правото да се разпорежда със своите собствени богатства, Алжир е бил принуден да води дълга и упорита борба с френските монополи, които въз основа на концесионни договори със срок 50 години, имали право да експлоатират нефтените запаси в Алжирска Сахара.

Алжирците разделят историята на своя нефт на три периода.

Първият период включва десетилетието, предшествувало независимостта. Този период е характерен с откриването на нефта и разработването му главно от френските нефтени монополи CREPS, CFPA с участието на Royal Dutch Shell и др. Нефтът, извлечен от земните недра, се изнася непреработен.

Вторият период е от 1962 г. до 1965 г. Макар че Алжир по това време е бил вече независим, нефтодобивът, както и преди, е бил осъществяван от чуждестранни фирми, които заграбвали почти всички доходи. В страната не съществувала промишленост за преработване на нефта и природния газ. Алжир едва започнал борбата за преразглеждане правилата за дейността на чуждестранните нефтени компании на своята територия. Били създадени SONATRAC (SONATRAK) (Société Nationale de Transports et de Commercialisation), т. е. Национално дружество за транспорт и търговия с въглеводороди, и голям нефтен институт в Бумердес, специализиран в областта на геологията,

сондирането, разработването и експлоатирането на залежите.

Третият период характеризира борбата за преразглеждане договорите с Франция в областта на нефтената промишленост, нахърняващи суверенитета на алжирската държава. Според новите алжирски закони от 1969 — 1971 г. и историческата декларация на президента Бумедиен от 24 февруари 1971 г. дейността на всички чуждестранни компании (в това число: ESSO, SHELL, MOBIL, CREPS, CPA, SRA, TRAPSA и др.) е била поставена под контрола на СОНАТРАК.

Алжир е увеличил до 51% частта на своето участие в капитал на чуждестранните фирми, като нефтопроводите и газовите месторождения били национализирани. Алжирците се гордеят с тази победа. Днес СОНАТРАК контролира 80% от добива на нефт и цялата нефтопреработваща и газова промишленост. Чуждестранният капитал е изтласкан напълно от нефтените пазари на страната.

С цел да развие нефтената и газовата промишленост СОНАТРАК е създад смесени дружества с чуждестранен капитал, съхранявайки контролния пакет от акциите. Сключени са договори със САЩ, Франция, Италия, Испания, СССР, Полша, Бразилия.

През 1982 г. започна строителството на нов газопровод „Хаси Месауд — Тин Фуе, дълъг 421 км. Този голям обект се строи съвместно от съветски и алжирски строителни и монтажни организации.

Нефтът и природният газ в значителна степен определят темповете и перспективите на социално-икономическото развитие на страната.

От 1965 г. започва активната намеса на държавата в развитието на икономиката и засилването на държавния сектор. Доходите от нефта и природния газ са в основата на новата икономическа политика. Според алжирските ръководители целта на тези мерки се състои в създаването на независима икономика, която да съответствува на съвременните изисквания и да служи на интересите на народните маси. Съществува план, според който икономиката на Алжир към 2000 г. трябва да достигне нивото на съвременна Италия. Главният лост за осъществяването на този план е дейността на държавния сектор.

От 1965 г. отраслите на тежката промишленост са национализирани или откупени, като по такъв начин попадат под контрола на държавата. Така в 1966 г. са били национализирани предприятия, добиващи желязна руда, фосфати, олово, цинк, мрамор. Тези мерки на правителството не минават без борба.

Всички френски специалисти напуснали рудниците „в знак на протест“. Чуждестранните потребители на алжирски суровини обявили бойкот. Алжирското правителство поканило съветски специалисти, за да се възстанови работата в рудниците.

В 1968 г. са били национализирани 50 чуждестранни, преди всичко френски, дружества в такива ключови отрасли като машиностроенето, електротехническата промишленост, производството на торове, промишлеността за строителни материали, хранителната промишленост. Това са били, разбира се, първите крачки към създаването на съвременна промишленост.

Създаването на независима икономика е изисквало надеждна финансова база. Затова след 1965 г. е проведена национализация на банките. Всички частни банки са били ликвидирани. Алжирската „Каса за развитие“ е реорганизирана в „Национална банка за развитие“. Нейната роля е да съсредоточи финансови ресурси за реализиране на държавните планове и и програми и за предоставяне на дългосрочни и средносрочни заеми. Създадена е „Външнотърговска банка“, която съдейства на предприятията, изнасящи продукцията, и определя размера на вноса, и „Народен кредит“, който финансира средните и дребните предприятия, кооперативния селскостопански сектор и занаятчиите. „Държавната банка“ е посредник във всички операции с чужбина. Банката дава заеми на промишлени и селскостопански предприятия, на самоуправляващия се сектор и на частни предприятия.

Понастоящем Алжир поддържа икономически връзки с много страни. Така например в металургичния комбинат в Ел Хаджар СССР строи стоманодобивния завод, Франция — доменната пещ, Италия — прокатния стан, ФРГ — тръбопрокатния завод. Франция, която по-рано е заемала господстващо място в алжирския внос и износ, сега заема по-малко от половината от вноса. В 1965 г. Алжир е превърнал в злато или долари своите авоари във френските банки, за да намали икономическата си зависимост от тази страна. В края на 1981 г. резервите на страната в злато и валута възлизат на 5,3 млрд. долара.

Вносите мита в Алжир са диференцирани в зависимост от характера на стоките. Така например оборудването, суровините и стоките за потребление от първа необходимост са освободени от мито. Стоките за потребление от втора необходимост се обмитават в размер от 50 до 80% от тяхната стойност, а луксозните стоки от 100 до 150%.

ПРОМИШЛЕНИ ЦЕНТРОВЕ НА СТРАНАТА

Когато говорят за развитието на своята икономика, алжирците с гордост се спират най-напред на своите промишлени центрове.

Един от тях — западният промишлен гигант Арзю, е свързан с нефтопреработващата промишленост, а другият промишлен гигант, или „полюс“, както казват алжирците, е агломерацията от градовете Скикда, Анаба и Константин на изток; Скикда е център на нефтохимията, Анаба — център на промишленост за производство на торове и черната металургия, а Константин — център на машиностроенето.

Арзю и Скикда са разположени на Средиземно море и са съединени посредством няколко нефто- и газопровода със Сахара. Във връзка с нарасналото търсене на нефт и газ на световния пазар Арзю и Скикда са центрове за преработка и износ на нефтопродукти. Тук за кратко време са възникнали крупни нефтопреработващи предприятия за горива, смазочни масла, битум и др.

До своето освобождение през 1962 г. Алжир не е притежавал нефтохимическа промишленост, а е бил суровинен придатък на Франция и другите развити капиталистически страни. За да ликвидира икономическата зависимост и да използва пълноценно своите ресурси, алжирското правителство си е поставило задачата в кратък исторически срок да създаде добре развита нефтохимическа промишленост, с която не само да задоволява нуждите на страната, но и да стане износител на нефтени продукти.

Производството на нефтопродукти се осъществява от три нефтопреработващи завода в градовете: Хаси Месауд, Алжир, Арзю. Нефтопреработващият завод в Хаси Месауд е единственият, построен преди освобождението и пуснат в експлоатация през 1961 г. Заводът преработва около 200 хил. т. нефт годишно, от който се произвежда бензин, газьол и газ пропан; с тях се снабдява главно нефтодобивната зона на Хаси Месауд.

Нефтопреработващият завод в град Алжир е завършен през 1964 г.; неговото изграждане е започнато преди освобождението. Заводът има капацитет 2,7 млн. т нефт годишно и снабдява столицата чрез петролопровода Бени Мансур. Произвеждат се следните нефтени деривати: бутан, пропан, обикновен бензин, бензин супер, керосин, газьол, лек и тежък мазут, нафта.

Нефтопреработващият завод в Арзю (с мощност 2,5 млн. т нефт, въведен в експлоатация през септември 1972 г.) произвежда бутан, пропан, бензин, гориво за реактивни двигатели, газьол, мазут, битум, нафта, парафин и смазочни масла.

През годините 1975, 1976, 1977 г. потреблението на нефтопродукти в страната е било съответно 2,8, 3,6 и 4,4 млн. т. Производството на нефтопродукти не само е задоволявало нуждите на страната, но значително ги е превишавало. Това е дало възможност да бъдат изнесени значителни количества, като например по данни на алжирската митническа статистика през 1974 г. са били изнесени 2,5 млн. т нефтопродукти на стойност 791 млн. алжирски динара (а. д.); през 1975 г. — 2,4 млн. т. на стойност 912 млн. а. д.; през 1976 г. — 1,8 млн. т на стойност 728 млн. а. д.; през 1977 г. — 1,2 млн. т на стойност 492 млн. а. д.

По оригинална, внедрена за първи път в Алжир технология, в Арзю и Скикда са построени и се разширяват нови заводи за втечняване на природен газ. Предвижда се строителството на газопроводи, които да свържат Арзю с Испания през Гибралтарския проток и Скикда — със Сицилия. В Арзю е построен голям комплекс за производство на амоняк и азотни торове. Завод за производство на торове с мощност 2 млн. т годишно е построен също така в Анаба. До 1981 г. Алжир е внасял ежегодно от чужбина торове на стойност 40 млн. долара. През близките две-три години се очакват да влязат в строя нови мощности, с което страната ще стане износител на 500 хил. т торове, в това число амониев нитрат, карбамид и др.

Металургичният комбинат Ел Хаджар е стоманеното сърце на страната. Първият етап влиза в строя през 1969 г. Произведени са 400 хил. т стомана и 150 хил. т прокат. При завършването на комбината ежегодно ще бъдат произвеждани 2 млн. т стомана и 600 хил. т прокат. Желязната руда за комбината се доставя от рудника Уенза, разположен в западната част на страната. Заводът за производство на тръби към комбината започнал да функционира в 1968 г. с вносна суровина. С негова помощ е бил построен нефтопроводът „Хауд ел-Хамра — Скикда“ и газопроводът „Хаси Рмел — Арзю“. Понастоящем, базирайки се на свои собствени черни метали, Алжир произвежда много стоки, като се започне от болтове и консервни кутии и се стигне до трактори и корпуси на кораби.

С развитието на металургията и машиностроенето, на експлоатацията на нефтените и газовите находища, електротехническата промишленост и селското стопанство нуждите от метал нарастват непрекъснато. Алжирците считат, че черните метали и стоманата, произвеждани в Ел Хаджар, няма да задоволят потребностите към 1985 — 1990 г., като техният дефицит ще възлиза на 3 млн. т. Поради това се предвижда да бъде построен със съветска помощ още един гигантски металургинен

комбинат с мощност 10 млн. т годишно производство, който да задоволи нуждите на страната от стомана към 1990 — 2000 г.

1967 г. в Алжир е създадено Национално дружество по машиностроене SONAKOM (от SONAKOM — Société Nationale de Construction Mécanique). Сега страната произвежда собствени трактори, автомобили, велосипеди, акумулатори, селскостопански машини, помпи. В град Константин¹ са построени заводи за производство на трактори и дизелови мотори. Първият алжирски трактор е бил произведен в 1971 г. Тракторните заводи използват алуминий, чугун и стомана, произведени в Ел Хаджар.

Алжир работи с няколкостотин чуждестранни фирми от двадесет предимно капиталистически страни. Тук се срещат и трудности. Така заради грешки в проекта на чуждестранна фирма заводът за тракторни мотори в град Константин е пуснат в експлоатация две години по-късно. Същото се наблюдава и в някои цехове в нефтохимическия комбинат в град Арзю. Капиталистическите фирми непрекъснато повишават цените на внасяното оборудване. Това налага често спиране на строителството и нови преговори, което забавя с години първоначалните договори. През 1980 г. правителството реши да намали и без това голямото възнаграждение на група специалисти от американска нефтодобивна фирма в Сахара. Фирмата не прие новите условия, като специалистите ѝ — няколкостотин на брой — масово напуснаха обектите, с което предизвикаха аварийно положение в нефтодобива. Алжирските специалисти — инженери и техници, овладяха положението, като сами успешно се заеха с експлоатацията на инсталациите (по данни на в. „Ел-Муджахид“ от 1981 г.).

Електротехническата и електронната промишленост се развиват също с бързи темпове. Строи се завод за нагревателни уреди, кухненски печки и хладилници. Заводът в град Сиди бел Абес произвежда годишно 200 хил. телевизора, 400 хил. радиоприемника, 70 хил. магнетофона. В град Тизи Узу се строи завод за електрооборудване.

За да избегне извънредната концентрация на заводи в определен район, алжирското правителство създава и други промишлени райони. Така например промишлеността за преработка на пластмаси се съсредоточава в град Сетиф — административен и стопански център на Високите плата.

Успешно се развива и леката промишленост. В магазините преобладават местните стоки. До 1962 г. в Алжир почти не е съществувала текстилна промишленост. Непосредствено след освобождението в Алжир са построени шест текстилни и тъкач-

ни фабрики. Сега с помощта на френски и западногермански фирми се строят десетки предприятия. Алжир развива собствена обувна промишленост и вече не внася обувки. Социалистическите страни съдействуват на Алжир в строителството на предприятия за кожени изделия, текстил и др.

Какво е нивото на Алжир в областта на индустриализацията?

Създадени са основните отрасли на тежката промишленост: нефтена и газова промишленост, металургия, промишленост за строителни материали. Машиностроенето и електротехниката също имат определени успехи. Десетилетието 1980 — 1990 г. се разглежда като подем за цялата икономика, когато възпроизводственият процес се осъществява за сметка на собствени ресурси. Това дава възможност да се решават някои основни социални и икономически задачи, като повишаване производителността на труда, ликвидиране на непълната заетост, интензификация на селското стопанство, повишаване на жизненото и културното равнище.

Националната харта от 1976 г. разглежда държавния план като инструмент за развитие на икономиката, който нееднократно вече е доказал своята резултатност. През какви етапи преминава планирането на националната икономика?

През 1967 г. бил разработен първият тригодишен план, с който са били създадени основите за развитие на промишлеността. След тригодишния план е бил разработен първият четиригодишен план за развитие (1970—1973), а след това и вторият (1974—1977). През 1980 г. е приет първият петилетен план за социално-икономическо развитие — 1980—1984 г. В рамките на тригодишния план за развитието на народното стопанство са били изразходвани 9,12 млрд. алжирски динара, а в рамките на първия и втория четиригодишен план — съответно 32 млрд. и 135 млрд. алжирски динара. Продължава осъществяването на петилетния план (1980—1984). Разкрити са 135 000 работни места. В инвестиционната си политика Алжир благоприятствува привличането както на местни, така и на чуждестранни капитали в отделните отрасли. Инвестициите в икономиката през 1981 г. възлизат на 74 млрд. динара, докато през 1980 г. са били 61 млрд. Държавният сектор контролира 88% от основните средства в промишлеността. Пленумът на ФНО, състоял се през декември 1981 г., призна за първостепенна задачата за разширяване на стратегическата роля на държавния сектор в националната икономика. Делът на частния сектор в строителството е повече от 30%, в търговията и услугите — 63%.

Частният сектор произвежда повече от 70% от стоковата продукция в селското стопанство. През януари 1981 г. в страната бе въведена 44-часова работна седмица.

Откъде взима страната такива значителни средства за осъществяване на своите социално-икономически планове? Алжирците считат, че трябва да се опират преди всичко на вътрешните си ресурси — от износа на нефт и газ през 1979 г. например Алжир е получил около 10 млрд. долара, но алжирците разбират, че нефтените запаси не са неограничени и при годишен добив 50—60 млн. т те ще стигнат за около 25 години. В перспектива износът на природен газ ще преобладава над износа на нефт. Друг източник на средства за индустриализацията на страната е сключването на заеми и кредити с развитите капиталистически страни, арабските страни, Япония и особено с Франция и САЩ. Въпреки значителните постъпления във валута от външната търговия тези огромни заеми (външният дълг на Алжир достига 8,2 млрд. долара през 1978 г.) тежат върху икономиката на страната.

През 1981 г. са били произведени: 46,5 млн. т нефт; 45,7 млрд. куб. м природен газ; 4 млн. т желязна руда; 20,2 хил. т цинков концентрат; 0,7 хил. т оловен концентрат; 901 хил. т чугун; 620 хил. т стомана; 780 хил. т прокат; 4,5 млн. т цимент; 77 млрд. кВтч. електроенергия.

В сравнение с редица други африкански страни в Алжир са развити всички видове транспорт: железопътен, автомобилен, въздушен и морски. Алжир притежава 3890 км железопътни линии. Главната магистрала пресича северната част на Алжир и се свързва с железопътните мрежи на Мароко и Тунис. По нея има отклонения, които свързват пристанищните градове и някои населени места във вътрешността на страната. Шосейната мрежа възлиза на 92 000 км, в т. ч. 47 000 км асфалтирани, най-голямата част от която е на север. В 1981 г. в страната е имало 523 хил. леки коли и 312 хил. камиони и автобуси. Построени са шосета, които свързват и по-големите селища в централната част на Сахара. Към тях се отнася и Транссахарската магистрала. Нейната дължина е 2900 км; тя съединява град Алжир с град Ел Голеа и през оазиса Ин Салах в Сахара достига град Таманрасет в Ахагар. Оттук шосето продължава до Агадес (Нигер). Втори клон от Оран през Бешар пресича Сахара в посока до Гоа (Мали). Транссахарската магистрала има огромно икономическо и политическо значение. Тя ще спомогне за развитието на икономическите връзки на Алжир със страните на юг от Сахара и ще облекчи живота на населението

в отдалечените райони на пустинята. Въздушният транспорт има голямо значение за Алжир от гледна точка на огромната територия на страната и необятните пространства на Сахара, в по-голямата част на която липсват шосета. Това обяснява непрекъснатото увеличение на вътрешните и международните въздушни съобщения и превози на пътници и товари. Така например през 1981 г. по вътрешните линии са били превозени 1,4 млн. пътници, а по международните линии 1,68 млн. души. Страната има 45 летища, от които няколко с международно значение: Алжир, Оран, Анаба, Хаси Месауд, Константин, Таманрасет и др. Националната авиокомпания „Air Algerie“ има самолетен парк от различни модели („Боинг-727“—4, „Боинг-737“—8, „Каравела-СЕ-210“—3, „Конвер-640“—4, „Норд-652“—5 и около 130 други самолети, 3000 души персонал, в това число около 150 пилоти. Най-големите пристанища на страната са Алжир, Оран, Беджая, Скикда, Анаба и др. Годишният им товарооборот възлиза на 60 млн. т.

Външнотърговският стокооборот на Алжир е насочен главно към развитите капиталистически страни (около 90%), участието на социалистическите и развиващите се страни е по 5%. През 1981 г. например страната е изнесла 40,4 млн. т нефт и нефтопродукти, втечен природен газ, желязна руда, цинк, фосфати, вино (2266. 10³ хектолитра), фурми (2000 т), цитрусови и др. От вноса, който през същата година е възлизал на 53 млрд. динара (експорт — 62 млрд. динара), 40% са машини и други готови изделия, 38% — полуфабрикати и суровини и 22% — продоволствие.

ПЛОДОВЕТЕ НА АГРАРНАТА РЕФОРМА

Селското стопанство е един от най-важните отрасли в икономиката на страната, където е заето повече от половината (55%) от населението. В селското стопанство обаче се създава едва 10—15% от общата продукция на страната. Селското стопанство на Алжир и по специално растениевъдството и животновъдството през доколониалния период са удовлетворявали главно нуждите на страната от зърнени храни, зеленчуци, плодове, месо, мляко, вълна. Колонизацията изменила не само социалната, но и отрасловата структура на селското стопанство. Основни отрасли, които осигурявали 1/3 от стоковата продукция, станали лозарството и винопроизводството. Преобладаващата част от продукцията на тези производства се изнасяла, и то главно във Франция. В ръцете на европейците се оказали както

градинарството, така и производството на цитрусови култури. В европейските ферми се отглеждали около половината от ранните зеленчуци и маслини. Европейците контролирали производството на корк, събирането на алфа, а също така и риболова. Но последиците от колонизацията били най-сериозни върху структурата на земеделието.

В навечерието на националноосвободителната война на алжирския народ 22 хил. европейски колонисти владеели 2,7 млн. ха земя, а 631 хил. алжирци — 7,3 млн. ха. Това означавало, че на едно стопанство се падали съответно 120 и 11 ха. При това европейците владеели плодородните и удобно разположени земи в северната част на страната. Фермите на европейците представлявали съвременни стопанства, в които се прилагали модерни агротехнически методи и се отглеждали високопродуктивни култури. Във фермите широко се използвали трактори и селскостопански машини. Така например в 1960 г. в Алжир са били използвани 26 хил. трактора и 4,5 хил. комбайна. Традиционният сектор притежавал едва 2% от тракторите.

Европейският сектор произвеждал около 60% от селскостопанската продукция, а традиционният сектор, където броят на стопанствата превишавал 30 пъти броя на европейските ферми, е осигурявал само около 40%.

На 1 октомври 1963 г. бил издаден декрет за национализация на фермите на колонистите, останали в Алжир. Практическото реализиране на този декрет означавало пълна ликвидация на чуждестранното земевладение. Системата на самоуправление обхванала целия европейски сектор в селското стопанство, наброяващ 22 хил. ферми, обединени днес в 1800 самоуправляеми стопанства, и 390 кооператива на ветераните от националноосвободителната война (муджахиди) с обща площ около 2,7 млн. ха. С декрети от 1964 — 1968 г. е било подчертано, че самоуправляващите се стопанства представляват общонационална собственост.

В закона за аграрната реформа самоуправляващият се сектор е признат като „реалната действителност на алжирския социализъм“. В началото на 70-те години в самоуправляващите се стопанства са работели 135 хил. постоянни и 100 хил. временни работници заедно с 10-те хил. членове на кооперативните стопанства от муджахиди; самоуправлението осигурявало около 1/8 част от селското население на страната. Самоуправляващият се сектор произвеждал около 60% от стойността на общата селскостопанска продукция, която постъпвала главно за износ.

Самоуправляващият се сектор произвежда около 90% от

гроздето, 80% от цитрусовите и около 45% от зеленчуците и техническите култури.

През 1973 г. е бил завършен първият етап от аграрната реформа, в хода на който били пререгистрирани 5 млн. ха държавни и други обществени земи. Една шеста от този фонд е била разпределена между 56 хил. безимотни селяни. В края на 1973 г. върху разпределените земи са били създадени 1348 производствени кооператива, 827 кооператива за съвместно придобиване и използване на селскостопанска техника и 318 кооператива за усвояване на нископлодородните земи. В съответствие с програмата на аграрната реформа е набелязано да се построят 1000 показни социалистически села, които представляват благоустроени селища от градски тип. През 1975 г. са били построени около 40. От 1973 до 1975 г. са били проведени вторият и третият етап от аграрната реформа, в резултат на което на 30 хил. селяни са били разпределени 353 хил. ха земя и 362 хил. броя финикови палми. Размерът на стадата на едрите животновъди бил ограничен.

Осемгодишната война за независимост и революционните преобразувания на фермите на колонистите в самоуправляващи се сектор са предизвикали изменение в отрасловата структура на селското стопанство. Производството на вина и ранни зеленчуци поради намаленото търсене на френския пазар било съкратено, относителният дял на животновъдството бил намален, докато този на зърнопроизводството и производството на зеленчуци значително нараснал. По своето значение и обем в продоволствения баланс на страната зърнените култури заемат водещо място. Производството на зърнени култури е съсредоточено главно във високите равнини и междупланинските плата на Тел Атлас районите на Медеа, Тиарет, Сайда, Гуелма, Константин, Сетиф, а също така в крайбрежната зона — в районите на Оран, Ел Аснам, Анаба, където зърнените култури влизат в сеитбооборота на самоуправляваните стопанства. През 1975 г. например са били произведени 2,5 млн. т, а през 1980 г. — 3,8 млн. т зърнени храни.

Друг важен отрасъл на алжирското растениевъдство е лозарството. С отглеждането на лозя и в частност на винените сортове са се занимавали главно европейските колонисти. В навечерието на извоюването на независимостта около 350 хил. ха са били засадени с лозя, а производството на вина е достигнало 14 — 16 млн. хектолитра. През 1966 г. производството на вина рязко спаднало. Били произведени само 6,8 млн. хектолитра, което било свързано с трудностите около пласмента на вината на външните пазари.

Налице са необходимите предпоставки за производството на памук — благоприятни климатични условия, работна сила, създаване на национална текстилна промишленост.

Важна роля играят цитрусовите култури. Те се отглеждат на площ 46 хил. ха, предназначени за портокали, кlementини, мандарини, лимони и грейпфрути. Около 50% от насажденията имат възраст повече от 25 години, което води до понижаване на тяхната конкурентоспособност на външния пазар.

Производството на маслини е един от древните отрасли на селското стопанство. Между 50-те и 70-те години маслинената реколта се колебае между 150 и 210 хил. т годишно.

Един от традиционните отрасли на селското стопанство в Алжир е отглеждането на финиковата палма. Страната притежава около 8000 хил. финикови палми, като годишното производство на фурми достига 150 хил. т, с което страната се намира на пето място в света.

Ежегодно в страната се събира около 90 хил. т трева алфа. Производството на корк възлиза на 12 хил. т, като Алжир заема трето място в света след Испания и Португалия.

Животновъдството, което е основен източник за препитание на значителна част от населението, дълго време е било в застои. Причините за това се крият в изтласкването от колонистите на местните скотовъдци в сухите райони на Високите плата, където е възможно само екстензивно животновъдство. Колонистите не са били заинтересувани да развиват животновъдството, тъй като получавали необходимата им животновъдна продукция от Франция. Военните действия и бягството на колонистите от Алжир влошили състоянието на животновъдството.

През 1981 г. селското стопанство е дало на страната: 1600—1700 хил. т зърнени храни (в т. ч. пшеница — 1100, ечемик — 500), картофи — 600 хил. т, маслини — 214 хил. т, домати — 141 хил. т, цитрусови — 356 хил. т, фурми — 195 хил. т, вина — 2838 хил. хл, тютюн — 3 хил. т. Животновъдството е разполагало със (в хил. глави): едър рогат добитък — 1376, овци — 13 739, кози — 2749, коне — 172, камили — 152. Били са уловени 31 хил. т риба.

Предвижда се селскостопанското производство да се организира така, че добивът от зърнените култури в 2000 г. да достигне 2,5 т от хектар. В планинските райони ще се разработят допълнително около 1 млн. ха земя. Към 1990 г. размерът на напояваните площи ще се удвои, за да достигне цифрата 600 хил. ха. Чрез създаване на държавни предприятия производството на бройлери и яйца, както и рибното стопанство и живот-

новъдството ще се развият значително. Вносът на млекодаен добитък ще продължи, за да се осигурят нуждите на населението към 2000 г.

ИКОНОМИЧЕСКИ ВРЪЗКИ И КУЛТУРНО СЪТРУДНИЧЕСТВО НА НР БЪЛГАРИЯ С АЛЖИР

Икономическите отношения на нашата страна с Алжир съществуват от времето на националноосвободителната борба на алжирския народ против колониалното робство. Тогава нашата родина се солидаризира с борците за свобода и независимост и им оказва необходимата помощ. НР България е една от първите страни, която призна новата алжирска държава, установи с нея дипломатически отношения през юни 1962 г. и със свои средства и специалисти създаде и обзаведе първата военнополова болница. Така се създадоха благоприятни условия за бързо развитие на взаимноизгодно икономическо, научно-техническо, политическо и културно сътрудничество между двете приятелски държави.

През юни 1982 г. в София се състоя среща между генералния секретар на ЦК на БКП и председател на Държавния съвет на НРБ Тодор Живков с президента на Алжир Шадли Бенджедид, с което сътрудничеството между НРБ и АДНР бе издигнато на нов, по-висок етап. Бяха набелязани практически мерки за реализиране на значителните възможности, които съществуват пред двустранното сътрудничество в различните области на живота. Посочено бе, че договореностите между двамата първи ръководители са перспективна програма за цялостно развитие на отношенията.

Официалното приятелско посещение на члена на Политбюро на Фронта за национално освобождение и министър на външните работи на Алжир д-р Ахмед Талеб Ибрахими у нас през юли 1984 г. по покана на члена на Политбюро на ЦК на БКП и министър на външните работи на нашата страна Петър Младенов даде нов принос в развитието на българо-алжирското приятелство и сътрудничество. Официалното приятелско посещение на министър-председателя на Алжир Абделхамид Брахими през януари 1985 г. в България по покана на члена на Политбюро на ЦК на БКП и председател на Министерския съвет Гриша Филипов даде също така силен тласък в развитието на политическите, икономическите и научно-техническите връзки между двете приятелски страни.

Последователно бяха подготвени и подписани търговски договори, спогодби за плащания, дългосрочни споразумения за икономическо, научно-техническо и културно сътрудничество. Българските специалисти работиха и работят в различни сфери на икономиката на Алжир. Нашата страна изнесе няколко комплектни предприятия, изработени по български проекти, с български кредити и машини: текстилни фабрики в Батна и Оран, фабрика за лицеви кожи и гъон в Жижел, оборудване за експлоатация на рудник за добиване на мед в Кеф ел Тебул. „Булгаргеомин“ извърши геоложки проучвания за руди от черни и цветни метали и др. Български специалисти са работили и работят в системата на редица алжирски министерства, пряко свързани с провеждането на мероприятията на аграрната реформа. Идейните проекти на земеделски селища, на обществени и селскостопански сгради, няколко напоителни системи са също дело на български инженери.

Запитан от търговския представител на НРБ в Алжир Табов (1980 г.), алжирският министър на водното стопанство и обкръжаващата среда отговори по следния начин за отношението си към българските специалисти: „... Ако отидеш на обект, не е нужно да търсиш френския специалист например, него веднага ще го видиш да обядва, седнал някъде из страни от алжирците, а освен това ще го различиш и по облеклото... А българина не можеш да го видиш веднага — той е седнал сред алжирците, храни се с храна като тяхната, и дрехите му, и външният му вид са същите. И алжирците го ценят и харесват не само като специалист, но и като човек и приятел! Така че с българите работим много добре и се разбираме...“

На Алжир са предоставяни стипендии за обучение на алжирски студенти в българските ВУЗ, за обучение на младежи в специални училища, за аспиранти и специализанти.

Българските специалисти ст. н. с. от БАН Людмил Ценов, Тодор Илиев, доцент Попов, Тъмнев, Дамев доцент Стоева от Пловдив, Сродков, Пенев, Маринов, Сираков, Михов работиха в следните актуални за алжирската наука и икономика проблеми: териториалноустройствено планиране и урбанизация в Алжир; проблемите на екологията и по-специално използване и регенерация на промишлени и селскостопански отпадъци; изучаване на свлачищни процеси върху терени; проблеми на управлението и оптимизацията на отделни инсталации и заводи в нефто- и газодобивната и нефтохимическата промишленост с помощта на електронноизчислителни машини и микропроцесори;

проблемите на противоземетръсното строителство след земетресението в Ел Аснам и др.

България е купувала от Алжир железни руди, нефт, меден концентрат, вино и др.

Налице са и реални възможности за сътрудничество и в такива производствени и научни направления: производство на мотокари и акумулатори; възли за производство на автомобили и телевизори; организиране на изследователски лаборатории в химията и металургията; напоителни системи; предприятия на хранителната и консервната промишленост, складови стопанства, предприятия за метален обков и др.

Изграждането на университети и научноизследователски институти и създаването на национални кадри във всички области на съвременната наука и промишленост е една от кардиналните цели на Фронта за национално освобождение, цел, записана в Националната харта и планомерно осъществявана от алжирското държавно и партийно ръководство.

Въз основа на Спогодбата за научно и техническо сътрудничество от 18 юли 1974 г., сключена между НР България и АДНР, а също така въз основа на протоколите между министерствата на висшето образование на двете страни от 1977 до 1981 г. в Алжир работеха и работят български преподаватели, разпределени в университетите и висшите учебни заведения в градовете Алжир, Оран, Константин, Сетиф, Батна и др.

Незабравим за мен ще остане денят 21 декември 1977 г., когато отлетяхме от заснежената зимна София и се озовахме на летище Дар ел-Бейда в град Алжир сред ясен пролетен ден... Представителят на българското посолство, отговорник за българските преподаватели — Стоица Радев, усмихнат ни посрещна и ни поведе към колите за града.

Основната група български преподаватели бе концентрирана в Университета за науки и технология „Х. Бумедиен“ (ЮСТА) и Политехниката към него в град Алжир. Създаден с мащабност и амбиция (архитектурният проект принадлежи на бразилския архитект Оскар Нимайер), разположен в квартала Баб ез Зуар, снабден с най-нова научна апаратура, той е предназначен да стане за няколко години най-голямото и реномирано висше техническо учебно заведение в Северна Африка, в което ще се учат 10—15 хиляди студенти.

Какви са специалностите на българските преподаватели и в какви области на науката те са работили и работят в Алжир? Ще приведа няколко примера за колегите си от ЮСТА и Политехниката.

Професор Цветан Обретенов, ръководител на катедра Технология на неорганичните вещества във ВХТИ „Асен Златаров“, Бургас, пристига в Алжир през 1978 г. Той преодолява бързо езиковата бариера и се включва в педагогическата и научно-изследователската работа в катедрата Процеси и апарати на химическата промишленост към Политехниката в град Алжир.

Той чете курс от лекции по неорганична химична технология, по аналитична химия, по опазване на природната среда, ръководи няколко аспирантски и дипломни работи, посветени на очистването на масла, отпадни и промишлени води и получаването на катализатори на базата на алжирските природни глин (бентонити), с които страната е изключително богата. Тази работа не му пречи да чете и специализирани курсове от лекции за аспиранти в университетите в градовете Сетиф и Константин.

Висок, снажен, винаги приветлив, винаги готов да сподели своя научен опит с алжирските студенти, аспиранти и преподаватели, той можеше да се намери по всяко време на деня или в лабораториите, или в кабинета си, а когато слънчевият залез запалваше залива със златно-червените си багри той продължаваше да работи в апартамента си в „сите“ Лавижери, вратата на който бе отворена и вечер за студентите и аспирантите за работа над дипломните и дисертационните работи, за оживени разговори и дискусии по внедряване на научните постижения в практиката и за историята и културата, за нашето съвремие в България и в Алжир — вечни теми, особено когато си в чужбина...

Отличаващ се с голямо лично обаяние, скромност и висока трудоспособност, професор Обретенов възпитаваше същите добродетели и сред младите си алжирски колеги. Ето защо работата му спореше... Петгодишният срок завърши и през 1983 г. професорът се върна в Бургас, но неговите аспиранти Бенджама, Мезиани, Мохелби и другите му колеги ще го запомнят: устремен към лабораториите, към заводите, към бентонитовите находища край Магния.

И не случайно ректорът на университета в град Сетиф, професор Шитур, посетил България през 1982 г., се отзова така ласкаво за проф. Обретенов — доайена на българските преподаватели.

Сътрудничеството между двете страни в областта на образованието приема различни форми: през месец август 1980 г. група студенти, водена от Белад, преподавател в алжирската Политехника, посети България по покана на ВХТИ „Проф. А. Златаров“ в Бургас, като се запозна с учебната дейност и

живота на бургаските студенти-химици; ректорът на бургаския ВХТИ з. д. н. проф. Гергина Ангелова през месец май 1981 г. посети Алжир, като в университетите в градовете Алжир, Сетиф и Константин изнесе, посрещнати с голям интерес, лекции по проблеми на течните и твърдите горива и следдипломната квалификация на висшите инженерни кадри в България; през 1982 г. проф. Семш Шитур, ректор на Университета в град Сетиф, посети бургаския ВХТИ, където изнесе доклад, посветен на хетерогенния катализ в нефтохимията и се запозна с многостранната педагогическа и научноизследователска дейност на института, след това проф. Шитур посети Единния център по химия (ЕЦХ) на Българската академия на науките, където проведе полезни разговори с директора му академик Богдан Куртев и член-кореспондента Димитър Шопов; проф. Цветан Обретенов от бургаския ВХТИ, от една страна, и проф. Гаид Абделкадер, заместник-ректор на ЮСТА „Х. Бумедиен“, от друга страна, осъществяват съвместно ръководство на дисертационна работа на алжирски аспирант; български преподаватели се изпращат не само в алжирски ВУЗ, както бе досега, но и в системата на алжирското средно специално политехническо образование.

Нима това не е още едно признание за българската педагогическа и научна школа?

Ако попитате г-н Икен, енергичния и винаги деятелен директор на Висшето учебно заведение по архитектура в квартала Ел Хараш на град Алжир, за преподавателя Никола Митев, по лицето му ще се разлее широка усмивка, той ще ви покани в кабинета си в ниската кокетна сграда на института, плувнала сред палми и цветя, за да ви разкаже за неуморимия си български колега.

Главен асистент в катедрата по геодезия във ВИАС, пристигнал в Алжир през октомври 1977 г., Никола Митев е първият български преподавател в института, един от първите български преподаватели в Алжир. След него в института ще работят проф. Марин Минчев, Зоя Кронева и други българи, в столицата, в Оран, Сетиф, Анаба ще пристигнат над сто български преподаватели, но той е от пионерите...

Кольо Митев, колегите му шеговито го наричат „Перископът“ заради неговата любознателност и желанието му да види и узнае всичко, чете лекции на многоброен поток от студенти, води упражнения, ръководи проекти, написва учебник. Кольо не жали труда и времето си. За него е безразлично дали е ден, или нощ, делник или празник (а тук празниците, особено религиозните, са много), когато става дума за работа. Директорът

го вика: трябва да се направи геодезична снимка на отдалечен район. Кольо слага набързо нивелира и латата в колата си и е на път. Трябва да се извършат практически измервания със студентите в далечен район: той е готов, взима няколко души в портативната си кола „Симка“ и потегля... Обектите са често на стотици километри от столицата. А от това следва да се досетим за километража, навъртян от Кольо Митев.

Едновременно с преподавателската си дейност той се занимава и с битовите въпроси на българските преподаватели в квартала Лавижери, където живее. Винаги приветлив, готов да помогне с дело и съвет, да информира новопристигналите за особеностите на новото работно място. Пристигнал е български преподавател на летището — Кольо ще го посрещне; някой болен колега трябва да се закара до лекаря — Кольо е вече в колата; трябва да се докара газова печка или хладилник за семейството на някой преподавател — Кольо ще уреди; заплатите на преподавателите трябва да се вземат от посолството — Кольо ще го направи... Друг, току-що пристигнал, трябва да попълни документи на френски език и да ги завери в кметството в Ел Хараш — как става това знае пак Кольо...

Квалифицирана и плодотворна е работата и на други български преподаватели. Така например Петър Ангелов чете курс по измервания в електрониката в Политехниката (град Алжир), пак там доцент Захари Кривошиев от ВИАС чете курс от лекции по проблемите на напояването, доцент Емилиян Ганчев от Габрово съставя модерен курс по машинни елементи, старши преподавателят от МЕИ „В. Ленин“ Георги Спиридонов разработи оригинален сборник със задачи по машинно чертане със самоадаптиране за различни студенти; преподавателите Илия Илиев, Димитър Димитров, Атанас Семерджиев разработиха и прочетоха пред студентите лекции по полупроводникова техника, топлотехника и метрология (съответно).

Доцент Стефан Габраков от Софийския университет, Емил Русев от Пловдивския университет, доцент Христо Шейтанов от БАН, преподаватели от ВХТИ — София, Емилия Лазарова, Димитър Ляков, Милка Велева и икономистът Петър Петров със задълбочените си научни познания и педагогическо майсторство допринесоха за утвърждаване авторитета на българския специалист в Алжир.

Разбира се, тези успехи са резултат не само на упоритостта и любознателността на алжирските студенти, но и на неотклонното съдействие на ректора на ЮСТА, заместник-ректорите,

директора на Политехниката, както и на много други служители от алжирската администрация.

Осъществява се сътрудничество между радиото, телевизията, кинематографията, съюзите на журналистите, писателите, художниците и други културни, научни и медицински учреждения на двете страни.

ИСТОРИЯТА СЕ РАЖДА

Територията на Алжир е населена от незапомнени времена. През 1952 г. френският учен Арамбург открива в района Маскара (Тернифин) остатъци от странни същества. Това все още не били хора, нс явно не били и маймуни. Те приличали на познатия питекантроп от Ява, пък и били негови връстници. Археологът нарекъл този прародител на хората „атлантропикус мавританикус“ и определил, че той е живял преди около 500 000 години.

Около 4 хил. г. пр. н. е. идва времето на първите известни обитатели на Магреб — берберите. Откъде идват те? Как са се наричали в началото? Много по-късно римляните ще им дадат названието „барбар“ (варварин) и оттам ще тръгне първото им съвременно име. След векове техните затворени племенни общности ще дадат на арабите право да ги нарекат кабили — от арабската дума кабила (племе).

Древните египтяни ги наричат луби (оттам Либия). В гробниците на фараоните те са изобразени доста по-различно от местните африканци — луби са руси, синеоки и високи. Откъде е дошло подобно племе в Африка, през какви пътища е минало? Историята все още не разкрива подробности, но отделили находки в Англия, Франция и Испания показват, че луби са дошли от север, може би от Скандинавия. Картагенците и римляните вече различават между тях три отделни общности — либийци, намиращи се дълго време под тяхна зависимост, нумидийци, запазили по-дълго време своята независимост, и маври — живеещи на запад племена, останали почти изцяло независими до появата на арабите.

Следният случай отпреди няколко години е показателен за културния и езиковия обмен на древните бербери и туареги с други народи. Един от туарегските вождове попада в Египет — нещо изключително рядко за това племе, което не напуска своите райони освен при крайна необходимост, и за учудване на египтолозите започва да „чете“ на берберски фараонските

йероглифи в смисъл почти еднакъв с оригинала. Надписи с писмеността тифинаг може да се видят във всички музеи на съвременен Алжир.

Херодот характеризира берберите като „силна раса, която се препитава от земеделие и животновъдство“. Климатът е заставял техните племена дълго време да бъдат номади и това до голяма степен задържа разложението на родообщинния строй сред тях. В началото за жилища им служели пещерите (ифри), после що високите плата израстват техните селища-крепости. Може би само град Гардая и околния район на Мзаб са запазили онова, което е типично за културата и архитектурата на древните бербери. За съжаление нищо не е останало от тяхната древна литература, която безспорно е съществувала при наличието на писменост.

Древните бербери са погребвали мъртвите си под каменни „грамади“, които днес са типичен пейзаж за някои райони на Алжир и носят местните названия „базина“ (гроб). Има и гробници, така наречените „долмени“, направени от огромни камъни.

Разделени постоянно на племена, берберите се обединявали за по-дълго или по-кратко време в племенни съюзи, за да се противопоставят на чуждите нашественици, но те са се разпадали веднага след отминаването на опасността.

ЖАЛОНИ НА ДРЕВНОСТТА

В края на XII в. пр. н. е. се появили финикийците. Те основали няколко колонии по крайбрежието, които в VIII в. пр. н. е. минали под владичество на Картаген, който обединил всички западнофиникийски земи. В VII — VI в. пр. н. е. Картаген станал център на мощна робовладелска държава, която водила войни за господство в западната част на Средиземноморието с гърците, а след това с римляните.

Картагенците владеели шест града на алжирското крайбрежие (разположени на мястото на днешните Тенес, Шершел, Алжир, Беджая, Анаба, Сикда) и няколко — в източната част на страната, в това число Цирта (днес Константин). В течение на цяло хилядолетие те оказвали значително влияние върху икономическия, политическия и културния живот на Алжир. По това време в страната се образували големи племенни съюзи, което отразявало формирането на класово общество. В III в. пр. н. е. се образували две големи царства: първото се простирало от река Мулуи на запад до река Румел на изток и обединявало масесилите; второто обхващало земите от

река Румел до пуническите територии на изток и обединявало масилите.

На границата между III и II в. пр. н. е. борбата срещу Картаген предизвикала обединяването на масилите и масесилите в единна държава — Нумидия, която обхващала цялата територия на съвременен Алжир (без Сахара). Начело на новата държава застанал Масиниса, един от синовете на царя на масилите. Опирайки се на поддръжката на коренното население, недоволено от господството на картагенските робовладелци и търговци, Масиниса взел участие във Втората пуническа война (218 — 201 г. пр. н. е.) като съюзник на Рим. В течение на няколко години той завладял всички пунически градове между река Мулуи и Табарка, а в 203 г. пр. н. е. завзел Цирта, която станала столица на Нумидия.

При Масиниса и неговите приемници Нумидия била богата и силна държава. Земевладението и скотовъдството били силно развити. Градовете и търговията процъфтявали. Културата, която представлявала своеобразен синтез между пуническото наследство и местните традиции, достигнала завидно ниво.

Скоро след падането на Картаген (146 г. пр. н. е.) над Нумидия надвиснала опасност от римско робство. Ако Мацепс (148—118 г. пр. н. е.) бил още съюзник на Рим, то при Югурта (118—105 г. пр. н. е.) възникнал открит конфликт. Войната от 109—106 г. пр. н. е. завършила с победата на римляните и разделянето на Нумидия. Западната част на страната преминала към Мавритания (северната част на днешно Мароко) — съюзник на Рим в борбата с Югурта, източната част била разделена на няколко малки буферни държави, които в 46 г. пр. н. е. били включени от Юлий Цезар в състава на римските владения. Мавритания била самостоятелна известно време, а след това била разделена на две зависими от Рим държави: Тингитанска Мавритания (на запад от реката Мулуи) и Цезарева Мавритания (западните и централните райони на съвременен Алжир), които в 42 г. от н. е. преминали като особени провинции под прякото управление на римляните.

От 42 до 429 г. Алжир се намирал под владичеството на Рим. Колонизацията на страната и привилегированото положение на римската аристокрация предизвикали недоволството на коренното население. Многобройните въстания (на Так Фаринас в 17—24 г., на Фараксен в 253—262 г. и др.) били жестоко потушавани. С разпространяването на християнството (от средата на I в.) антиримската съпротива придобила религиозен

оттенък. След разкола на африканската църква в 312 г. борбата против Рим била оглавена от донатистите и приближената до тях полумонашеска аскетическа секта на агонистите (циркумцелиони). Донатисткото въстание под ръководството на Фримус (373—375 г.), а след това сепаративното движение на Хилден (393—396 г.) били потушени с големи усилия от римляните.

Борбата на донатистите и циркумцелионите, която намирала опора в онеправданите слоеве на коренното население, била подкрепена от чергарските берберски племена в Северна Африка, които във II в. се появили на южните граници на Римската империя. През III—IV в. те се промъквали през римските укрепления и извършвали набези в северните райони на страната.

В началото на V в. берберите и донатистите се съюзили с вандалите, които в 429 г. начело със своя цар Хензерих извършили десант в Северна Африка, разгромили войските на римските пълководци и сложили край на римското господство. В 439 г. вандалите завземат Картаген, който бил обявен за столица на царството им. Техните съюзници — берберите, се разположили на територията на днешен Алжир, като образували редица княжества начело със свои царе. Отначало тези царе признавали върховната власт на кралете на вандалите, но в края на V в. станали напълно самостоятелни.

Отхвърлянето на римското владичество, унищожаването на земевладелската аристокрация, упадъкът на градовете и заселването на берберите предизвикали „варваризацията“ на Алжир и възраждане на родово-племенните традиции.

В 533 г. последният цар на вандалите — Хелимер, претърпял поражение от византийския император Юстиниан в Нумидия се превърнала във византийска провинция. Завоюването на Северна Африка от византийците практически не изменило нищо в Алжир. Под непосредствената власт на Византия преминали само някои източни райони на страната и редица пунктове по крайбрежието. Вътрешните райони, особено планинските области, се намирали в ръцете на берберските царе, които възглавили сравнително силните и независими държави Джерауа, Ифрен и Магруа. Почти всички земи, разположени между Мулуи и Орес, влезли в състава на могъщото берберско царство Джедар. Предполага се, че то било основано от берберина-християнин Масун, който в един латински паметник от 508 г. е бил наречен „цар на племената на маврите и римляните“.

СРЕДНИ ВЕКОВЕ

Стремежът на Византия да възстанови старите римски порядки и господството на поземлената аристокрация, недоволството на селяните и градската беднота предизвикали активното сътрудничество на коренното население на военните отряди на арабите-мюсюлмани, които за първи път се появили в Северна Африка в средата на VII в. С идването на арабите била свързана надеждата за установяване на „божие царство“ на земята. Знаменитият поход на Запад, предприет в 681—683 г. от големия арабски пълководец Окба ибн Нафи, изиграл решаваща роля в ислямизирането на страната. Окба унищожил властта на византийците и техните съюзници. По-голямата част от берберите преминала на тяхна страна, приела исляма и без съпротива признала властта на мюсюлманските халифи. Окончателното утвърждаване на исляма станало след потушаването в 683—688 г. на въстанието на Косайла — вожд на берберите „ауреба“ и васал на Византия, и особено след разгрома на берберо-християнските войски на царицата на Орес — Дихая бинт Табит, наречена от арабите „ал-Кахина“ („Магьосница“), която в 697—703 г. въстанала с подкрепата на византийците, завзела Керуан — столицата на мюсюлманското наместничество, и голяма част от Тунис.

Нахлуването на арабите и включването на Алжир в състава на Омеядския халифат станали повратен момент в историята на страната. Алжир бил избавен от римо-византийското владичество — от една страна, като, от друга, бил здраво свързан с другите страни от Северна Африка и Близкия Изток. С идването на арабите започнало разпространяването на исляма, арабския език и култура, които и до днес определят облика на страната.

Ислямизацията на Алжир не премахнала социалните противоречия в страната. Феодализирането на арабската военна аристокрация, която се противопоставила на неомюсюлманите особено от берберското население, предизвикала разслояването на мюсюлманската община.

Недоволството на берберите било изразено в идеологията на кареджитите — сектантско движение, което се обявило за идеалите на първоначалния ислям. В средата на VIII в. страната била обхваната от въстанията на кареджитите, които предизвикали образуването на държавата на Ростемидите (761—911), която заела голяма част от територията на Алжир.

Източните области на Алжир в IX в. били съставна част

от емирата на Аглабидите и станали база на голямо въстание на исмаилитите, последователи на шиитите — една от най-крайните секти в исляма. Основната ударна сила на въстаниците представлявали племената котам-бербери от Малка Кабилия. В 909 г. те завоювали Ифрикия (съвременен Тунис) и провъзгласили за халиф вожда на исмаилитите Обейд Алах, който основал династията на Фатимидите (909—1171 г.) — непримирими противници на халифата на Абасидите. В 911 г. войските на Фатимидите унищожили държавата на кареджитите. По такъв начин цялата територия на Алжир за цяло столетие влязла в състава на империята на Фатимидите.

Тиранията на Фатимидите предизвикала ненавистта на сунитите, така и на кареджитите в Северна Африка. Фатимидите с големи усилия потушили мощното въстание на кареджитите начело с религиозния проповедник Абу Язид. Главна роля в спасяването на режима изиграли племената санхаджа — уседнали бербери от Кабилия и Митиджа. Когато Фатимидите в 973 г. пренесли столицата си в Кайро, не случайно, а за отплата предали властта на Бологин ибн Зири, вожд на племето санхаджа. Той основал династията на Зиридите — наместници на Фатимидите в Магреб.

В 1014 г. настъпил разкол сред управляващата върхушка на племената санхаджа, в резултат на което владенията на Фатимидите в Северна Африка били разделени. Арабска Ифрикия останала под властта на Зиридите, а полуберберският Алжир преминал в ръцете на Хамадидите (1014—1152) — родственици на Зиридите. След като образували самостоятелна държава, Хамадидите напълно скъсали с Ифрикия и признали върховния сюзеренитет на багдатските Абасиди. В течение на цялото си управление Хамадидите били принудени да отблъсват нашествията от Сахара: отначало това били берберските племена зената и арабските орди на хилалите, които в 1052 г. нахлули в Северна Африка; след това алморавидите — религиозно движение, което излязло под флага на войнствуващия обновителен маликизъм (едно от теченията на сунитите). В средата на XI в. алморавидите се закрепили в Мароко и в 1082 г. нахлули в Алжир, като завзели Тлемсен и редица други градове в западната част на страната. Едва след като се съюзили и приели на служба арабски чергарски и зенатски племена, Хамадидите отблъснали алморавидите и в 1102 г. си възвърнали Тлемсен.

Упадъкът на земеделието и търговията, предизвикан от нашествията на чергарите, а също така многобройните неуре-

дици в ръководната върхушка отслабили държавата на Хамадидите, която не могла да се противопостави на съкрушителното нашествие на алмохадите — последователи на сурово религиозно-аскетическо движение, което безжалостно осъдило „изнежеността“ и „развратните нрави“ на западните мюсюлмани. Те разгромили алморавидите под флага на пречистването и обновяването на исляма, като завзели техните владения в Мароко и Испания и в 1152 г. нахлули в Алжир. Властта на Хамадидите паднала и цялата страна преминала в железните ръце на шейховете-алмохади.

През периода на алмохадите (1152—1235) в Алжир се наложили феодалните производствени отношения и порядки, които просъществували и през цялото късно средновековие.

Алмохадите не могли да се справят с пагубните последствия от нахлуването на племената хилал и зенат независимо от някои постижения във военното дело; културата, религиозната мисъл, музиката и архитектурата, градският живот, търговията и земеделието стигнали до пълен упадък.

Разпадането на държавата на алмохадите предизвикало възстановяването на алжирската държавност. В 1239 г. Ягморасан ибн Зайян — вожд на едно от зенатските племена, взел властта в Тлемсен и основал династията на Абдалвавидите. В условията на упадъка на Централен Магреб тази държава била много слаба и постоянно била подложена на нападения от своите по-могъщи съседи: туниските Хафиди и мароканските Мериниди. Външните и вътрешните войни разорили страната, която се разпаднала на отделни княжества и градове, които често не били свързани помежду си.

НОВО ВРЕМЕ

Завършвайки Реконкистата (отвоюване на завоюваните от арабите испански територии), испанските крале се насочили към Северна Африка. В началото на XVI в. те завзели градовете Оран, Мерс ел-Кебир, Бужи.

В течение на много години Ел Джезаир (град Алжир) е бил опорен пункт срещу испанското нахлуване. В началото на XVI в. Фердинанд Католик изпраща на островчетата около града цяла армия начело с Педро Наваро. Испанците завзели част от тези острови, а на единия от тях — остров Пенон, в 1511 г. построили крепост, която заплашвала града с оръдията си, разположени на 300 м от пристанището.

Тогава управителят на Ел Джезаир Селим ат Тайми по-

искал помощ от знаменитите средиземноморски корсари — братята Арудж и Хайредин — гърци, покръстени в ислямската вяра. Хайредин бил наречен Барбароса заради червената си брада. С помощта на турския султан те извършвали грабителски нападения върху търговски кораби и градове по Средиземноморието. До този момент корсарите били натрупали богат опит: завземане на пристанища, грабежи, насилия, бягство от плен, осакатяване (лявата ръка на Арудж била направена от сребро).

Двамата братя участвували в превозването на изгнаниците маври от Испания и се обявили за врагове на всички християни от Гибралтар до Дарданелите. Флотата на Арудж се състояла от дванадесет бързоходни галери и много други помалки кораби. Далеч не всеки монарх разполагал с такава флота. Пиратът отдавна търсел сигурно пристанище, където да стоварва плячката, заграбена от бреговете на Испания и Италия.

Арудж приел предложението на алжирците и в 1516 г. начело на 5000 свои войни направил десант в града. Молбата на Селим ат Тайми имала обаче трагичен завършек за него самия: той бил убит в собствената си резиденция от Арудж, който се обявил за султан. По такъв начин Алжир се сдобил с повелител, а Ел Джезаир бил превърнат в столица на нова мощна държава.

След като завзели остров Пенон и унищожили крепостта на Педро Наваро, братята се заели с укрепването на пристанището. За тази цел послужили крайбрежните скали. Тридесет хиляди роби в течение на три години съединявали острова с брега. Вълноломът бил направен от дребни гранитни парчета, свързани с цимент и облицовани отгоре с огромни камъни. В крепостта бил построен фар и брегови укрепления с триста оръдия. Хайредин Барбароса заповядал целия град да бъде обкръжен с вал и да се построят няколко крепости с високи стени от сив камък, снабдени с 1800 оръдия.

В 1518 г. Арудж загинал в битка при Тлемсен. Главата му, забита на копие, била показвана на местното население и даже била закарана в Испания, но независимо от това никой не вярвал в смъртта му. Само споменът за него карал хората да изтръпват от ужас. Хайредин Барбароса заместил брат си. Той потърсил покровителството на султана в Истанбул, който го признал за водач на регентството в Алжир и му присъдил титлата бейлербей, изпращайки му мощна артилерия и 2000 еничари, възпитани в дух на религиозен фанатизъм и използвава-

ни от султана за опора във всички дворцови преврати.

Казармите на еничарите се простирали по целия бряг. Мезон Каре (съвременният квартал Ел Хараш) — предградие на град Алжир, намиращо се на 12 км от града, възникнало на мястото на бившия турски форт Бордж ел-Кантара. От шестте казарми в чертата на града, съществуващи по турско време, се запазили само две, построени съответно в 1627 и 1637 г.

През 1519 г. вицекралят на Сицилия Уго де Монкада прави неуспешен опит да завземе града. Прогонен през 1520 г. от кабилския владетел Куку, Хайредин отново завзема града през 1525 г. В продължение на три века, до XIX в., „столицата на пиратите“ всява ужас по Средиземноморието.

В 1541 г. испанският крал и император на Свещената римска империя Карл V се е опитал да завоюва Ел Джезаир, но претърпял поражение. Тогава е била унищожена една трета от испанската армия. Флотата на Карл V била разбита от алжирските корсари и доунищожена от буря.

Хайредин Барбароса обединил Алжир под своята власт, а по-късно, през 1587 г., територията на страната била обявена за пашалък на Османската империя.

От 1628 г. до 1634 г. пиратите завземат 80 френски кораба и около 1300 души роби. Редица държави се опитват да окажат натиск върху столицата на пиратството, като организират военноморски експедиции: датчаните — в 1770 г., испанците начело с О'Рейли — в 1775 г. и англичаните начело с лорд Ексмут — в 1816 г. Най-сериозни опити за репресии върху пиратите са правени при Луи XVI — френската флота три пъти бомбардира града — в 1681, в 1682 и в 1688 г.

От 1671 г. съветът на корсарските капитани, т. нар. ранси, и изпратените от Истанбул еничари успели да се наложат и на мястото на пашите да изберат свой водач — дей. Цялата страна била разделена на четири части: районът на град Алжир — под властта на дея, и трите бейства с главни градове Константин, Оран и Медеа — управлявани от бейове. Бейовете имали ограничена власт. Вождовете (шейховете) на племената били подчинени на бейовете.

По време на упадъка на търговията и пиратството в края на XVIII в. икономическото положение на Алжир се влошава. Населението изнемогвало от многобройните данъци, наложени от администрацията, опираща се на наемната армия. Военноморските операции на европейските държави срещу Алжир подкопали способността на държавата да се съпротивява.

Още в XVI в. Франция установила с Алжир редовни тър-

товски отношения, а в 1700 г. сключила с Алжир ' безсрочна конвенция за търговия с жито. През 1799—1800 г. Алжир снабдявал редовно с жито южните департаменти на Франция, а след това — войските на Наполеон по времето на походите му в Египет и Италия.

Следейки нестабилното положение на дея, френската буржоазия чертаела планове за завоюването на Алжир. Под претекст, че деят Хюсеин е ударил с ветрилото си френския консул Девал, на 14 юни 1830 г. френска експедиция, командувана от генерал Бурмонт, дебаркира в района на Сиди Феруш (днес туристически комплекс) — на 30 км от столицата. Деят Хюсеин подписва капитулацията на 5 юли, в който френската армия влиза в града.

По този повод Метерних е казал: „Заради един удар с ветрило не се изразходват 100 млн. франка и не се рискуват 40 хил. войници...“ Така започнало френското колониално господство, което продължило 132 години.

Юлската революция във Франция през 1830 г. забавила френското командване, в стремежа му да разгърне военни действия на широк фронт, но в 1834 г. специална сенатска Комисия за Африка, изпратена от новото буржоазно правителство, препоръчала Алжир да бъде обявен за колония на Франция и да се завърши неговото завоюване.

Опитите на французите да навлязат навътре в страната срещнали упоритата съпротива на населението. В страната се образували две съпротивителни огнища: в района на град Константин начело с бея Ахмед и в района на градовете Алжир и Оран начело с народния герой емир Абд ел-Кадир (1808—1883). Бащата на Абд ел-Кадир бил марабут от религиозното братство Кадърия и в течение на много години възглавявал борбата с еничарските власти, а след това с френските завоеватели. Абд ел-Кадир се изявил като смел и талантлив военачалник в боевете под Оран в 1832 г. През ноември 1832 г. племената от района на Оран го избрали за вожд на съпротивителното движение. Веднага след това той пристъпил към създаването на редовна армия (10 хил. души), която се състояла главно от пехота, обучена в европейската тактика на боя. В големите сражения тя била подпомагана от конните отряди на племената. Скоро гарнизоните на крайбрежните градове, заети от французите, били напълно блокирани. Това принудило французите да сключат мир (1834), който Абд ел-Кадир използвал, за да преодолее съпротивата на сепаративно настроените

феодали и да започне обединението на Алжирския и Оранския район.

След година френските власти нарушили договора и започнали военни действия, в хода на които алжирците им нанесли няколко сериозни удара (поражението в планинската клисура на река Макта в 1835 г. и др.). През май 1837 г. французите отново предложили мир и признали властта на Абд ел-Кадир в западните и централните области на Алжир — съгласно Тафинския договор. Французите се стремели на всяка цена да си развържат ръцете за военни действия в източната част на страната — в района на град Константин, и да не допускат обединяването на цялата страна.

Абд ел-Кадир използвал това примирие за организиране на държавата и за засилване на отбранителната ѝ способност. Било завършено строителството на две линии от градове-крепости, в които били разположени арсенали, складове с военни материали, била създадена държавна манифактура (работилници за саби, оръдия, барутна, леярна, тъкачна, кожарска и др.), които снабдявали армията с оръжие, боеприпаси и дрехи. Рудниците за желязо, мед, селитра, сяра и сол били разширени за осигуряване на работилниците със суровини. Централната власт била укрепена с редица вътрешни реформи, които ограничавали властта и доходите на феодалите и подобрявали положението на редовите борци за независимост.

Според осъществената административна реформа държавата била разделена на области, начело на които стояли вождове, изпълняващи решенията на централното правителство. Едновременно с това била проведена данъчна реформа, която ликвидирала откупната система, съществувала при еничарите и събирането на данъци с помощта на привилегированите племена махзен. Данъците били намалени и всички племена били обложени в еднаква степен. Предварително известните и стабилни данъчни норми допринесли за значителното разширяване на посевите. Била проведена и съдебна реформа, която отстранила феодалите от съда и го предала на специално назначени съдии. Държавата на Абд ел-Кадир установила приятелски връзки със съседно Мароко, откъдето получавала поддръжка и военни материали.

Абд ел-Кадир не успял да сключи съюз с планинците от Кабилия, а също така с племената, които действували сепаративно под ръководството на бея на град Константин. Неговият отказ да сключи съюз с Абд ел-Кадир позволил на французите да ги разгромят поотделно. След като ликвидирали съпротиви-

телното движение в източната част на страната, французите нарушили Тафинския договор с Абд ел-Кадир и преминали в настъпление, увеличавайки в 1839 г. армията си на 90 хил. души. Те прилагали тактиката на „изгорената земя“: унищожавали посевите, отвлечали добитъка, което заплашвало племената с гладна смърт и изстребвали мирното население. Алжирците били принудени да водят партизанска война. Независимо от героичната им съпротива силите им намалявали. В 1844 г. Абд ел-Кадир се оттеглил в Мароко, за да се подготви за нови сражения. През август 1844 г. маршал Бюжо в битка на река Исли разгромил войските на мароканския султан. Като условие за мир Бюжо поискал от султана да участва в борбата с Абд ел-Кадир. Междувременно безогледният грабеж на земи от страна на колонизатора предизвикал въстанието, възглавено от Бу Маза, от когото Абд ел-Кадир поема ръководството на борбата. Френската армия била увеличена до 110 хил. души, а наказателните ѝ отряди отново започнали да изстребват населението. Френските генерали завличали в пещерите на планинския район Дахра цели племена, където ги задушавали с дим. Абд ел-Кадир бил принуден да отстъпи в Сахара и през декември 1847 г. — да се предаде на французите.

Движението на Абд ел-Кадир е имало огромно значение за Алжир, тъй като неговата държава представлявала праобраз на алжирската национална държава в ново време. Ръководителите на АДНР нееднократно са отбелязвали голямото значение на административната дейност на Абд ел-Кадир за създаването и укрепването на съвременната алжирска държава.

След смазването на движението на Абд ел-Кадир френските войски завзели оазисите в Сахара, а в 1857 г. с покоряването на Кабилия завършили завоюването на страната, която била управлявана от военна администрация начело с генерал-губернатор.

НАИ-НОВА ИСТОРИЯ

Първата световна война предизвиква насилствена мобилизация на 170 хил. алжирци във френската армия (25 хил. от тях загинали), увеличаване на данъците и голям износ на продоволствие от Алжир за Франция. В резултат на преминаването на френската промишленост на военни релси икономическите връзки на Алжир с метрополията рязко намаляват.

Желанието на колонизаторите да получават допълнителни печалби, а също така излишъкът от работна сила и разви-

тието на техниката и съобщителните връзки предизвикват бързото развитие на леката промишленост в Алжир след Първата световна война. Този бум засяга преди всичко мелничарството, консервната и тютюневата промишленост. Представителите на националната буржоазия, както и европейците започват да създават отделни предприятия главно в хранителната промишленост. Заедно с това пролетариатът в страната нараства значително по-бързо от буржоазията, която в Алжир била винаги много слаба.

По време на световната икономическа криза (през 30-те години), която засяга силно Алжир, ръстът на пролетариата се забавя до известна степен. Икономическите трудности в периода на Първата световна война, а също така кризите от 1920—1921 г. и 1930—1931 г. рязко ускоряват разслоението в селското стопанство. Едновременно с това е протичала концентрацията на земите на едрите и средните европейски колонисти. Мнозинството от селяните бедняци били принудени да станат ратаи или да арендуват земя. В 1930 г. имало 600 хил. алжирски земеделци, 714 хил. селяни—арендатори на земя, и 467 хил. ратаи.

Подем на националноосвободителното и работническото движение

Под непосредственото влияние на победилата Велика октомврийска социалистическа революция и след завръщането в родината на алжирските войници, работници и студенти, възприели революционните настроения в метрополията, през 1919—1920 г. в Алжир настъпил мощен подем на националноосвободителното движение. Алжирците, намиращи се в редовете на френската армия, изпратена през 1919 г. в Одеса и за разгромя на Унгарската съветска република, се побратимявали с руските и унгарските революционери. Голямо значение има нарастването на освободителната борба в Турция и в Арабския Изток, а също така олевяването в редовете на френското работническо движение, с което бил свързан алжирският пролетариат. Този подем се проявил в Алжир непосредствено в активизирането на патриотичните сили, в ръста на стачното движение, в широко разпространилото се недоволство от колониалния режим.

По този повод френското правителство направило някои отстъпки, които се изразили в реформите от 1918—1919 г. за премахването на данъчните различия между европейското и

коренното население и даване на изборителни права на алжирската върхушка, състояща се от земевладелци, предприемачи и чиновници. Тези половинчати реформи предизвикали всеобщо недоволство, което след 1919 г. се изразило в нов етап на антиколониалното движение, свързан с името на емир Халед, внук на Абд ел-Кадир.

В 1920 г. Халед бил избран в общината на гр. Алжир, но колониалните власти незаконно анулирали този избор. Халед продължил борбата чрез публични изказвания, съставяне на обръщения и петиции, адресирани до президента и френския парламент. По-късно той бил избран в общината на град Блида и в Генералния съвет на департамента Алжир, което му дало по-голяма възможност да пропагандира своите идеи. В 1921 г. той основал вестник, издаван на арабски и френски език, и се опитал да създаде политическа асоциация „Алжирско братство“.

Към изискванията за представителство във френския парламент и отменяне на „туземния кодекс“ Халед изтъкнал нови: гарантиране свободата на печата и сдруженията, разпространяване на френското социално и работническо законодателство върху алжирците-мюсюлмани, приемане на нов закон за задължително всеобщо обучение, приравняване правата на алжирците с тези на французите при отбиването на военната служба и др. Повечето от изискванията на Халед не били изпълнени, самият той през 1923 г. бил изгонен от страната в Дамаск, където починал в 1936 г.

Програмата за реформи на Халед била частично приета от Федерацията на туземните избраници, възникнала през 1927 г. от 150-те представители (алжирци) в органите на местното самоуправление, като, от друга страна, федерацията започнала да пропагандира пълна политическа асимилация на коренното население — до отказ от националната самобитност на Алжир. Такава била позицията на алжирската буржоазия, която се стремяла чрез сливане с френската буржоазия и местните европейски колонисти в Алжир да осигури интересите си. Но изисквайки равнопоставе между алжирци и французи, лидерите на федерацията обективно съдействували за разпространяването на освободителните идеи сред масите.

Съгласителската политика на федерацията била осъдена от мюсюлманското духовенство и арабската интелигенция, които в 1931 г. създали Асоциацията на алжирските улеми-реформатори, която се обявила в защита на националната култура на алжирския народ и за разпространяване на образова-

ние на арабски език. Няколко писатели, поети и историци, между които Абдулхамид Бен Бадис, Тайеб ал-Окби и Башир ал-Ибрахими, в откритите от тях частни училища преподавали под лозунга „Алжир е моята родина, ислямът е моята религия, арабският език е моят език“. Улемите се борели против марабутите в името на „обновлението и прочистването“ на исляма от „магии и суеверия“. Тази борба имала за цел да изтръгне широките маси от мюсюлмани от влиянието на духовните феодални. Борбата на улемите за признаване националната самобитност на алжирската нация против официалното духовенство, поддържано и финансирано от колониалната администрация, имала прогресивен характер. Антифеодалната и антиимпериалистическата дейност на улемите повдигнала националното самосъзнание на алжирците-мюсюлмани. В 1933 г. колониалните власти забранили на улемите да говорят в джамиите и започнали да контролират дейността на създадените от тях училища.

Развитие на прогресивното движение

Под влиянието на Октомврийската революция работническото движение в Алжир се засилва. Възникват социалистически организации. Тези организации (секции) на Конгреса на социалистическата партия в Тур в 1920 г. приели програмата на III интернационал и влезли в Комунистическата партия на Франция. През 1924 г. от тези секции била образувана Алжирската федерация на партията със свой печатен орган — „Социална борба“. До 1928 г. федерацията се състояла преди всичко от трудещи се — европейци (главно не от френски произход). От 1934 г. алжирските комунисти създават самостоятелна партия, която е провъзгласена официално като Алжирска комунистическа партия (АКП) на Първия конгрес в 1936 г.

Алжирските работници-емигранти във Франция с помощта на френските комунисти създали през март 1926 г. в Париж организацията „Североафриканска звезда“, основната цел на която била „защитата на материалните, духовните и социалните интереси на североафриканските мюсюлмани“. Емирът Халед е бил избран за почетен председател на организацията. Били създадени и други прогресивни организации, като „Славна североафриканска звезда“, „Национален съюз на североафриканските мюсюлмани“ и др.

Победата на Народния фронт на изборите във Франция през 1935 г. предизвикала отменянето на основните пунктове

от „туземния кодекс“ и предоставяне на някои демократични свободи на алжирците. На 7 юни 1936 г. комунистите, улемите, организацията „Североафриканска звезда“ и други буржоазни организации образували Мюсюлмански конгрес (Бен Бадис, Бен Джалул и др.) и разработили „Харта на исканията“. Едно от изискванията на тази Харта било удовлетворено — били отменени изключителните закони против алжирците.

През март 1937 г. „Североафриканската звезда“ била реорганизирана в Партия на алжирския народ (ПАН). Нейният ръководител — Месали Хадж, заел националистическа позиция, но независимо от това антиколониалната политика на ПАН намерила широк отклик сред алжирците-мюсюлмани. Ръководителите на ПАН, които пропагандирали скъсване с Франция, получили значителен брой от гласовете на изборите. Партията имала най-голямо влияние сред дребната буржоазия и известна част от работниците-мюсюлмани.

Основната цел на АКП през 1937—1939 г. е била борбата против проникването на фашизма в Северна Африка. Комунистите разобличили сговора на местната реакция с режима на Мусолини, който претендирал за Тунис и Източен Алжир, и режима на Франко, който се стремял да разпространи своето влияние сред многобройните испанци, живеещи в Алжир.

По време на Гражданската война в Испания през 1936—1939 г. стотици членове на АКП, алжирци и европейци, са се сражавали на страната на републиканците.

Събитията в Алжир по време на Втората световна война и следвоенния период

Със започването на войната колониалните власти забранили всички прогресивни организации: Федерацията на местните избраници, либерално-патриотичния Алжирски народен съюз (сформиран в 1938 г.), Асоциацията на улемите и др.

След поражението на Франция марионетното профашистко правителство на маршал Петен организирано отправянето от Алжир за Германия и Италия на продоволствие и суровини (железни руди, цветни метали, фосфорити), а също така снабдяването с продоволствие на Африканския корпус на Ромел, който воювал в Либия и Египет срещу англичаните. Петен се опитал да привлече за сътрудничество алжирската реакционна върхушка. В това време прогресивните сили, в т. ч. и АКП, организирали нелегално движение, което се сляло със съпротивителното движение, организирано от генерал Шарл дьо Гол.

Англо-американският десант в Сиди Феруш през ноември 1942 г. и освобождението на Алжир дали началото на нов подем на антифашистките сили. През пролетта на 1943 г. от затворите били освободени хиляди прогресивни демократи, били отменени расистките закони на Виши, а някои реакционни вестници били спрени. През май 1943 г. генерал Дьо Гол установява главната си квартира в сегашното училище „Декарт“ в квартала Ел Биар на столицата. През юни същата година в Алжир бил образуван Френският комитет за национално освобождение (ФКНО) начело с генерал Дьо Гол. През юни 1944 г. ФКНО бил преобразуван във Временно правителство на Франция, което през август 1944 г. се преместило от Алжир в Париж.

Общото икономическо и военнополитическо отслабване на Франция след поражението в 1940 г. подбудило алжирската буржоазия да стане по-независима от френския капитал и да засили борбата си за получаване на повече политически и икономически изгоди. Група алжирски националисти начело с Ферхат Абас изработила и предала на френските власти през 1942—1943 г. няколко обръщения: „Послание на представителите на мюсюлманите“, „Манифест на алжирския народ“, „Проект за реформи“. В тези документи се изисквало след войната „да се свика Учредително събрание, избрано от всички алжирци, и да се образува самостоятелна държава“, а също така незабавно да се даде възможност на алжирците да участвуват в управлението на Алжир. Тези искания били отхвърлени от ФКНО. Значителна част от работниците-мюсюлмани, а също така дребната буржоазия в града, учащата се младеж и градската беднота продължавали да поддържат ПАН, която, макар и нелегална, създавала действителен апарат за устна и печатна агитация за независимостта на Алжир.

Френските власти направили някои второстепенни отстъпки; така например на 7 март 1944 г. те предоставят права на френски граждани само на буржоазията, чиновниците и интелигенцията, а на останалите алжирци било дадено право да избират 40% от представителите в местните органи за самоуправление. Тези мерки били одобрени от реакционната част на националната буржоазия, която поддържала довоенната асимилаторска позиция. Патриотично настроената част от националната буржоазия начело с Ферхат Абас поддържала принципите на Манифеста и през март 1944 г. образувала асоциацията „Другари на Манифеста и Свободата“, в която наред с привържениците на Абас влезнали Асоциацията на улемите и нелегалната ПАН. В политическата си програма новата асо-

цинация за първи път в историята на страната издигнала идеята за федерация на автономен Алжир с Франция.

Активността на ПАН надделяла над умереността и реформизма на Абас, който не успял да оцени правилно обстановката и да насочи масите. Избухналото в тази обстановка стихийно въстание (8—16 май 1945 г.) в източната част на страната (Сетиф, Гуелма и др.) било удадено в кръв. Освен многобройните жертви хиляди патриоти, в това число ръководителите на разпуснатата на 16 май 1945 г. асоциация „Приятели на Манифеста и Свободата“, били арестувани. Това поражение обаче сложило началото на един необратим процес — болшинството от алжирците изоставили илюзията за постигане на самостоятелност чрез сътрудничество с Франция.

През 1945—1948 г. АКП, улемите, привържениците на Манифеста, реорганизирани в нова партия — Демократичен съюз на алжирския манифест (ЮДМА), нелегалната ПАН, която през 1946 г. получила легален израз в новообразуваната партия — Движение за тържество на демократичните свободи (МТЛД), имали частични успехи в борбата за политическо самоопределение на страната. На I конгрес на МТЛД през 1947 г. било решено партията да бъде легална, а едновременно с нея да се създаде тайна „Специална организация“ (ОС) — нелегални бойни групи, начело с Мохамед Белоиздат и Хосин Аит Ахмед, който в 1949 г. бил сменен от Бен Бела.

Изработеният в 1947 г. антинароден Алжирски статут още един път показал на привържениците на сътрудничество с Франция, че мирната еволюция не е нищо друго освен една илюзия. В проведените през ноември 1947 г. общински избори МТЛД получила болшинството от местата, определени за алжирците, като издигнала лозунга за отделянето на Алжир от Франция, за което гласували 60% от алжирците.

Изборите за Алжирското събрание през 1948 г. били грубо фалшифицирани. Към алжирските патриоти се прилагал член 80 от френския углавен кодекс, който предвиждал десет години затвор за „покушение върху целостта на френската територия“. В селските райони били изпращани наказателни експедиции; продължили незаконните арести и малтретиране на патриотите и системно задушаване на националната култура. В затворите били хвърлени 30 хиляди патриоти.

Колониалната администрация провела през юни 1951 г. поредната пародия на избори за депутати от Алжир във френския парламент. В отговор на това през юли същата година бил образуван Алжирският фронт за защита и уважение на свобо-

дата, в който влезли АКП, МТЛД, УДМА и Асоциацията на улемите. Бил създаден постоянен секретариат на фронта и неговите комитети по места, били проведени редица митинги и демонстрации в защита на правата на алжирския народ. Тази организация представлява първият опит за съюз на различни алжирски социално-политически групировки и европейските демократи.

Идеологическите и тактическите разногласия между участниците във фронта: опитите на „либералите“ да привлекат на своя страна заможните слоеве на алжирците, реформизмът и аполитичността на УДМА, ориентацията на някои среди на МТЛД към екстремизъм, за което допринесли събитията в Египет (1951—1952), въоръжената борба на туниските партизани (1952, 1954) и патриотичното движение в Мароко (1951—1955) предизвикали криза сред националистическите партии и разпадането на фронта.

Кризисното положение било най-сериозно в редовете на МТЛД. В периода 1948—1954 г. МТЛД била главната националистическа партия на Алжир, която се базирала на широка подкрепа от страна на трудещите се, но ръководството ѝ било в ръцете на дребнобуржоазното ядро начело с Месали Хадж. Конгресът на МТЛД в 1953 г. се обявил за изработване на социално-икономическа програма, противопоставил се на примитивния национализъм на Месали Хадж и ограничил властта му с нов демократичен устав. Последвалият разкол и разделянето на месалисти и централисти не допринесъл за излизане от задънената улица.

Най-активните борци за национална независимост намерили изход, като се обединили около нелегалната бойна организация на МТЛД — ОС, а през есента на 1953 г. създали Революционен комитет, който след безуспешен опит да примири всички фракции разгърнал организационно-пропагандна и военнотехническа подготовка за въоръжено въстание срещу колонизатора. Организаторите на комитета се свързали с командирите на партизанските отряди (някои от които действували в планините още от 1947 г.), а също така с тези секции на МТЛД, които не приели страната на враждуващите фракции и през юли 1954 г. свикали съвещание, на което бил избран Национален съвет на революцията; в него влезли Дидуш Мурад, Будиаф, Рабах Битат, Ларби Бен Миди и ръководителят на партизаните в Орес Бен Булаид. След това към тях се присъединили: Крим Белкасем — ръководител на кабилските партизани, а също така водачите на задграничната емиграция Бен

Бела, Мохамед Хидер и Аит Ахмед. През октомври 1954 г. Националният съвет решил да обедини всички контролирани от него организации във Фронт за национално освобождение (ФНО), а въоръжените съединения — в Армия за национално освобождение.

През нощта на 1 ноември 1954 г. по сигнал на ФНО в 70 населени пункта в страната избухва въстание, с което започва седемгодишна война за национално освобождение. Войната за национално освобождение прераства в националнодемократична, антиимпериалистическа революция. Алжирският пролетариат, бедното селячество, студентството и дребната буржоазия — тези, които най-осезателно понасят тежките последици от колониалното робство, са главните движещи сили в национално-освободителната война. Въстаниците завзели няколко населени пункта, извършили редица саботажни акции и прекъснали връзката между отделните градове и военните поделения на френската окупационна армия. Едновременно с това въоръжени бойни групи организирали взривяване на бомби и нападения върху различни административни и стопански обекти в градовете. В края на ноември 1954 г. алжирската националноосвободителна армия (АНОА) наброявала 3 хил. бойци в планинските райони.

На състоялия се през август 1956 г. в долината Сумам (Кабилia) исторически конгрес на ФНО е избран Национален съвет на алжирската революция — първото ръководство на ФНО, определена е структурата на АНОА, уточнена е политическата линия на ФНО и неговите цели. Конгресът изработва доктрина на алжирската антиимпериалистическа революция, която е основната идеологическа база на ФНО до 1962 г. и включва създаване на „демократична, народна и социална“ република, зачитане на основните права и свободи на гражданите, независимо от тяхната националност и вероизповедание, провеждане на аграрна реформа, унищожаване на корупцията, мобилизация на всички прогресивни сили на народа за ликвидиране на тежките последиствия от колониализма и др.

Съчетавайки умело действията на муджахидите (редовните бойци) и мусабилите (спомогателните бойци), АНОА разгръща успешна партизанска война, като през 1956—1958 г. нанася редица внезапни тежки удари на противника.

През януари 1955 г. за генерал-губернатор на Алжир е назначен Жак Сустел, който наред със засилване мощта на колониалната армия прибегнал до някои политически маневри, като разработил план за „интеграция“ (сливане) на Алжир с

Франция. Този план бил бойкотиран от ФНО. Френските колонизатори концентрирали в Алжир огромни военни сили: след 1957 г. там били съсредоточени повече от 800 хил. души, 2/3 от авиацията и половината от военноморския флот на Франция. Опирайки се на широката народна подкрепа, АНОА успешно увеличила своя военен потенциал. През 1958 г. тя разполагала със собствена артилерия, а числеността на партизанските и военизираните съединения достигнала 130 хил. души.

Неспособността на френското правителство да се справи с такава широка народна съпротива предизвикала нетърпение-то и недоволството на европейците-ултраколониалисти. На 13 май 1958 г. с помощта на военщината те вдигнали метеж, в резултат на което IV република паднала, а властта преминала в ръцете на генерал Дьо Гол. Той активизирал военните действия и заедно с това предложил на ФНО „мир на храбрите“. След като по-късно генерал Дьо Гол се е убедил, че проблемът няма военно решение, на 19 септември 1959 г. признал на алжирския народ правото на самоопределение. Но в резултат на натиска на реакцията в Алжир и във Франция войната продължила, а преговорите с ФНО започнали едва през май 1961 г.

В Мароко, а след това в Тунис се провеждат конференции на водачите на ФНО съвместно с десните партии на тези страни, което довежда до образуването на Временно правителство на Алжирската република, признато от повече от 30 социалистически и африкано-азиатски страни, в това число и от НР България.

На 18 март 1962 г. в Евиан алжирското временно правителство подписва с френското правителство споразумение за прекратяване на военните действия и за провеждане на референдум за самоопределяне на Алжир. Опитите на създадената в 1961 г. военнофашистка организация ОАС¹ да торпилира изпълнението на споразумението с масови терористични акции в градовете не постигат целта си.

При провеждане на референдума на 1 юли 1962 г. целият алжирски народ гласува за пълна независимост на страната — закономерен акт на алжирския народ, който дава около 1,5 млн. убити във войната за национално освобождение.

На 3 юли 1962 г. Алжир е провъзгласен за демократична и народна република. Активната материална, политическа и дипломатическа подкрепа на Съветския съюз, на нашата стра-

¹ L'Organisation de l'armée secrète (Тайна воюваща организация).

на и другите социалистически страни е изиграла важна роля за победата на алжирската революция.

Първото Национално учредително събрание, избрано на 20 септември 1962 г., назначава правителство начело с Бен Бела, който на 15 септември 1963 г. е бил избран за президент на републиката.

Конгресът на ФНО, състоял се през април 1964 г., приема нов програмен документ — Алжирската харта, която провъзгласява самоуправлението като основна форма на прерастване на националната народна революция в социалистическа революция. Експлоатацията на наемен труд е била обявена за несовместима с членството в редовете на ФНО.

Веднага след конгреса на ФНО е била започната подготовка за провеждане на аграрна реформа. Забавянето на нейното провеждане, запазването на значителна безработица и недостатъчните икономически мерки в подкрепа на социалистическите лозунги на Бен Бела предизвикват недоволството на народните маси.

На 19 юни 1965 г. с помощта на армията властта преминава в ръцете на Революционния съвет начело с полковник Хуари Бумедиен, който съставя ново правителство.

Правителството предприема редица ефективни мерки за стабилизиране на държавната и икономическата система на страната. През 1966—1968 г. се провежда национализация на основната част от промишлеността (без нефтената) и на чуждестранните банки, предприети са редица мерки за усъвършенстване на самоуправлението. „Укрепването на системата на самоуправление в Алжир разглеждам като победа на колективизма над частнособственическата стихия“ — подчертава Х. Бумедиен през март 1969 г. В същата година е въведен държавен монопол върху външната търговия.

В Алжир се осъществяват важни социално-икономически преобразувания, взет е курс към интензивна индустриализация на страната. На 16 ноември 1971 г. е публикуван закон за социалистическото управление на предприятията, който разширява правата на работниците и служителите, предприемат се мерки за ликвидиране на безработицата, приемат се програми за развитие на изостаналите райони на страната, за повишаване на образователното и културното ниво на населението.

В 1974 г. се въвежда безплатно медицинско обслужване на населението и се усъвършенствува системата на социалното осигуряване. Най-бедните слоеве на трудещите се са освободени от данъци, повишени са заплатите на промишлените и

селскостопанските работници, на държавните служители и на преподавателите.

Провеждането на прогресивни социално-икономически преобразования предизвиква рязко разделяне на класовите и политическите сили в страната. Крупните земевладелци, националната буржоазия и дясномюсюлманските кръгове и техните представители в държавния апарат организират скрита съпротива срещу мерките на правителството. Представителите на реакцията организират икономически саботаж, създават изкуствени трудности в снабдяването на населението с хранителни продукти, разпространяват неверни слухове. По този повод председателят на Революционния съвет Хуари Бумедиен нееднократно и директно предупреждава реакцията, заявявайки, че в случай на открита съпротива „армията ще ги смаже“. Такива буржоазни, националистически и реакционни дейци като Ферхат Абас, Кайд Ахмед и др. активизират антиправителствената си дейност. Алжирската общественост и прогресивните сили на страната активно подкрепят политическия курс на правителството на Бумедиен.

Крупно събитие в историята на Алжир е одобряването на проекта на Националната харта — нов програмен документ на алжирската революция (27 юни 1976 г.). „Социализмът в Алжир, се казва в документа, изразява съкровените чувства на трудещия се народ и се усъвършенствува от възприемания световен социалистически опит.“

Авторите на хартата предупреждават за опасността от недооценка на подривната политическа дейност на буржоазията. Паралелно с това те подчертават, че „социализмът признава частната собственост, която не е свързана с експлоатация“, и че такава собственост представлява собствеността на занаятчиите, селяните, дребните търговци и даже дребните предприемачи. В хартата се подчертава необходимостта от строг държавен контрол върху дейността на частния сектор.

„Преходът към по-висока историческа формация — към социализъм — не може да се базира на изостанала икономика“, се казва в хартата. Особено голямо внимание се отделя на „арабо-мюсюлманските културни ценности“.

На основата на Националната харта е била разработена Конституция на АДНР, приета на 19 ноември 1976 г. от всенароден референдум. В съответствие с новата конституция на 10 декември 1976 г. Хуари Бумедиен е бил избран за президент на републиката.

В областта на външната политика Алжир поддържа прин-

ципите на позитивния неутралитет, неприсъединяване към блокове, борба срещу империализма и колониализма, подкрепа на националноосвободителното движение, развитие на взаимноизгодните отношения с всички страни, на първо място със социалистическите, на основата на равноправието.

Алжир е активен член на ООН (от 8 октомври 1962 г.) и на нейните специализирани агенции. Алжир членува в ОПЕК, в Организацията за африканско единство (1963), в Лигата на арабските държави (1962) и др.

След смъртта на Бумедиен в 1980 г. за президент на страната и за генерален секретар на ФНО е избран Шадли Бенджедит.

Той е и главнокомандуващ на въоръжените сили.

Държавният глава (президентът) се избира от населението за 6 години. Националното народно събрание (ННС) е законодателен орган и се състои от 261 депутати. Те се избират от населението за 5 години. Кандидатите за членове на ННС се представят от ФНО. Изпълнителната власт се осъществява от Министерски съвет начело с Абделхамид Брахими, който до януари 1984 г. бе министър на планирането и благоустройството.

Единствената партия в страната е ФНО. Съгласно Националната харта на ФНО, приета през 1967 г., нейната цел е построяването на общество от социалистически тип. Под ръководството на ФНО функционират: Всеобщият съюз на алжирските трудещи се (около 1 млн. души), Националният съюз на селяните (около 1 млн. души), Националният съюз на алжирската младеж, Националният съюз на муджахидите (бившите бойци) и др.

Административно АДНР е разделена на 31 вилай (области), които се ръководят от валии (управители).

ПЪТУВАНИЯ ИЗ АЛЖИР

ЕЛ ДЖЕЗАИР — „СТРАНА НА ОСТРОВИТЕ“

Историята на град Алжир води началото си отпреди три хилядолетия. Първото селище възниква, когато коренното население в страната — берберите, полага основите на бъдещия град (X в. пр. н. е.). След като финикийците покорили цялото Средиземноморие, те основали в 814 г. пр. н. е. пристанище Алжир.

В античността Алжир се е наричал *Icosium* и според легендата е бил основан от двадесет (*eikosi* — на гръцки) другари на Херкулес, които го изоставили по време на пътешествието му в Средиземно море. Би било по-правдоподобно името на Херкулес да се асоциира с това на финикийския бог Мелкарт. Финикийците или картагенците нарекли града по-късно с пуническата дума *Ikosim*, в която на финикийски началната буква „I“ означава „остров“, а „kos“ — „чайки“, т. е. „Остров на чайките“.

По това време възникнали и редица други градове на страната — Иол (днес Шершел), Салда (днес Беджая), Рузикаде (днес Скикда) и центърът на финикийския Алжир — Хипон (днес Анаба).

Финикийците от крайбрежието на Средиземно море проникват още по-дълбоко в африканския континент — в Сенегал и Гвинея. По време на финикийското господство берберите заемствуват тяхната култура, стават търговци и земеделци, занаятчии и мореплаватели, служат в армията на Картаген и почитат неговите богове — Баул и Танит.

Отначало Икозиум заемал твърде скромно положение. То не се изменило и по време на Втората и Третата пуническа война (218—201 г. и 149—146 г. пр. н. е.), завършила с разгром на Картаген и победата на Рим, който образувал провинция Африка. Икозиум се оказал по средата между източната част на тази провинция — бившата Нумидия с новата си столица Ламбез, и западната — така наречената Мавритания със

столица Цезарея (Шершел). Икозиум вероятно е бил управляван от римски наместник. По време на римското господство градът е бил разположен около удобния залив.

Неголямата колония Русгуниум, разположена на противоположния бряг на естествения залив между нос Матифу и устието на река Тамиз, е била предградие на Икозиум и негова укрепена морска база. Тук някога е било разположено и древно финикийско селище. Сега за него напомнят само развалините в района на Стауели, известен със своите лозя.

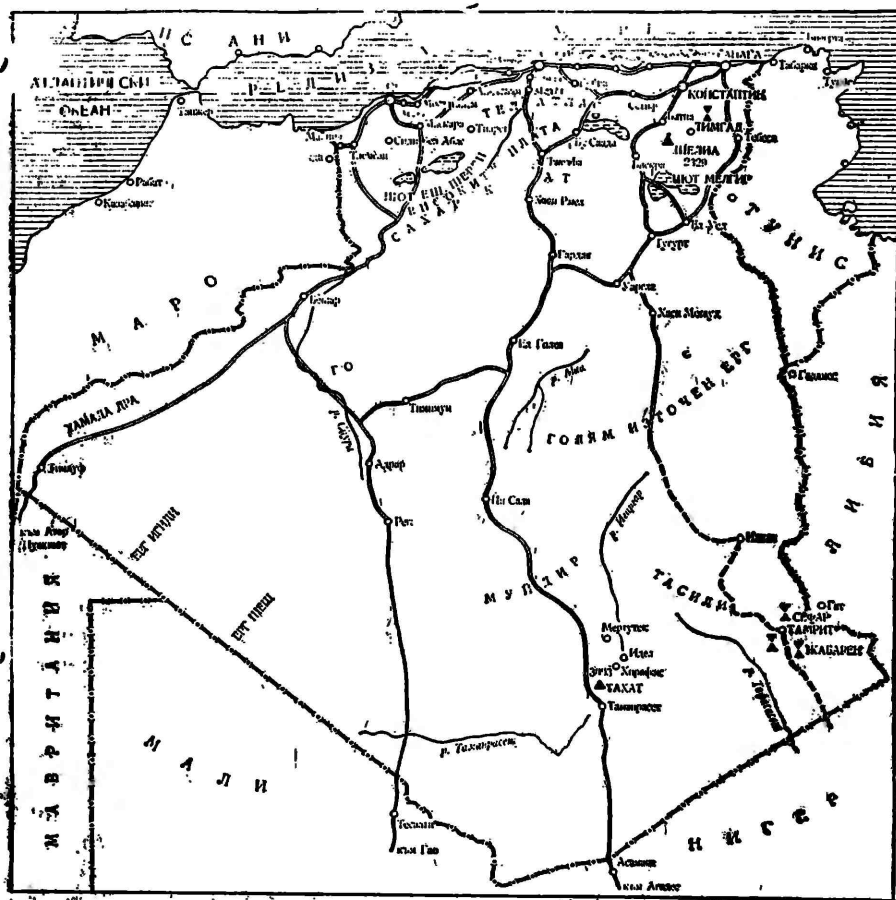
Към X в. от Икозиум останали само развалини. Второто раждане на града започва, когато вождът на берберите Болотин започнал да заселва племената си по тези места. Около града имало няколко островчета, удобни за хвърляне на котва. Благодарение на тях градът бил наречен Ел Джезаир Бени Мезрана, което означава „Острови Бени Мезрана“ по името на племето, живяло някога в този район. Названието на племето отпаднало, а градът и досега се нарича Ел Джезаир — „Страна на островите“.

През X—XI в. Алжир придобил славата на търговски център, свързан с цялото Средиземноморие. В XII в. моряците от Средиземноморието описвали Ел Джезаир като „голям и много оживен град с процъфтяваща търговия и с пазари, привлекателни за купувачите“. В пристанището непрекъснато имало каталонски, провансалски и генуезки кораби. Алжир по това време изнасял мед, масло, плодове и маслини.

През XIII—XIV в. градът приютил хиляди испански маври от Каталония, Арагон и Андалусия, изгонени по време на Реконкистата. Това са били потомци на берберите и арабите, които се смесили с иберите и вестготите в Испания и приели исляма и арабския език.

Ел Джезаир е обект на нашествия и завладяване, които следват едно след друго. В 1235 г. градът е завладян от хафсидския владетел Абу Закариа, а след това след краткотрайна независимост е завзет отново в 1275 г. от неговия син — Абу Абдалах, наречен Ел Мостансир. Завладян отново от Меринидите в XIV в., той преминава пак към Хафсидите в началото на XV в. Към края на XV в. арабите от племето тсалиба, които нахлуват в Митиджа, подчиняват града.

Според древни гравюри от XVII—XVIII в. град Алжир е изобразен като крепост, обкръжена с дванадесетметрова стена с два реда топове. Гарнизонът на града се е състоял от турциеничари (през XVIII в. около 10 хил.), кулугли, моряци-корсари — главно маври или европейски авантюристи, приели исля-

Линия, отделяющая Римскую империю от других стран

— — — — — египетская граница

— — — — — граница

— — — — — граница

— — — — — граница

▲ — — — — — граница

— — — — — граница

▲ — — — — — граница

ма; кавалерията и спомагателните войски се набирали от арабските и кабилските племена.

През XVI в. в града живеели около 80 хил. души. Алжирците-кореняци (араби и кабили) и маврите (избягали от Испания) били една трета от населението на града, турците също били една трета, а останалата част били левантийци и християни, приели исляма. Освен тях в града живели 24 хил. пленници-християни и 5 хил. евреи. Пленниците, които не намирали купувач, който да им бъде господар, ставали роби на бейството. Пленниците-християни били изгодна стока и се ценели високо.

Първите пленници в Алжир, между които испанецът Диего де Хаедад, описват града по това време като „страшилище за средиземноморските брегове, пристанище за всички морски разбойници и убежище за грабители“.

След завладяването на града в 1830 г. французите започнали преустройството му откъм пристанището. Крайбрежните квартали били разрушени, за да се открие достъп към морето. Столицата на френската колония се нуждаела от морска база толкова значителна, колкото Тулон или Марсилия. Французите не само укрепили външната, но в 1839 г. достроили повече от 100 м' на север.

Съвременният град Алжир се простира на 20 км край брега, а бившите островчета образуват едно цяло с града, като го защитават от морските бури и ветрове. На едно място от островчетата са запазили остатъци от примитивни каменни насипи, останали от древните укрепления; на друго място, на бившия остров Пенон, е разположено зданието на Адмиралтейството; на трето е построен фар. Сега тези брегове живеят шумно и напрегнато. Вместо пиратските галери на котва стоят мирни риболовни траулери или яхти, устремили мачти в небето.

Столицата — град Алжир, е главният политически, икономически и културен център на страната. Той е голямо морско пристанище, товарооборотът на което през 1970 г. стигна до 6,5 млн. т. В град Алжир и особено в неговите източни предградия са съсредоточени многобройни съвременни предградия от различните отрасли на промишлеността: металообработваща, монтаж на автомобили, хранителна, текстилна, химическа и нефтепреработваща. Ръстът на града е свързан с общото интензивно икономическо развитие на столичния район. Градът има два университета, научноизследователски институти, национална библиотека и други културни и научни учреждения.

Морето придава особен колорит на града. На която и ули-

а да отидете и отправите поглед към него — ще го видите да синее в процепите между сградите. И колкото по-високо се качвате по амфитеатрално разположените улици над пристанището, толкова повече се разкрива морето пред погледа ви.

Хапваме няколко пръчки с димящо агнешко месо, изпечено на въглен, един грозд фурми и тръгваме към голямото пространство между старите градски квартали и морето, наречено днес „Площад на мъчениците“. Това пространство винаги е било централно място на града — и при финикийците, и в древноримския Икозиум, когато е била направена първата християнска базилика, и особено в арабския Ел Джезаир. На този площад пиратите продавали като стока взетите пленници — холандци, датчани, немци, испанци, французи и италианци. Оттук се доставяли жени за харемите на местните първенци.

Много кръв са виждали тези камъни — тук е било място за екзекуции, изгаряне, разпъване на колело. Именно тук, на площада, в 1576 г. е бил доведен от пристанището Мигел де Сервантес с чугунено гюлле на крака. Бъдещият велик писател, войник от испанската армия, връщайки се от Неапол в родината си на галерата „Слънце“, е бил взет в плен от пирати под предводителството на арнаутина Дали Мами. Купувачи за Сервантес на този площад не се намерили — той бил с осакамена ръка, слаб, със следи от много рани, получени в битката при Лепанто. В течение на пет години пленникът понасял ужасите на робството, докато испанският орден на „Отците-изкупители“ и близките му не заплатили в 1580 г. необходимите 600 златни дуката за него.

... „И макар че през цялото време — писал по-късно той в „Дон Кихот“ — ни мъчеше глад и студ, но повече ни мъчеше това, че ние на всяка крачка виждахме и чувахме как моят господар извършва невероятни жестокости над християните. Всеки ден той или беси, или набива на кол, или реже ушите на някого по най-нищожен повод, а понякога и без повод.“

В началото на XVII в. в град Алжир е имало около 25 хиляди роби, което се считало като белег за благосъстояние. Това, че в 1830 г. в града имало само 1500 роби и само един затвор, било признак за безнадеждния му упадък. Робите возели камъни за постройките, впрегнати вместо мулета в каруците, и гребели, приковани за веслата на галерите. Непокорните били изпращани на каторга, в затворите или навътре в страната — при берберските шейхове.

ИСТОРИЧЕСКИ И АРХИТЕКТУРНИ ПАМЕТНИЦИ В СТРАНАТА И СТОЛИЦАТА

Алжир има богато архитектурно и историческо наследство. Още финикийците са построили на територията му селища, в това число столицата на Нумидия — Цирта (съвременния град Константин). В I в. от н. е. са възникнали римските градове Тевеста (Тебеса), Тамугади (Тимгад), Ламбез, Хипон Регий (Анаба), Куикул (Джемила) и др. По тези места се провеждат интензивни археологически разкопки, в резултат на което са открити много ценни паметници от римската епоха. В много градове се откриват римски форуми, амфитеатри, терми, създават се своеобразни музеи на древноримската архитектура под открито небе, като например Типаза и столицата на Цезарева Мавритания — Шершел.

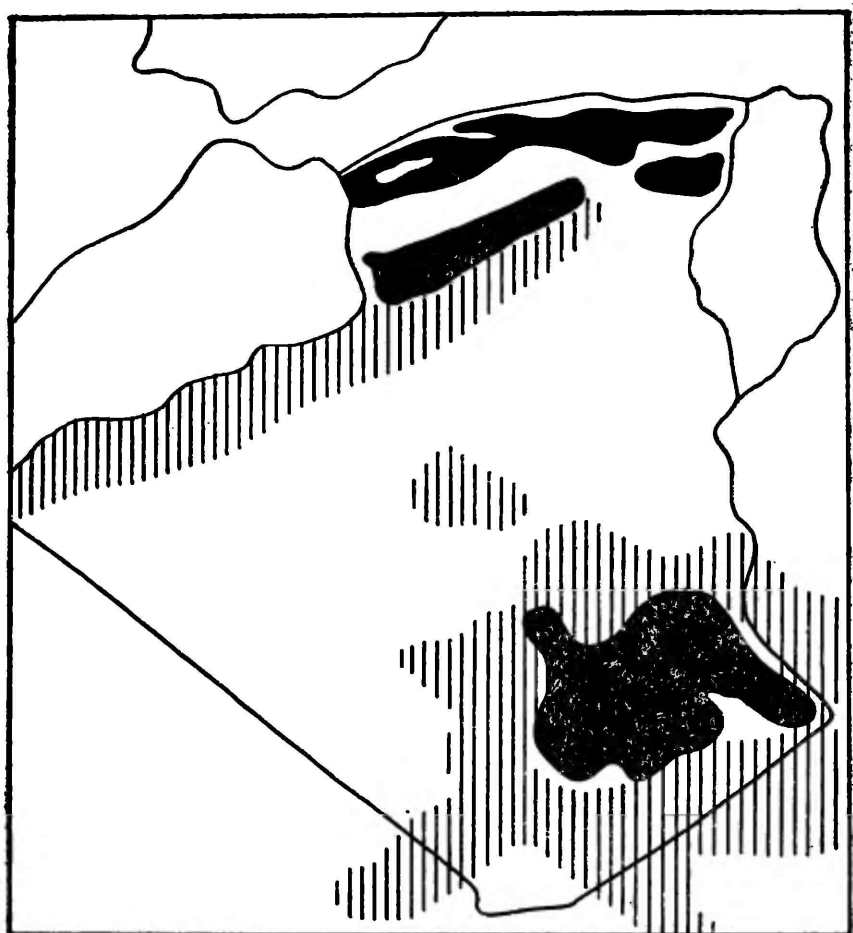
Най-интересните паметници на Алжир са свързани с арабско-мюсюлманската култура на страната от XI—XVIII в. Градовете на кареджитите, построени в един от най-скалистите и безплодни райони на Северна Сахара — Мзаб, по своето своеобразие са уникални в световната архитектура.

Средновековната мюсюлманска архитектура на Алжир все още не е напълно изследвана. Ежегодно се откриват все нови и нови пострройки, джамии и даже цели ансамбли. Голям исторически интерес представляват развалините на старинния град Калаа Бени Хамад, разположен в труднодостъпна местност на склона на Джебел Маадид, където в началото на XI в. е била основана династията на Хамадидите. Градът се славил с красотата на своите джамии и дворци. Сега за него напомня фрагмент от минаре с височина 25 м.

Строежите от османския период заемат особено място в историята на Алжир. Много от тях и досега са вписани в пейзажа на старите райони в много градове на крайбрежието и Сахара. Това са преди всичко остатъците от крепостите — „Форта на императора“ (1545), „Форта на дванадесетте часа“ (1568) в град Алжир.

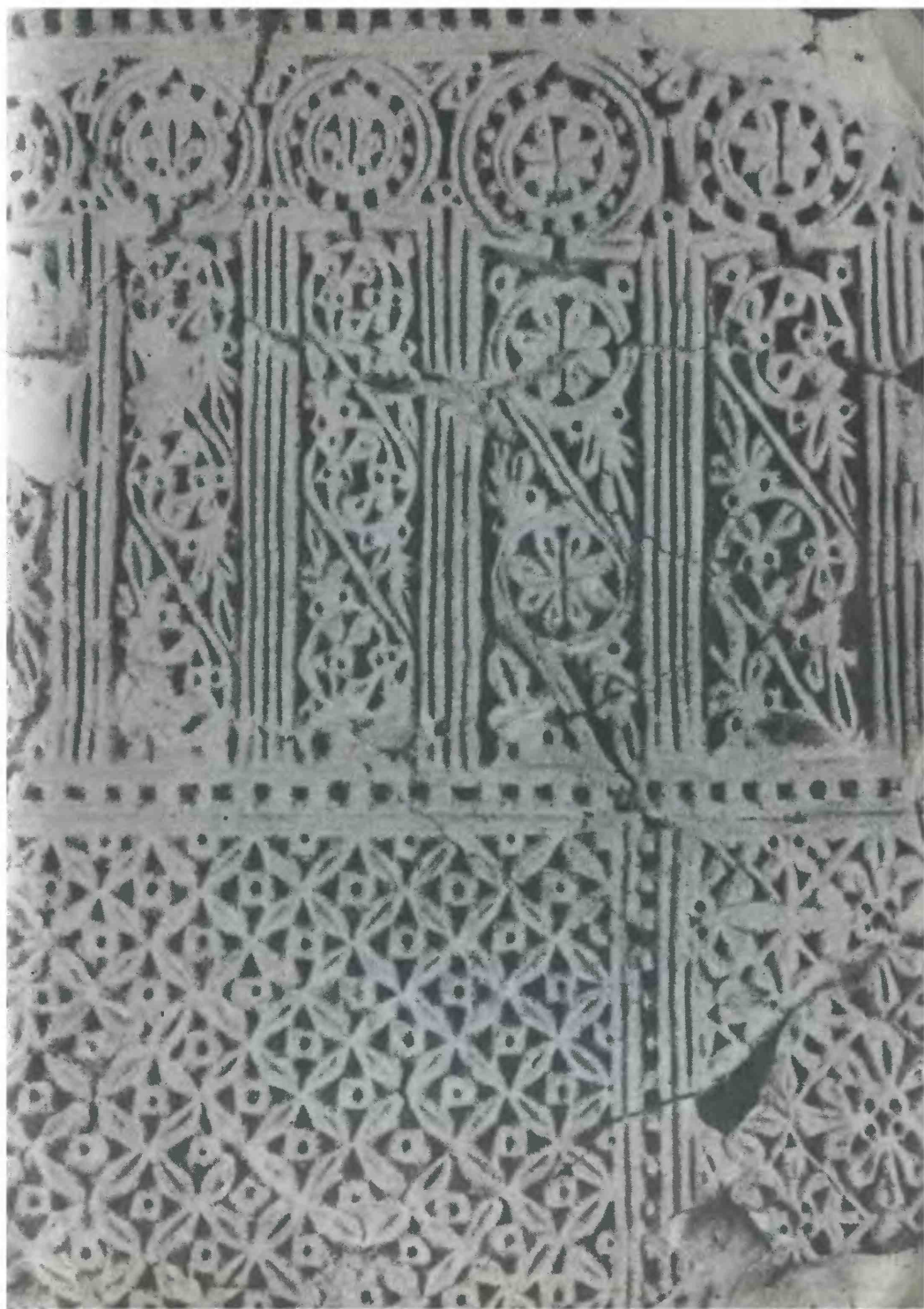
Испано-мюсюлманската архитектура е наложила своя отпечатък в Западен Алжир, в района на град Оран и особено в град Тлемсен. В развалините на древния град Агадир, близо до Тлемсен, е открита джамия от 789 г. В покрайнините на Тлемсен се възвисяват останките от крепостта Мансура (XIV в.) и величествено минаре — прекрасен образец на средновековната мюсюлманска архитектура.

Стари райони (с названието казба) освен в град Алжир съществуват и в други градове на страната (Константин, Бед-

Карта на Алжир
 Схема на разпределението на релефа
 1 — долини; 2 — плата; 3 — планини

1. Карта на Алжир
2. Схема на разпределението на релефа
1 — долини; 2 — плата; 3 — планини
3. Каменна ограда от древния град на ибадитите Йседра-тен (фрагмент)
4. Булевард „Мохамед Кемисти“ в град Алжир. В средата — централната поща
5. Ботаническата градина в град Алжир
6. Улица в град Алжир
7. Музей на римското изкуство в Шершел — древната столица на Цезарова Мавритания
8. Град Константин
9. Триумфалната арка в Тимгад, издигната в III в. от н. е. в чест на основателя на града, римския император Траян
10. Пазарът в Гардая, най-големия град в Мзаб
11. Улица в Бени Изген
12. Кварталът на племето толба в Бени Изген
13. Крепостна стена в Бу Нура
14. Великият западен ерг в Сахара
15. Камилите са корабите на пясъчното море
16. Оазисът на Бени Изген
17. Тимимун — един от най-красивите оазиси във вилата Саура
18. Пазарът в град Адрар
19. Жители на оазис в долината на река Саура
20. Тезуаг и Тиджмайн са едни от най-красивите върхове в масива Атакор—сърцето на Ахагар
21. Облечени празнично, туареги от племето таитокс водят приятелски разговор. Живеят в околностите на град Таманрасет
22. Скални фрески в местността Хирафок в Ахагар. Датират от 8000 години
23. Млада жена от оазиса Иделес в Ахагар

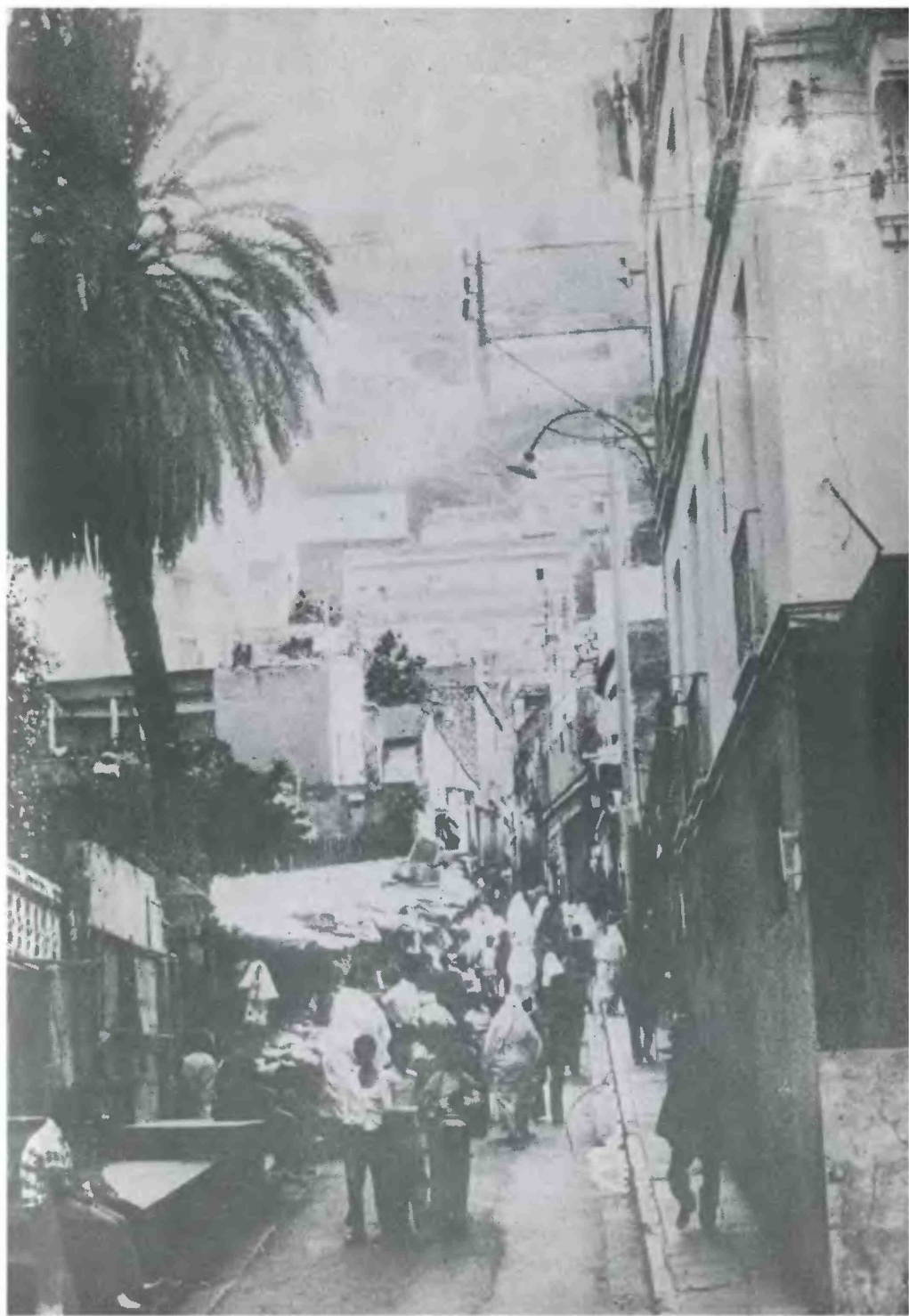

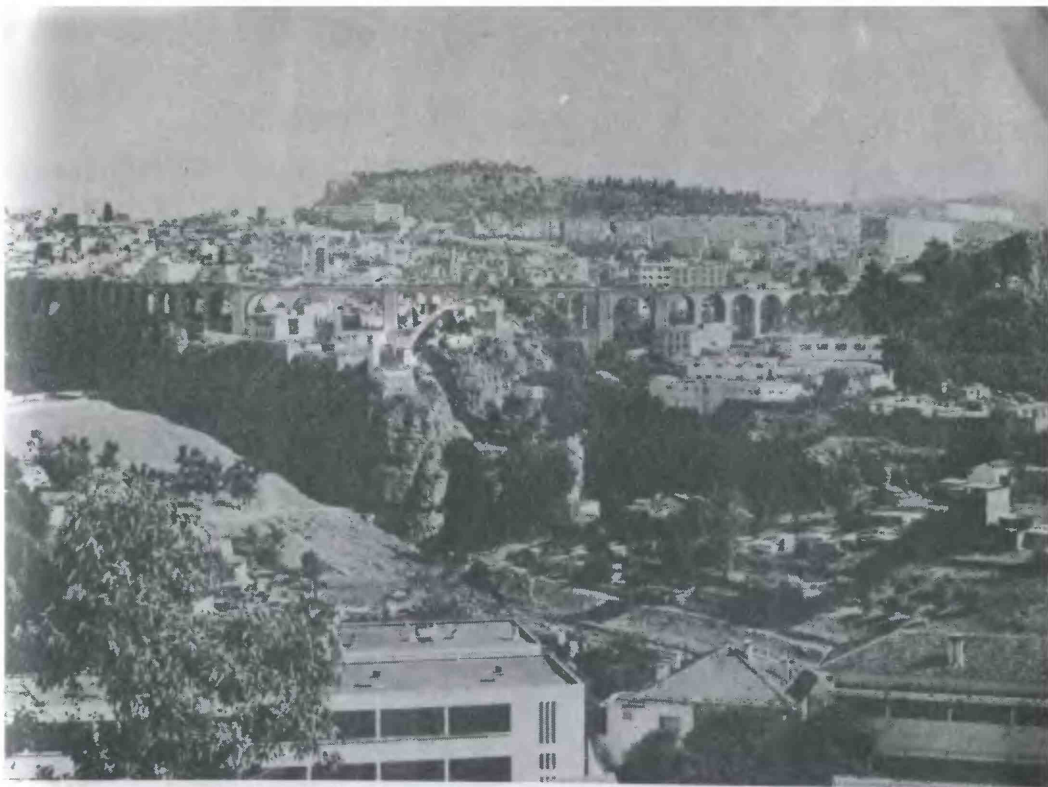
3/2

4

5

6/7

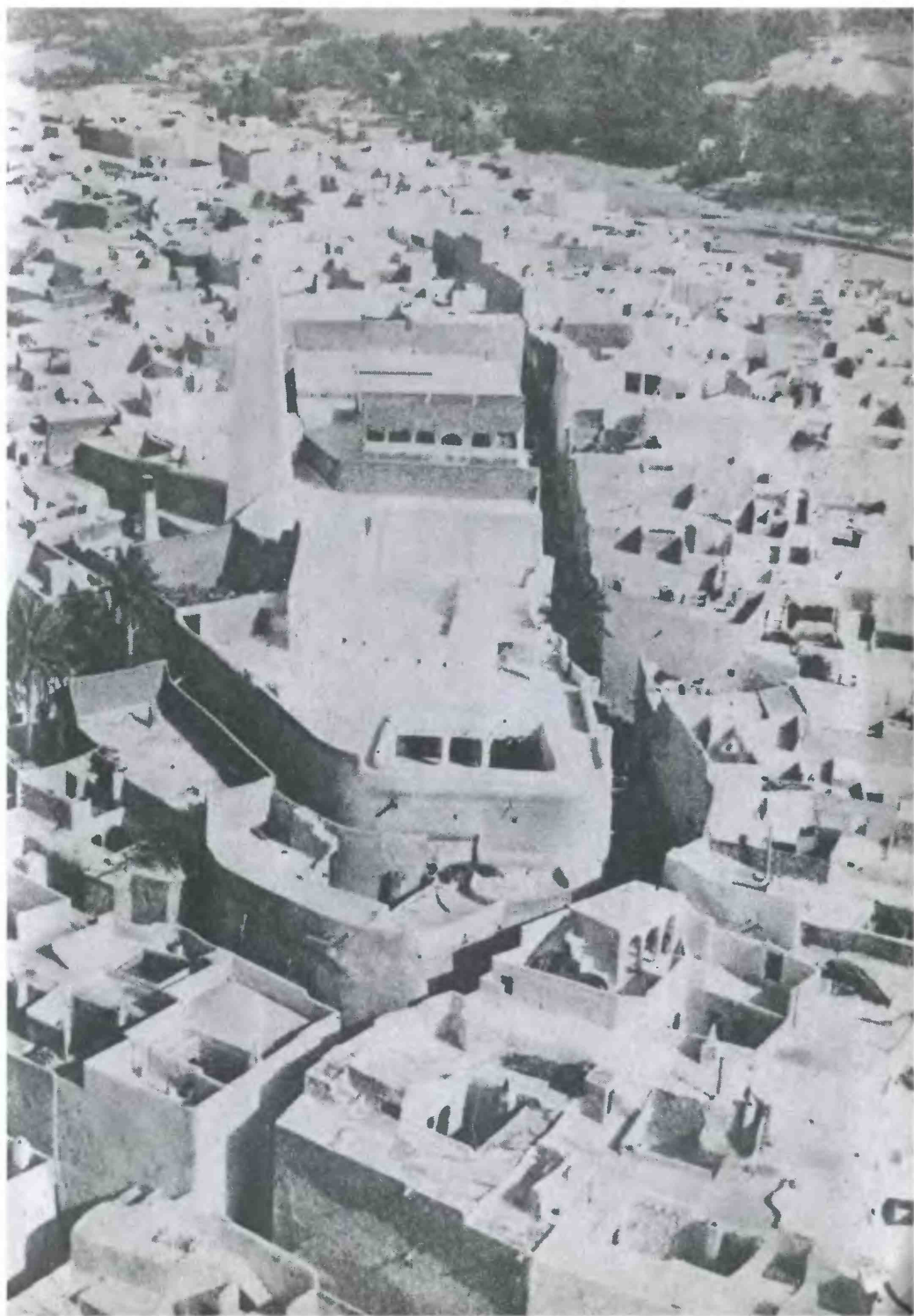

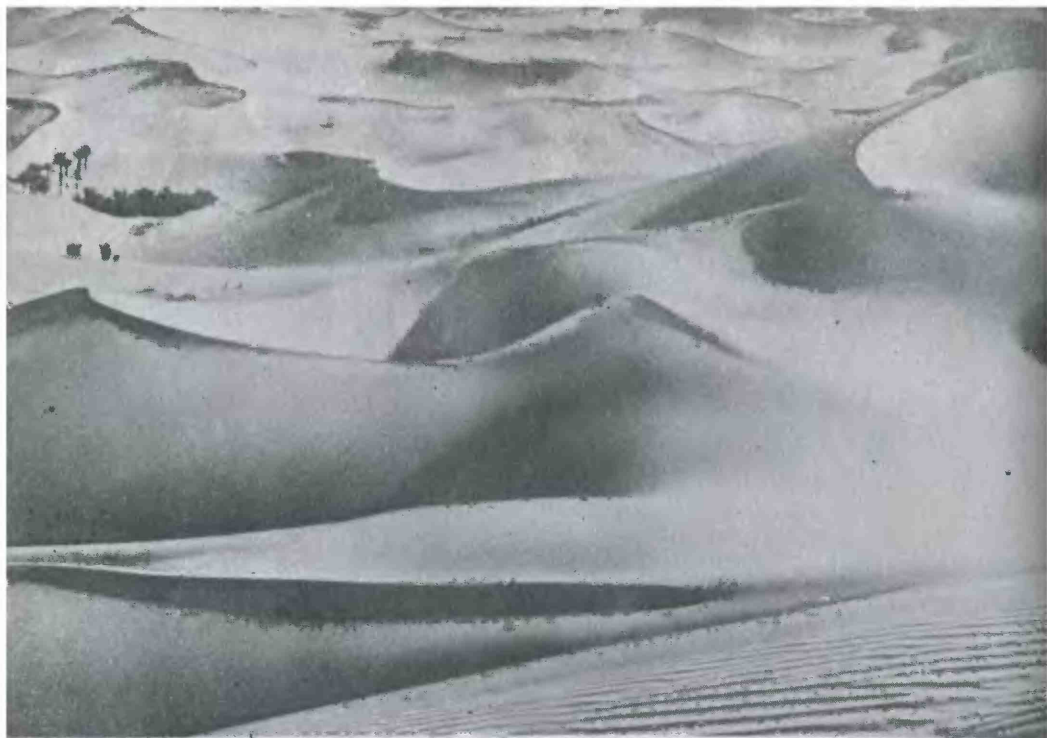
8/9

10

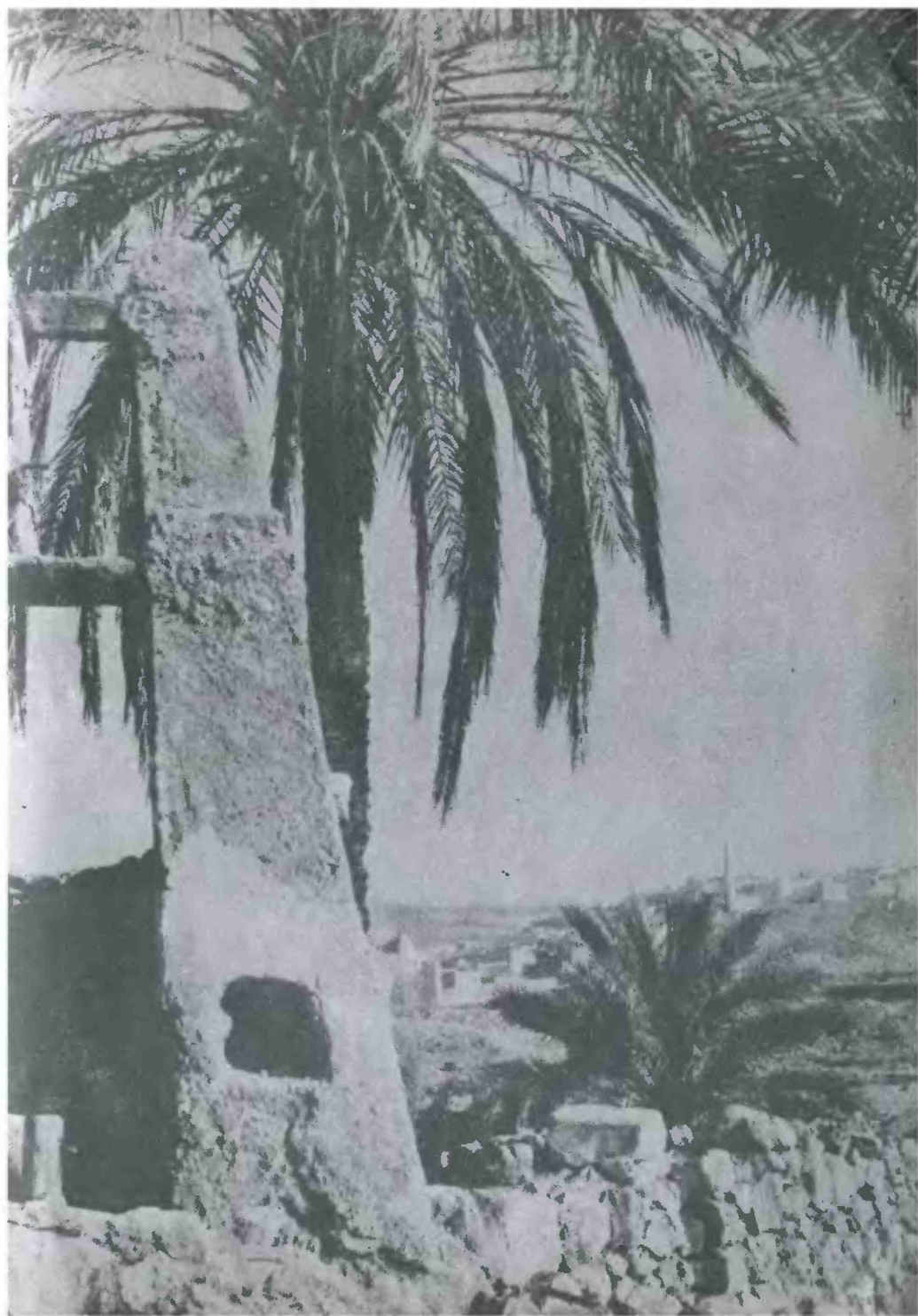

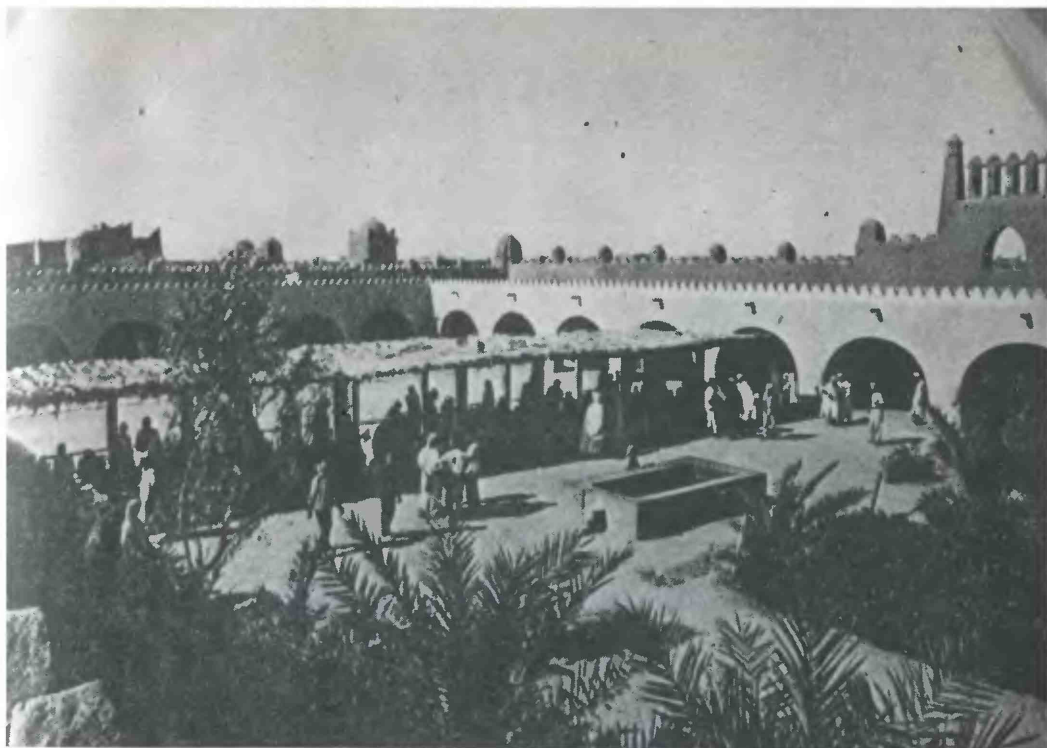
12/13

14

15

16/17

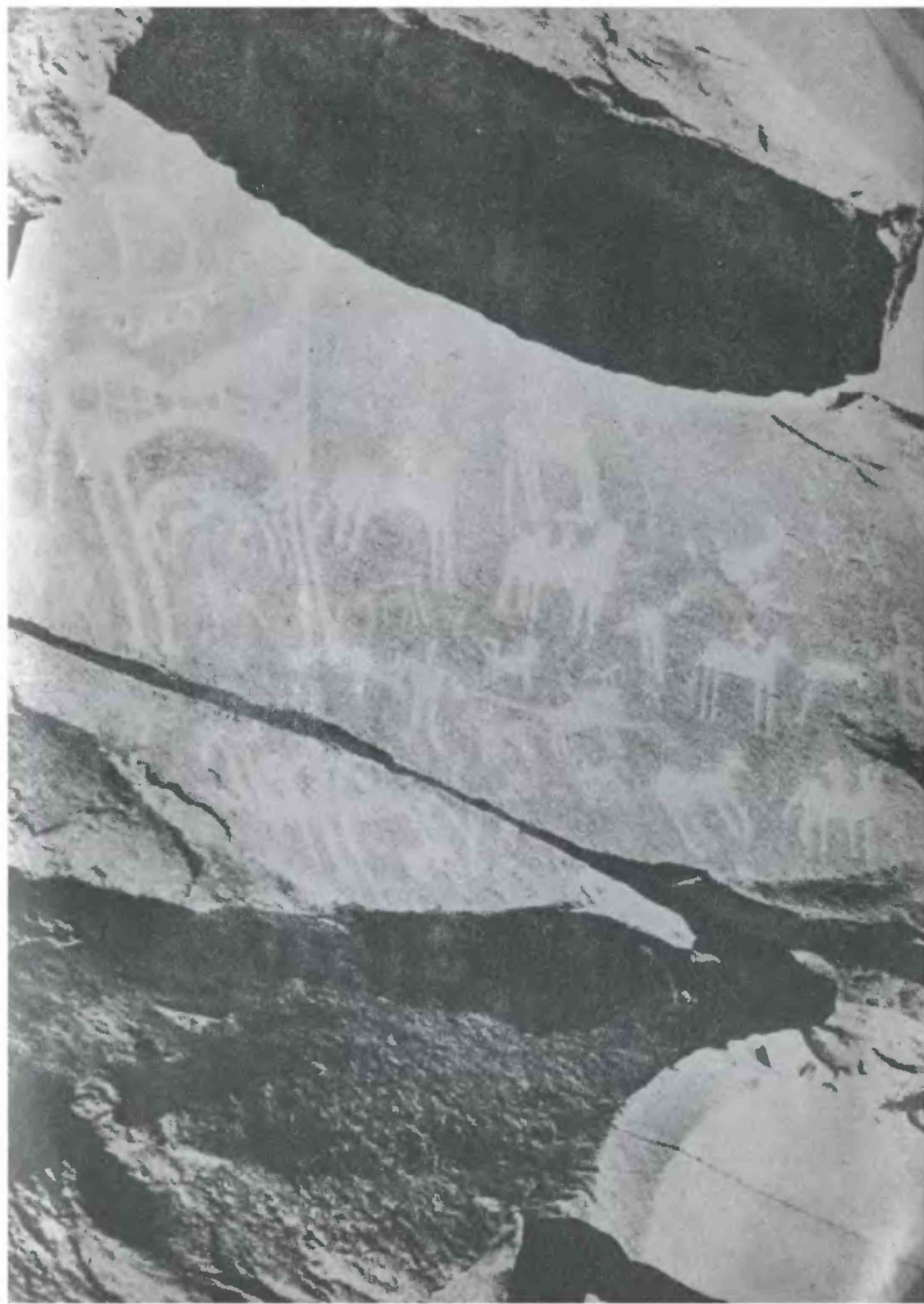

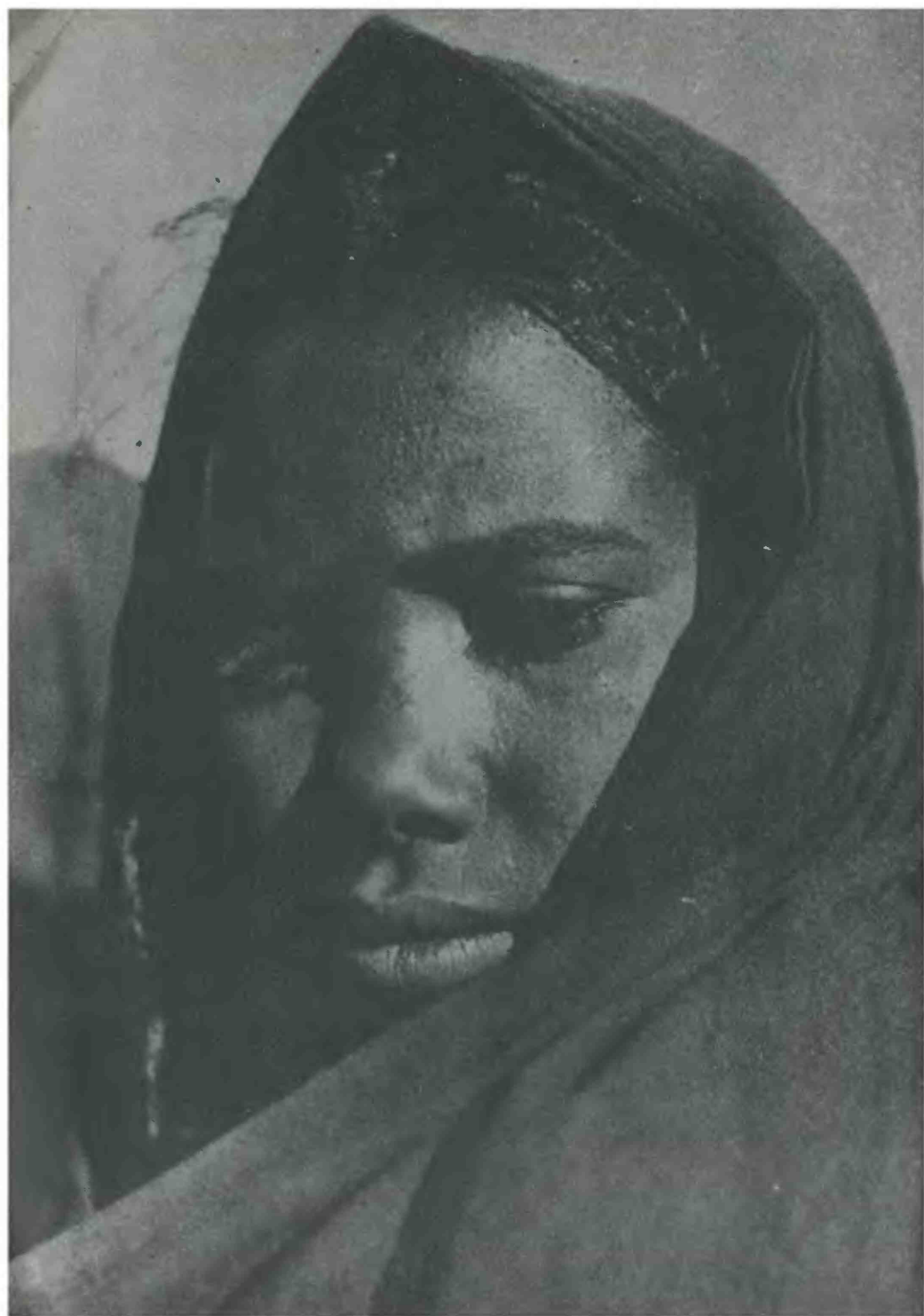

18/19

20

жая). Сред култовите сгради и в тези градове са се съхранили архитектурни паметници от берберския и османския период. В Константинопол това са преди всичко джамиите Джемая ел-Кебир (XII в.), Джамаа Сиди ел-Кетани и Джамаа Сиди Лахдар (XVIII в.), а също така медресе (1775), а от дворците — останки от двореца на Ахмед бей.

След завоюването на страната от Франция много градове изменили своя облик. Съчетанието на местните архитектурни особености със западноевропейските стилове от XIX в. е създавало сплав от разнообразни по облик, но понякога твърде интересни райони на градовете. Особено интензивно са били застроявани такива градове като Алжир, Оран, Константинопол и Тлемсен.

КАЗБАТА В ГРАД АЛЖИР — ДРЕВНА КРЕПОСТ ОТ ВРЕМЕТО НА ПИРАТСТВОТО

В края на XVI в. в град Алжир имало 120 джамии и около 40 параклиса и гробници. Само няколко подобни постройки са се запазили до наши дни.

Границите на стария град, люлката на съвременната столица, представлявали архитектурен триъгълник, периметърът на който е бил равен на около 3000 м с обща площ около 60 ха. В тази най-стара част на града са концентрирани всички култови и светски постройки от османския период — цитадели, джамии, медресета и жилища.

Жилищата в Казбата не са по-високи от три етажа и имат своеобразен облик. Скромният, нисък вход напомня ниша, след него идва вестибюл — скифа, зад който вътрешният живот се скрива от улицата. Вестибюлът води във вътрешния двор (подобно на дворовете в римските къщи или испанските патии). От четирите си страни дворовете са оградени с галерии — дървени или мраморни колони поддържат подковообразни арки. Главните стаи са разположени на втория етаж. Светлината в стаите прониква от вратите, гледащи към галерията. Само в една от стаите има отвор с решетка — по-рано оттук са наблюдавали завръщането на пиратите с пляката. Широкият плосък покрив често се използва за веранда.

Казбата е душата на стария град Алжир, неговата люлка, неговото древно присъствие. Казбата за европейца е била и си остава загадка, която не е лесна за дешифриране. По време на колониалното господство на местното население се е разрешавало да живее само тук. Казбата е била арабски остров във

„френския“ град Алжир. За Казбата може да се чуят много интригуващи и тайнствени истории. Льо Корбюзие, който през 1941 г. посещава Казбата, е очарован от нейната архитектура ... „произлязла от естествени ритми“.

Попадам в лабиринт от полутъмни, тесни и объркани пресечки и улички, някои от които задънени. Над главата понякога надвисват каменни сводове, така че се озоваваш почти в пълна тъмнина. Чувствуваеш се загубен. Самите къщи са без прозорци и се подпират една друга със стените си. Много от тях са построени така, че вторият етаж като че ли виси над първия, като почти докосва издадените напред етажи на съседните къщи. Тук-там къщите са „укрепени“ с дървени греди. Между издадените напред етажи разстоянието е само около една крачка, цари полумрак, понякога само заблещуква светлина и се мярка парче синьо небе. Слънцето тук не прониква и няма зеленина.

Уличките са глухи, тъй като къщите нямат прозорци, които да гледат към тях. На еркерните етажи рядко се виждат прозорци, те са покрити с метални жалузи. Но това не означава, че през тях не се вижда. Ти нищо не виждаш, но имаш чувството, че си наблюдаван...

В периода на антиколониалната война градът е бил едно от основните огнища на освободителната борба. Проникналите в Казбата парашутисти на генералите Салан и Масю не се връщали живи.

Представяте ли си как могат да се разминат двама-трима души в тази улички, когато те гъмжат от хора, особено от деца? Уличките извиват, криволичат, раздвояват се и отново се съединяват. Отдавна съм загубил ориентация къде съм и вървя напосоки. Внимавам само да не хлътна в някоя къща. В тези живописни дворчета протича частният живот на цялото семейство.

В по-широките улици, в сянката на каменните галерии, се виждат чучури за вода: от стената стърчи желязна тръба, от която водата се стича в овално каменно корито. Тук-там стените с чучурите са украсени с цветна мозайка. Добре облечени и сресани момичета наливат вода в кофи и стомни. Тук стоят и жени, забулени във фереджета. Момичетата и малчуганите ме гледат дружелюбно, а жените подчертано не ме забелязват.

В нишите по стените на улиците, където е невъзможно да се разминат две натоварени магарета, са открити тезгяхи. До тях на столчета седят възрастните им стопани. Върху тезгяхите са наредени различни стоки — дрехи, обувки, месо, плодове,

бял хляб. Но истинският „алъш-вериш“ кипи в сутеренните магазинчета, където се слиза по каменни стълби. Оттам се носи миризмата на кафе, мента, сладкиши и растително масло.

Своеобразието на алжирската култова архитектура е резултат от смесването на различни художествени направления и традиции през различни исторически епохи на страната.

На площада пред Казбата се намира най-старата джамия в град Алжир — Джемаа ел-Кебир (Голямата джамия), издигната в XI в. на мястото на древна римска базилика. В простотата на нейните форми и пропорционалността на нейните елементи са представени основните черти на мюсюлманската култова архитектура в Алжир: подковообразни арки, керемиден покрив с двоен наклон, вътрешен двор с мраморно езерце и високо квадратно минаре, завършващо със зъбчат фриз и неголяма кула.

В долната част на Казбата се намира джамията Кечауа, характерна с еkleктичната си архитектура. По време на френското господство джамията била превърната в католическа катедрала, но след 1962 г. отново придобила първоначалното си значение.

Насочвам се към двореца Дар Азиза, наричани Дворец на принцесите. Тук се установява турското управление от деня, когато берберският управител на Алжир — Селим Ет Теими, е задушен в банята си. Дворецът е построен в мавритански стил с обширен вътрешен двор. Интериорът му се състои от застроени сводове, дърворезби, цветни витражи, фаянс. Към втория етаж води широка стълба от бял мрамор. Плясъкът на водоскока отеква в тишината...

Дворецът на Мустафа паша е класически образец на мавританската архитектура. Неговите основни елементи — заострените сводове, усуканите колони, водоскоците, орнаментите по стените — често се повтарят в архитектурата на другите стари здания в столицата. Дворецът е бил убежище на последния дей на Алжир, който е бил изгонен от французите.

Улица „Баб Азун“ е една от най-старите и оживени търговски магистрали на града още от времето на дея. Тук археолозите открили остатъци от път още от епохата на Икозиум. Улицата се вие покрай Казбата и излиза на „Площада на мъчениците“, наречен така в чест на патриотите, загинали в революционната борба през 1954 — 1962 г.

В средата на този площад се издига втората по значение джамия на столицата — Джемаа ел-Джедид (Новата джамия), наречена още „Рибарската джамия“. Високото ѝ квадратно

минаре с назъбен фриз е увенчано с часовник и обърнат полумесец. Построен е в 1660 г. благодарение на щедростта на еничарите. На нея е написано: „Нека Аллах спре погледа си върху победоносните войници и даде на всеки хиляди награди.“ Формата на джамията напомня християнски храм. Легендата гласи, че робите от Генуа, които дръзнали да придадат на джамията формата на кръст, били изгорени живи.

Алжирското правителство си е поставило задачата да превърне целия район на Казбата в завършен архитектурен ансамбъл от XVI в., като се запази планът на стария град, като се възстановят крепостните стени и като се реставрират главните дворци и сгради, а тези, които не представляват художествена стойност — ще се разрушат.

В Алжир съществуват и образци на извънградска мюсюлманска архитектура — вили, които са били използвани за летни резиденции на бейовете и богаташите. Това са преди всичко вилата „Абд ет-Тиф“ (тук са гостували Сен Санс, Албер Марке и други представители на изкуството), която по художествена стойност се равнява с вилата на Медичите в Рим, вилата „Арка“ — летният дворец на Мустафа паша, вилата „Бардо“ — сега музей.

МУЗЕИТЕ В СТОЛИЦАТА — СЪКРОВИЩНИЦА НА ИСТОРИЧЕСКИ И КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ

Многовековната история и култура на Алжир е запечатана в творбите на народните майстори-занаятчии, в предметите на домашния бит, в платната на художниците, в древните скулптури и саркофази, които са нетленно свидетелство за многобройните исторически катаклизми. Така в етнографията и изкуството на Алжир се крият безчислени свидетелства за много епохи, а за археолозите Алжир наистина е безценна съкровищница.

Музеите на Алжир са гордост за младата република. Техните разнообразни експозиции, в които историята е тясно преплетена с изкуството, не само разказват за далечното минало, но и помагат на дейците на алжирската култура в създаването и развитието на новото национално изкуство. Когато се движим по централната алея на Алжирската ботаническа градина, на възвишението точно пред нас се вижда бялото здание на Музея на изящните изкуства, построен по проект на архитект Пол Гийом и открит през 1930 г. Зданието на музея е разположено стъпаловидно в подножието на хълма. Долната част —

това е белоснежна покрита галерия от колони, огъната в полукръг. От нея се изкачват стълби, които, съединявайки се на верандата, образуват централния вход. Горната част завършва с открита колонада, която през цялата година е отрупана с ярки цветя. Свежата зеленина на хълма служи за фон на зданието, а като се обърнете назад, ще видите алеите, цветните лежи и фонтаните на Ботаническата градина, разпрострели се чак до морето. Наистина красива гледка! Музеят е построен не случайно на това място — разнообразието на северноафриканската природа, чудесните пейзажи и екзотиката на алжирския бит отдавна са вдъхновявали хората на изкуството, преди всичко художниците.

Музеят разполага с редки платна на френските художници, пътували по Средиземноморието, Изтока и Африка — от XV в. до импресионистите. Тези картини имат интересна съдба. Напускатки страната през 1962 г., французите отнасят със себе си по-голямата част от музейните експонати. Едва в 1970 г. в резултат на продължителни преговори тези произведения са били върнати на Алжир. Тяжната художествена стойност е огромна — това са 150 платна на най-големите френски художници от втората половина на XIX в. — началото на XX в.

Човек не може да не се възхити на това море от впечатления, настроения и чувства. Алжирската тема е заета значително място в творчеството на Албер Марке. Това са платната „Пристанището на Алжир“, „Алжирският залив“, „Площадът на правителството“, „Пристанището на Бужи“, в които почти осезателно се възприема прозрачният морски въздух, вълните, пристанището, белотата на сградите. „Аз прекарах в Алжир две наистина очарователни години, писал Клод Моне, непрекъснато виждах нещо ново, което се стараех да възпроизведа в свободното си време.“ Неговите „Скалите при Бел Ил“ са остри черни камъни, застинали сред разгневените вълни, което кара човек да настръхне. „Пролетен пейзаж“ на Огюст Реноар е празник на природата, слънцето и радостта. А „Жени“-те на Камий Писаро, нетърпеливи в своето очакване, като че ли са изтъкани от прозрачния въздух. Пред очите се низят картините на Давид, Дега, Миле, Курбе, Дьолакроа, пейзажите на Сислей.

В долните етажи на музея са скулптурите на Огюст Роден „Размишление“ и „Пролет“, характерни с напрежението на тялото и духа, тук са и грациозните танцьорки на Роже Бернар, „Херакъл“ на Антоан Бурдел, „Венера“ на Аристид Майол.

През 1920—1930 г. в алжирските музеи започват да се поя-

вяват и произведения на алжирски художници, съчетали в творчеството си най-добрите тенденции на съвременното европейско изкуство и алжирските национални художествени традиции. Получават известност Ранем, Башир Йелес и братя Расим, а в 1940—1950 г. — Бузид, Бенантур, Иснахен. Алжирските художници владеят майсторски техниката на колорита. Така например в картината на Месли „Алжир в огъня“ (1963 г.) палитрата от червени тонове предава релефно образа на революционния пожар. Бузид в платното си „Маслини“ живо пресъздава тези дървета, толкова близки на алжирското сърце. В картините си „Тотем“ и „Абстрактни ритми“ Хада и Хермаз отдават дан на абстракционизма.

След победата в националноосвободителната война алжирското правителство полага грижи за възпитание на националните кадри в областта на изкуството. В 1962 г. Националното училище за изящни изкуства, създадено още в 1881 г. като отделение на Парижкото училище за изобразителни изкуства, се превръща в самостоятелно висше учебно заведение с факултети за архитектура, изобразителни и приложни изкуства.

Музеят на детското творчество е разположен в бившето имение „Мон-Риан“, което след смъртта на собственика е било използвано за ателие на френските художници. Еужен Дьолакроа е работил тук над своите източни сюжети. В първата изложба на музея са били включени рисунки, кукли, скулптури, гравюри на деца от много страни, в това число от НРБ, Съветския съюз, Чехословакия и др.

Съвременните картини и скулптури, които успях да видя в Алжир, отразяват различни художествени направления. Ярката и самобитна национална живопис съседствува с абстракционизма. Художниците Арезки и Байа третират теми от алжирската действителност — епизоди от революционната борба, от новото строителство, при което прибегват до механични съчетания на цветове и геометрични фигури. Хасен Бенабура в картината си „Блида“ поставя акцента върху архитектурните детайли на алжирската улица. Френският импресионизъм е оказал силно влияние върху творчеството на алжирските художници. Картините на Ахмед Кара „Тераси от Казбата“ (1964) и „Поглед към пристанището“ напомнят за метода на Албер Марке.

Знаменитият алжирски музей „Бардо“ не може да се открие лесно в терасовидно разположената горна част на града. Висока каменна ограда го отделя от улицата и само скромна табелка „Музей на доисторическия период и етнография —

Бардо“ ориентира посетителя. Градината, в която е разположен музеят, някога е била частица от огромния парк, в който се намирал Летният дворец — извънградската резиденция на алжирския дей. След това тук е живял френският губернатор на Алжир.

Пред нас е ослепително бялата вила на музея с нейните колони, стълби, ниши и веранди — превъзходен образец на мавританската архитектура от XVIII в. Предполага се, че названието идва от това на мадридския музей „Прадо“. Вилата е построена от един туниски принц подобно на извънградските вили от XV в. След 1830 г. тя е била заета от френския генерал Екселман, след това преминала в собственост на арабския военачалник Али бей, след което преминава в ръцете на френския аристократ Жоре, който положил основите на първата етнографска експозиция, открита в 1928 г.

Тук могат да се видят скални отломъци, кости, черепи от палеолита, мезолита и неолита. Черепът, открит в околностите на град Маскара, принадлежи на един от най-древните жители на тези места — Атлантропос мавританос. Показана е еволюцията на човека и на неговия бит: брадви, ножове, първите изделия от камък и бронз, първите скулптури от глина.

Художникът Ругат е репродуцирал по стените фрагменти от удивителните фрески от района на Ахагар — Тасили Уан Аджар. Вилата „Бардо“ е много подходяща за раздела на мюсюлманския бит. Архитектурата на музея е съхранила първоначалната си форма и е достоверен фон за стария мюсюлмански бит, така че, като гледате експонатите на музея, ви се струва, че те губят своята архаичност. Широка стълба, покрита със синкав фаянс, води към масивна желязна врата. Зад нея се открива вътрешен двор, постлан с мраморни плочи, който сам по себе си е произведение на изкуството. В средата има басейн с мраморна ваза, която служи за фонтан. Басейнът е разположен така, че във водата му се отразява горната част на музея и върховете на палмите. В двора има много зеленина, няколко платана, обградени с цветни лехи, огромен кипарис и асма, която се вие по стените. Дворът е обиколен с подковообразни арки, украсени с фаянс. От едната страна има висока стена, която завършва с наблюдателна кула, на другата страна има врата, която води в помещенията на господарите, а от третата страна — на едно възвишение, е залата за приеми. Пред самия ѝ вход се намират мраморни дивани за гостите. Изглежда тук са ставали не само приеми — масивните вериги, вградени в стената от двете страни на диваните, свидетелствуват за това,

че тук са били бити робите. Недалеч оттук са били и останалите здания на ансамбъла — за слугите, робите, харема. Чест гост в големия салон е бил Сен-Санс, който обичал да свири тук на клавесин.

Етнографските експонати са изложени в четири раздела: селски, градски, сахарски и африкански. На горния етаж е възстановен интериорът на алжирска мюсюлманска къща от 1830 г. според известната картина на Дьолакроа „Алжирски жени в стаята си“. Четирите героини на картината са изобразени от манекени: две жени, облечени в празнични дрехи, не-принудено са седнали на дивана, кръстосали крака по турски пред ниска масичка със сервиз за кафе; третата жена вероятно им е дошла на гости, прислужва им черна робиня.

В друга зала с многобройни манекени е показано разнообразието на женските и мъжките национални костюми от различни райони на Алжир. В трета зала е възстановен битът на обитателите на Сахара — туарегите, с техните копия, щитове, ножове, украшения и костюми.

В отделно помещение са показани оръжия, инкрустирани със сребро и скъпоценни камъни, саби, пистолети, конски сбруи и др.

Последните зали съдържат експонати, пренесени от Музея на африканското изкуство, основан в Алжир от известния изследовател Пиер дьо Браза. Богатата колекция от Черна Африка се състои от дървени скулптури и маски, оръжия и костюми, бивни от слонове и препарирани крокодили от Нигер, Мали, Брега на слоновата кост, Горна Волта и други страни.

Нееднократно посетих и Музея на античността в Парка на свободата, терасовидно разположен в централните улици на града. Този музей е основан в 1896 г. и по-рано е носел името на френския историк и археолог Стефан Гзел. Около стените на музея, обърнати към парка, са експонирани фрагменти от древноримски надгробни плочи, скулптури и колони. Музеят е разделен на две части — гръко-римското изкуство, щедро представено в резултат на археологическите разкопки, и мюсюлманското — в произведенията на художествените занаяти на Магреб и арабския Изток.

СЪВРЕМЕНЕН ОБЛИК НА СТОЛИЦАТА

През 1962 г. Алжир става столица на млада, освободена страна. В града се намират всички министерства, културни учреждения, издателства, туристически агенции, чуждестранни по-

солства. Новите стопански задачи и значителният ръст на населението изискват сериозна реконструкция и разширение на града. От която и страна да влезете в града, ще видите куло-крановете да въртят своите стоманени глави, да се издигат комплексите от съвременни бели здания, които растат навсякъде в новите райони: така например в района Баб ел-Уед, разположен на половин километър на север от пристанището, на мястото на жалките рибарски колиби са възникнали широки зелени булеварди със съвременни европейски здания, стадиони и плажове; в района Белкур (на името на първия предприемач, който започнал да строи тук) някога се е намирало село със същите тези градини, където Тартарен (герой от романа на А. Додэ) е устройвал засади на лъвовете. Сега цялото това пространство до морето е заето от заводи, складове и магазини.

Големият площад „1-ви май“ се намира в центъра на квартала Бирмандрес, който е получил своето название в чест на фламандския ренегат Мурад раис („бир“ означава „кладенец“), прославил се с умението си да управлява галери и станал един от най-богатите раиси на Ел Джезаир; кварталът Хюсеин дей е на мястото, където някога се намирала извънградската вила на последния дей на Алжир; Куба е кварталът, съхранил своето название от погребалния паметник (куба) на Хадж паша, издигнат през XVI в.; Биркадем („Кладенецът на негърката“) е разположен по бреговете на уеда Хемис, с който е свързана легендата за красавицата Байя, избягала от своя господар. Тя се криела в храстите на дерето, поради което и досега това място се нарича „Дерето на дивата жена“.

В старите квартали на града, например в Марине, на мястото на разрушените берберски постройките, рибарски колиби, и турски кръчмички, където в началото на 60-те години са живели около 50 хил. души, след получаването на независимостта за една година израстват грамадните сгради на квартала Диар ас-Саада.

Алжирците са се простили с названията на улиците, които са им напомняли за колониалното минало. Героиката на миналите дни не се забравя. За нея говорят названията на най-красивите столични булеварди: „Ларби Бен Мхиди“, „Дидуш Мурад“ и „Полковник Амируш“, а бул. „Осми ноември“, наречен така в чест на англо-американския десант в Алжир през 1942 г., се нарича днес бул. „Първи ноември“ — началото на революцията в 1954 г.; площад „Бюжо“ се нарича площад „Емир Абд ел-Кадир“, ул. „Ришельо“ — ул. „Мустафа Фарухи“.

градината „Бресон“ — градина „Порт Саид“, а един от централните площи на столицата е наречен на името на Ленин.

Появиха се много нови паметници. Паметникът на бул. „Първи ноември“, близо до „Площада на мъчениците“, е един от най-интересните. Това е фонтан, обкръжен с митологични животни с конски тела и огромни опашки на риба, издигнали предни крака, вдигнали високо глави, те като че ли се стремят да се хвърлят в морето. В средата на неголям площад, в центъра на бившата улица „Изли“, от 1852 г. е стоял паметникът на един от завоевателите на Алжир — маршал Бюжо. На негово място днес с право е поставен паметник на националния герой на Алжир — Абд ел-Кадир.

Новата джамия в Ел Биар, разположена на пл. „Кенеди“, в горната част на града има първостепенно значение в културната архитектура.

Има, разбира се, Казба — единствена следа от стария град на корсарите. Нейните улички, гъмжащи от живот и залети от виковете на децата и силния мирис на стоките в дюкянчетата, са разположени като гирлянди по гребените на хълма, господстващ над пристанището и залива. Това посещение на Казбата е задължително за онзи, който има вкус към живописното. Но сърцето на града не е вече тук. То е в големите обществени и търговски артерии на центъра, където слънцето свети ослепително върху прясно боядисаните фасади. Освен забулени жени се забелязват и други, многобройни, облечени елегантно, по европейски. Движението е интензивно. Качваме се към кварталите, където се издигат Домът на правителството, национални стопански дружества, библиотека и административни учреждения. Тук работят ръководителите на страната, администрацията, стопанските и военните кадри. Алжир е преди всичко един обществено-политически, културен и промишлен център.

Вечер работниците в Хюсеин дей и Баб ел-Уед запълват малките барове и ресторанчета на тези квартали. Младите работници, облечени със спортна риза и елегантен панталон, пият ароматично кафе, кока-кола или минералната вода „Сайда“ или „Музайа“. Върху терасите на кафенетата близо до Университета или „Площада на мъчениците“ студентите и служителите обсъждат своите проблеми на чашка ментов чай... Тесните улици — това е светът на дребните търговци, застанали в очакване на прага на дюкянчето си, и на възрастните, облечени в бурнуси, играещи на дама или домино... От височините на огромния хотел „Хораси“ доминира със своите свет-

лини над града. Аромати на треви и лаврово дърво се издигат от неговия парк.

А като се мине през заводите на Хюсеин дей и Ел Хараш и се стигне другата страна на залива, малките ресторанчета на кварталите Бордж ел-Кифан и Форт дьо Ло предлагат изпечени върху дървени въглища шуки и други морски лакомства.

Моят аспирант Фарук ме води към терасата на малък ресторант близо до самия плаж. Мустафа, патронът на ресторанта, с широка усмивка ни посреща с думите: „Приятели на моите приятели са и мои приятели.“ Миризмата на пържена риба и шишчета се смесва с изпаренията на морето. От един високоговорител се носи андалуска песен, която се смесва с различни мелодии от транзисторите, скрити в пясъка на плажа. Рояк деца лудуват във водата. Една майка се опитва изпод чадъра си да наглежда многобройната си челяд, разпиляна във всички посоки. Слънцето е съблазнително и ние искаме също да получим загар. Приближава се млад алжирец. Той ни предлага за пиене и мазане чудесен лек срещу слънчево изгаряне — маслинов зехтин от Кабилия.

Настъпва време за обяд. Мустафа предлага да хапнем. Междувременно редовните посетители на заведението ни предлагат бира и аперитив. Под един чадър се слага маса за нас и няколко ароматични карначета, за да почакаме търпеливо. След това лавината на ордъовъра: чушки, салати, домати, лук, пържена риба, скариди, морски раци, агнешки флейки; портокали. Когато наполовината на всичко това, и то полято с чудесно алжирско вино, ние заявихме, че сме преяли, Мустафа подхвърля разочаровано: „Вие няма да ми нанесете такава обида.“ Ние сме свидетели на гостоприемство, което ни очарова... и често ни изтощава.

Град Алжир е разположен терасовидно от брега на морето нагоре към хълмовете, поради което болшинството от улиците му са стръмни. От 1849 г. главен архитект на града става Фредерик Шасерио. По негов проект е бил построен величествен крайбрежен булевард, на който по протежение на около 2 км край морския бряг са били построени многобройни административни здания с фасади, обърнати към морето и украсени с колониади и покрити галерии.

В града израснали многоетажни сгради, опасани с везани металически балкони и превзето украсени с ниши, корниз, конзоли, скулптури и др.

В северозападната част на града на хълм, висок 125 м над

морето, е била построена катедралата „Африканска Света Богородица“. Авторът на проекта, архитектът Фромаго, своеобразно е смесил елементи от мавритански, романски и византийски стил. Благодарение на ефектното си местоположение над града това грандиозно архитектурно творение привлича многобройни туристи.

В началото на XX в. в Алжир упорито е бил разпространяван псевдомавританският стил: Централната поща (1913), универмагът „Галери“ (1914), префектурата и др. Тази архитектура получила названието „стил Жонар“ по името на един от френските генерал-губернатори.

Льо Корбюзие е бил в течение на 12 години член на френската Комисия по проектирането в Алжир. Тук той се е опитвал да реализира различни елементи от своята урбанистична теория — да вдигне сградите над земята, като по този начин освободи пространство под колоните за градското движение; да използва естествените наклони и издатини за строителство; да определя дължината и разположението на прозорците в зависимост от слънчевото осветление в различните часове на деня; да използва нови строителни материали и др.

Тези планове обаче не били осъществени, тъй като градът по това време бил построен в основни линии. През 1938 г. по проект на Корбюзие е било построено само едно здание, което се намира на улица „Мохамед V“, но неговите идеи оказали влияние върху мирогледа на много архитекти на Алжир — Емери, Зерфюс, Микел и др., а неговите архитектурни принципи проличават в облика на много градски постройки.

През 30-те години на века по проект на архитектите Гьошен и Пере е бил построен Домът на правителството — в полувенециански, полуизточен стил. През 50-те години са били построени няколко от най-високите здания в града — 22-етажната жилищна сграда, известна под названието „Аероабит“ (архитекти Бурлье и Микел), сградата „Лафайет“, достигаща 75 м височина (архитекти Соливер и Казаре), 16-етажната „Мавритания“ (архитекти Биз и Дюколе), Дома на радиото и телевизията (архитекти Гурнон и Жоли), училището в Бен Акнун (Емери и Микел).

В 1958 г. на един от склоновете на града е била построена катедралата „Сакре Кьор“ (архитект Пол Ербе и Жан Кутьер, инженер — Рене Саржер). В резултат на оригинални архитектурни решения зданието е характерно с целостта си, единството на художествената форма и лекота при организиране на пространството.

Построяването в 1965 г. на Двореца на нациите в местността Клуб на боровите, недалеч от столицата, е интересно явление в съвременната алжирска архитектура. В него са били трансформирани традиционните елементи на арабо-мюсюлманската архитектура в съвременен стил.

В града се строят много нови жилищни райони, следва да се отбележат хотел „Хораси“ на италианския архитект Морети (чийто внушителен силует не се вписва в пейзажа на града), Университетът за науки и технология „Хуари Бумедиен“, новият монументален Паметник на падналите за независимостта.

В бившата вила „Виктория“, живописно разположена на склона над пристанището в източния район на града, в 1882 г. е живял и се е лекувал Карл Маркс, на когото лекарите препоръчали средиземноморския климат. Отначало Маркс се установява в хотел „Орион“ на морския булевард, но шумът от пристанището и човешкият поток не спомогнали за неговото оздравяване.

В писмо до Енгелс той съобщава: „Разположението е великолепно: пред стаята ми е заливът, пристанището, вилите се качват амфитеатрално по хълмовете; в далечината са планините; добре се виждат снежните върхове след нос Матифу — най-високите върхове на Джурджура в Кабилия... Няма нищо по-вълшебно от тази панорама, въздуха и растителността в 8 часа сутринта — удивителна смес на Европа с Африка.

Всяка сутрин, приблизително от 9 до 11 часа, се разхождам по хълмовете, разположени по-високо от този, където живея... Започна (и ще продължи вероятно няколко дни) така наречената *tempête*, силен вятър без гръм и мълнии, опасно и предателско време, от което много се боят даже местните кореняци.“

Маркс искал да посети Бискра — един от близките оазиси в Сахара, но бил принуден да се откаже от намерението си. На 1 март 1882 г. той пише на Енгелс: „Като се има пред вид състоянието на транспортните средства, пътешествието ще продължи 7—8 дни, което е тежко, пък и според хората, запознати с местните условия, за човек, който понастоящем е болен, не е безопасно, като се имат пред вид възможните случайности по пътя за Бискра!“

Сега в кварталите на град Алжир, разположени по склоновете на Джурджура, се намират чуждестранните посолства: върху мавританските котеджи пъстрейт разноцветни знамена. Те са най-много в района Ел Биар.

По време на антиколониалната борба писателите Абд ел-

Хамид Бензен и Анри Алег прекарват ужасни дни в красивия Ел Блар, средище на френски комендатури и шабове. Тук през март 1962 г. са били разстреляни петима патриоти, между които известният алжирски писател Мулуд Фераун. Една от причините за разстрела е била тази, че са искали да научат алжирците да четат и пишат.

В източната част на града през 1832 г. французите основали знаменитата алжирска Ботаническа градина, наричана и до днес „Експериментална“, която била предназначена за развъждане и аклиматизация на различни растения и дървета от Европа, Азия и Африка.

Градината е един от най-живописните кътове в града и се състои от следните части: югоизток — английски парк с полянки и езера, покрити с бели водни лилии; северозапад — френски парк, разделен на алеи от южни дървета — платани, финикови палми, гигантски фикуси, латани, индийски смокини, бамбук и др. Много от тях образуват естествени арки и непроходими храсти. В специални басейни се отглежда египетски папирус, докаран от бреговете на Нил.

В тази градина Огюст Реноар е нарисувал няколко от картините си. Камий Сен Санс създава операта „Фрина“ под влиянието на необикновената природа на градината. Композиторът е обичал алжирската тема, която получава най-ярко отражение в неговата „Алжирска сюита“.

Едно от най-пълните описания на тази градина дава Карл Маркс, който ѝ се възхищавал и нееднократно я е посещавал по време на престоя си в Алжир.

Французите пристигнали в Алжир с различни цели. Едни, за да вкусят от плодовете на жестоката си колониална политика; други — да изучат климата, флората и фауната на Северна Африка и да се запознаят с бита на местните жители; и накрая трети — да намерят в красотата на шейната природа материал за художествено творчество. Интересът към Алжир се изразявал не само в стремежа на колонизатора да пороби народа и да заграби неговите богатства. Прогресивните европейски учени и писатели са направили немалко открития, като са написали нови страници в световната наука, култура, литература и изкуство.

В 1881 г. в Алжир пристига Мопасан. Той пише: „Ние си оставаме груби завоеватели, които се гордеят с готовите си истини. Нашите натрапени нрави шокират в тази страна и противоречат на естетиката, благоразумието, здравия смисъл. Всичко, което правим, изглежда нелепо и предизвикателно.“

За Алжир са писали с искреност и любов Виктор Юго, Теофил Готие и Алфонс Доде, Гюстав Флобер и Жюл Лъометр, Алфред дьо Мюсе, Жорж Санд, Оноре дьо Балзак, Проспер Мери́ме, Жюл Гонкур, който пише на брат си: „Драги мой, съществуват два града на света — Париж и Алжир. Париж — това е градът за всички, а Алжир — градът на артистите.“

Многобройните исторически и културни паметници, кино-театри, кафенета и малки ресторанчета, както и великолепните пейзажи към залива придават на града един неповторим колорит.

Но въпреки това, изморен от впечатления и навъртания километраж, с удоволствие се прибирам в квартала „Мохамедия“ („Лавижери“) — на 10 км от центъра на града, където живея. Тук няма такъв поток от хора и транспортни средства и „се диша“ по-спокойно.

ЗАГАДКАТА НА ДРЕВНАТА ГРОБНИЦА

По пътя за градовете Типаза и Шершел на около 70 км западно от столицата внезапно виждаме надпис: „Гробница на римлянката“ („Гробница на християнката“). И стрелка към паметника. На едно възвишение пред нас се издига странна каменна пирамида, която в течение на столетия привлича вниманието на местните жители и чужденците, на роби, бейове, историци и археолози. Загадките, свързани с паметника, са възниквали, сменяли са се, но не са били изяснени. Външният вид на пирамидата няма нищо общо с класическите форми на древната римска архитектура — тогава гробница на каква римлянка? Къде води този вход? И действително ли вътре има гробница?

Каменната пирамида прилича на старинен мавзолей. На квадратен цокъл е поставен огромен, широк цилиндър, покрит със стъпаловиден конус. Размерите на паметника са: височина — 40 м, диаметър — 64 м, обем — около 80 хил. куб. м. Долната част е обкръжена с йонийски колони; цялата повърхност е облицована с дялани камъни.

Римският историк от I в. пр. н. е. Помпони́й Мела пръв споменава за нейното съществуване. Това е почти всичко, което може да се каже за нея. Оттук нататък започват легенди и измислици, пред които са безсилни както историята, така и археологията. В съзнанието на местните жители гробницата винаги е била средище на магически сили.

Според едно от преданията тя се считала за съкровищница

на феята Халула, която криела тук своите богатства. Тя била покровителка на съседното езеро, което пълнела със сълзите си. Овчар пасял стадото си на полето около езерото. Той забелязал, че една от кравите му изчезва през нощта и се връща при изгрев слънце. Тогава овчарят по следите ѝ проникнал в гробницата, намерил несметни съкровища и изнесъл оттам толкова много злато, че станал един от най-богатите хора на крайбрежието...

Легендите се нижат една след друга, като във всяка от тях присъствува златно съкровище.

В средните векове един испански хидалго имал роб-арабин. Хидалгото дал на арабина някаква хартийка и му обещал да го освободи, ако се върне в Африка, намери тази гробница и запали около нея магическия манускрипт, който носел. Арабинът изпълнил това, което му било заповядано, и едва хартийката се запалила, когато изведнъж входът на гробницата се отворил и оттам се изсипал град от златни монети...

По време на османското владичество в Алжир за тези чудеса чул алжирският владетел Салах Раис, който в 1555 г. изпратил голям отряд от роби със заповед да разрушат гробницата до основи, като му донесат скритите там съкровища. При първите удари на кирките в камъните на върха на пирамидата се появила фигура, облечена в бяло, протегнала ръце към езерото и извикала: „Халула! На помощ!“. И върху хората се спуснал огромен гъст облак от комари, които постепенно станали големи колкото птици. Хората били принудени да избягат...

След два века Баба Мохамед използвал оръдия, за да пробие тази каменна пирамида, но безрезултатно.

Следващият опит за отваряне на гробницата датира от XIX в., когато по заповед на Наполеон III са искали да я взривят или с помощта на артилерията да се направи вход в гробницата.

Първото научно решение на този тайнствен проблем намира археологът Адриан Бербругер, който по време на разкопките, проведени през 1865 — 1866 г. по заповед на Наполеон III, с помощта на сонда, подобна на тези, които се използват за прокопаване на артезиански кладенци, стига до галерията и гробницата на пирамидата.

Сравнявайки редица берберски надгробни паметници, някои изследователи считат, че „Гробницата на римлянката“ е построена в III—II в. пр. н. е. за погребението на един от нумидийските царе и неговото семейство. Но кой? Възникват много

имена: Гул, Масиниса, Мицепс, Югурта. Или тук е погребан Бок XI, или Бок XII? А може би Юба? В архитектурата на паметника се наблюдава чуждестранно влияние — гръцки колони, кръстове на вратите, но известно е, че древните народи и особено берберите са използвали различни, преди всичко геометрични орнаменти.

Последните разкопки увеличават броя на научните хипотези, които продължават да носят оттенъка на легендите. „Гробницата на римлянката“ заедно с развалините на Типаза и музея на Шершел представляват един жив и древен, тайнствен и реално съществуващ ансамбъл, който нагледно илюстрира съдбата на Алжир през тази далечна епоха.

БЛИДА. „РУЧЕЯТ НА МАЙМУНИТЕ“

Първото пътуване направих до град Блида и знаменития резерват за маймуни в района Шифа.

Величествената планинска верига Тел Атлас отделя крайбрежието от пясъците на пустинята. Според легендата Атлас е гигант, който държи небето на плещите си, а убежището му са африканските планини, които започват от „Херкулесовите стълбове“, т. е. от протока Гибралтар. Затова и първите племена, населили Африка, се наричат „атланти“ по името на легендарния материк Атлантида, съществувал на юг и на запад от Атлас.

В подножието на Атлас се е подслонил уютно град Блида, основан в XIV в. от Сиди Ахмед ел-Кебир с участието на арабите от Андалусия. До идването на французите градът е бил курорт на богатите алжирци и е имал оригинална мавританската архитектура. Впоследствие той е бил наново построен и затова сега е с напълно съвременен вид. Столетни маслинови и величествени кедрови дървета заливат града със зеленина, а цитрусовите дървета растат направо на улиците. Местните жители се гордеят с гробницата на Сиди Якуб Шериф и джамията Джемаа ат-Тарк. Спомням си за героя на Алфонс Додэ — Тартарен, и желанието му да отиде на лов за лъвове по тези места...

Планините внезапно се открояват пред нас. Все по-високо и по-високо се натрупват хълмовете на хребета — тъмнозелените кедрови гори в далечината, сините върхове и плуващите бели облаци над тях.

Снегът в Атласките планини е рядък за пейзажа на Север-

на Африка. Той вали тук в края на декември и се задържа по-някога, макар и рядко, до края на март.

По върховете на Атлас недалеч от Блида са разположени няколко планински курорта. Един от тях, Шреа, се издига на 1500 м, а другият — Тигжда, е на 1700 м над морското равнище. По склоновете постепенно израства пред очите ни Тигжда.

Природата тук не прилича на никой друг район на Алжир. Никъде повече няма да срещнете такъв плътнозелен масив. По склоновете на Атлас расте вечнозелен дъб — даже до 1700 м надморска височина. Надолу той се смесва с алепски бор и с корков дъб, а нагоре отстъпва място на гигантския кедър, или както го наричат, „царя на гората“. Тук се пази споменът за един лесничей, който твърдял, че по би понесъл да види умрял човек, отколкото отсечено дърво.

Във високите части на Атлас е студено по всяко време на годината. Въздухът е наситен с миризмата на евкалипти, кедър и други дървета и е прозрачен като кристал — долу на стотици метри се вижда всяка хижа, нагоре — всяко дърво. И на няколко крачки от шумния хотел настъпва поразителна тишина, само някъде под краката се чува ромонът на невидим ручей.

В южната част на Атласките планини има тясна дупка — това е дефилето на река Шифа. В най-тясното място на дефилето е разположен знаменитият резерват за маймуни. Пристигащ и гледащ как цели стада бързат към шосето и даже към колите. Възрастните маймуни взимат спокойно от ръката ти бонбон, фъстък или бисквита, или виртуозно ги улавят във въздуха. Някога Мопасан посетил гостилницата „Ручей на маймуните“ и възкликнал „... пътешественикът е голямо развлечение за маймуните“.

През дефилето на Шифа пътят води все по на юг. След Тел Атлас следват Високите плата, където чергаруват алжирските животновъди. След това идва Сахарски Атлас с лишениите си от растителност южни склонове. Височината е около 100—150 метра. И ето започва каменната Сахара — варовитата пустиня, наричана хамада, покрита с чакъл и скални отломъци. Думата хамада означава угаснал.

Станаме свидетели на интересен инцидент. Една маймуна, спокойно разположила се на покрива на един автомобил, с бързо движение дръпна оставената на седалката дамска чанта, игриво я отвори и пхна ръката си в нея... по пътя се разпръснаха различни принадлежности, след което маймуната с всичка сила захвърли чантата, но задържа сгледалцето за себе си. Първоначалната ни изненада премина в гръмогласен смях.

„...МОЯТА КАБИЛИЯ...“

Второто пътуване направих на изток от столицата. Моите студенти произлизат от различни райони на страната: Сетиф, Тизи Узу, Бискра, Джелфа, Блида, Лагуат. Всички тези названия звучат привлекателно и загадъчно. Студентите са ми разказвали много за родните си места. Прехвърлих немалко книги. Но едно е да слушаш разказите им, друго е да четеш книги, а съвсем друго е да видиш всичко със собствените си очи.

Ние с Фарук сме в колата — полски „Фиат — 126“. Колата е претърпана със сакове, фотоапарати, бинокли, спални чували и различни други принадлежности. Не бих могъл да предположа, че малкият автомобил ще издържи толкова дълъг път по различни терени.

Потегляме в трескаво оживление.

Столицата остава зад нас. Излизаме на шосето, което води към центъра на Кабилия — град Тизи Узу. Пътят минава през източната част на Митиджа — една от най-плодородните долини по крайбрежието. Дължината ѝ е около 100 км, а ширината — около 20 км; на север граничи с морето, а на юг — с Тел Атлас. Това е район, в който се отглеждат цитрусови и зърнени култури, а също така и лозя. Местността е пресечена, като преобладава хълмистият релеф. Пейзажите, един от друг по-красиви, често се сменят: полета по полегатите склонове, влажни падини с редки храсти, покрити с гори хълмове, живописни долини с течащи към морето уеди.

След като французите завзели град Алжир, започнали завоюването на останалата част на страната от Митиджа. Усвояването на долината било трудно за колонистите. Много от тях не могли да свикнат с климата и загинали. По време на Освободителната война на алжирския народ срещу колонизатора французите са били принудени да поддържат значителни войски за охрана на фермите на колонистите. Независимо от военните постове и ловджийските кучета населението приемало нощем спусналите се от горите партизани, снабдявало ги с храна и всичко необходимо.

Влизаме в районния център — Тения, който се намира в пролома на р. Исер в планината Бени Айша. Оттук започва пътят за планините на Голяма Кабилия. На протежение близо половин километър от двете страни на пътя се издигат отвесни скали. Отляво на пътя се вижда неголям, но стръмен наклон. Река Исер не е нито дълбока, нито широка, но шумът ѝ оглася клисурата. В тунела, пробит в планината, значително по-високо от нивото на шосето е прокарано трасето на железопътната

линия. Клисурата от време на време лъкатуши и тогава железопътната линия, подпряна на високи каменни стълбове, преминава на другата страна, за да се скрие в тунела. Гигантска скала ни прегражда пътя, закривайки залязващото слънце. Над тътнещия уед е тъмно, влажно и студено.

След малкото градче Лакдария планинските дипли като че ли отстъпват малко на север, за да дадат възможност на хората да се настанят тук. Градините са залети от розово-виолетовия облак на цъфналите бадеми. Щъркелите по минаретата на джамините нещо се суетят. През годините на френското владичество Лакдария е била опора на кабилите, а районът е бил театър на ожесточени боеве. В 1871 г. градчето е било разрушено от въстаналите кабили. Загинали около 50 колонисти.

Насочваме се към Тизи Узу — административния и стопански център на Кабилия. Прекосяваме града, който разполага със значителна промишленост, за да се насочим към Азагза.

Когато, преди да тръгна, разговарях с Абделадам — мой студент от този край, той се въодушеви: „Трябва на всяка цена да минете през моето село, то е най-красивото в света. Кога заминавате? Ще бъда там следващия уик-енд и вие ще бъдете добре дошли в моето семейство.“

Щом Абделадам разбра, че нашето пътуване няма да съвпадне с неговия престой в родните места, той извика: „Ето адреса на моите родители, на моя братовчед... Обещайте ми, че ще ги поздравите от мен...“

Привързаността към семейството, дедите, родното място е много силна за кабилите. Те казват: „Където и да съм, ще се върна да видя моята Кабилия утре, един ден...“

Пейзажът в този район е действително много красив. Пътят за Беджая преминава през планини, маслинен плантации и гори от корков дъб. Оттук се виждат селца с червени керемиди и стадата от овци.

На тридесетина километра от Беджая слизаме в долината на р. Сумам, която разделя Голяма от Малка Кабилия.

Връщаме се в Тизи Узу и завиваме на югоизток, за да пресечем Тел Атлас. По двете страни на пътя се издигат огромни планински скатове. По върховете на куполоподобните зелени хълмове се виждат бели къщички. Това са уединените жилища на свободолюбивите кабили.

Планините в Алжир не са високи и не образуват плътни вериги. Незабелязано преодоляваме огромния амфитеатър на Голяма Кабилия, който остава вляво от нас. Намирам се от

южната страна на планината Джурджура. Тази планина е обявена за национален парк, за чието устройване има български проект. На север от Джурджура се простира плодородна долина, до която горещият сирокко не достига. Тук гората се редува с поляни и обработени земи. Маслинените гори достигат до самия връх на планината. На 50—100 м от шосето се виждат отделни селски къщи, заградени с високи, неизмазани стени. Срещат се мъже в бели бурнуси, които яздят магарета, и жени с широки пъстроцветни рокли, със сребърни и златни гривни на ръцете. В Кабилия жените не носят фередже.

Кабилите са известни с физическата си сила, трудолюбие и любов към земята. Те са любознателни, обичат да се шегуват, да спорят. В планината няма много земя, затова стръмните склонове са изчистени от храсти и са разорани. Зад разораните възвишения по склоновете на планината се виждат селата. Къщите, които по цвят не се различават от цвета на земята, се виждат смътно. Затова пък белите джамии с високи минарета блестят на слънцето.

Самите условия на живот заставят кабилите да бъдат приемчиви. Те напускали често домовете си заради различни сезонни работи. При колонизацията мъжете отначало работели на лозята на колонистите, след това рискували да се заселят във Франция. Живеели при лоши условия и изпълнявали най-тежката и опасна работа, като тази в мините например, тъй като били неграмотни. Помагали на семействата си със средства, а след като спестели достатъчно, те се връщали, купували земя, строили къщи, женили се, откривали кафенета и дюкяни. Който не съумявал да направи това — оставал беден.

Половината от алжирците имат смесена кръв. Това е свързано с историческите преселения на народите. Сред моите студенти-кабили има и кестеняви, и bruneti, има и руси, а понякога се срещат и червенокоси. Има и синеоки, и със сиви и тъмни очи. Берберите, коренните жители на Магреб, са говорили на един от ливийските езици. Те почти не влизали в контакт с периодично нахлуващите в Северна Африка финикийци, римляни, германци. Между берберите — кабили, шавия и туареги, съществували големи различия поради изолираността на тези племена.

В миналото Алжир бил населяван от около хиляда племена. Между тях тлеела вековна вражда, раздухвана от французите при завладяването на страната. Така например те създавали отряди от зуави и спахии от местното население и ги използвали за покоряването на племената.

Планините на Кабилия постепенно се отдалечават на север. Движим се по равнина. Наоколо, докдето стига поглед, са се ширнали полета. Това е район, богат на зърнени култури. По предпланинските пасища се развъжда едър рогат добитък. Център на този район е град Сетиф с население 150 хил. души. Градът е известен като селскостопански и съобщителен център на Високите плата. Сега Сетиф се развива като важен промишлен и университетски център, чиито предприятия поемат излишната работна ръка от селското стопанство.

Сетиф е берберско селище, съществувало преди римската епоха. Пуническата дума „*esedif*“ (черен) ще да е дала своето име на съвременния град. В края на I в. от н. е. император Нерва заселва колония от ветерани в Сетиф и Джемила. Градът става столица на Сетифска Мавритания, образувана в края на II в., играе важна роля при нахлуването на вандалите в 429 г. и остава столица на провинцията по време на византийското владичество. През 904 г. берберското племе котама начело с Абу Абдалах завзема града, който дотогава е бил в ръцете на аглабидите.

Градът е известен като зърнопроизводителен център с химическа, хранителна, строителна промишленост, с предприятия за преработка на пластмаси. Виляята (областта) на Сетиф е една от най-населените — с 1,1 млн. жители. В града има университет, който през учебната 1981/1982 г. е приел 242 студенти, а през 1982/1983 г. — вече 5000. Университетът се състои от 11 института, между които: за точни науки и технология, за биологични науки, по оптика и фина механика, медицински институт, архитектурен институт и др. Ректор на университета стана младият учен професор Шитур, който по времето, когато преподавах в университета в град Алжир, завеждаше катедрата по процеси и апарати на химическата промишленост.

По време на въоръжената борба срещу колонизатора цяла Кабилия става арена на жестоки битки. Фарук ми разказа, че на 8 май 1945 г. в града е била окървавена голяма манифестация на алжирците, искащи от колониалните власти политическа независимост на страната. Избухналото стихийно въстание било жестоко потушено, като броят на загиналите в градовете Сетиф, Гуелма и Керата възлиза на 45 000 души. Това събитие е една от причините за възникването на революционноосвободителната борба на 1 ноември 1954 г.

ДЖЕМИЛА

След Сетиф завихме по тесен асфалтиран път. Той се изкачва по нагорнището, криволичейки по краищата на пустинните хълмове. Пред нас изниква зданието на музея, а по склоновете на продълговат хълм се открива панорамата на римския град Куикул. Преведено на арабски, названието на града е Джемила, което означава „прекрасна“. Улиците, домовете, арките и храмовете са пред нас. Всичко е обляно от слънце. Ние сме очаровани от гледката.

Римляните завладели тези земи във II в. пр. н. е., за да охраняват своите африкански колонии от набезите на номадите бербери, и издигнали на южните склонове на Атлас градовете-крепости Джемила, Тимгад, Ламбез. Както всички римски градове, така и тези са строени по своеобразен начин. Геометричният център се образува от две централни, взаимно пресичащи се улици с посоки север—юг и изток—запад. Останалите улици, разположени паралелно на главните, образували правилна правоъгълна мрежа. Градът се ограждал или със стени, или с укрепен вал и ров. Четирите входни врати, укрепени с кули, затваряли краищата на главните улици. Джемила, както и Тимгад, който посетихме след няколко дни, са били колонии на ветерани от войните на римските императори. След като отслужвал без провинения определен срок, римският легионер се считал за ветеран и получавал парцел земя, която бил длъжен да защитава. В римската армия били привличани и африканци.

По тясна камениста пътека се качваме на хълма към южната врата на града. Стъпвам на главната улица с посока север—юг. От двете страни на улицата има колонади, а основите на къщите, понякога и стените до прозорците са се запазили много добре.

Влизаме в музея. Виждам плана на Джемила и запазените шедьоври: мозайки от пода на богатите частни къщи, бани и храмове. Сюжетите на мозайките са взети от гръко-римската митология: отвличането на Европа от Юпитер, преобразен като бик; мозайка от дома на Бакхус; сцени от живота на местните жители — „ловец се бори с нападалия го лъв“, „ранена лъвица изтръгва от хълбока си счупено копие“ и др. Градският площад — форум, украсен с колони и скулптури, е бил център на политическия живот. В съседство с форума се намират някои обществени здания, в които някога са били провеждани събрания, дискусии, търговски сделки.

По внушителна стълба се качваме на терасата, където се намира величествената колонада на храма на Септимий Север.

„Той е бил първият император, произлязъл от африканските римляни“ — ми обяснява Фарук. Триумфалната арка била издигната в 216 г. в чест на сина на Септимий — Каракала. В борбата за власт той убил брат си и екзекутирал юриста, който отказал да оправдае това убийство.

Имам чувството, че градът е изоставен неотдавна заради някакъв катаклизъм... Поразен съм от високата архитектурна и художествена стойност на направеното преди толкова века.

В другия римски град, Тимгад, върху каменната стена на всеки магазин е бил изобразяван предметът, с който собственикът е търгувал. Тук е имало голяма обществена библиотека с около 23 хил. свитъка. Във всеки град е имало капитолий, издигнат в чест на триадата римски богове — Юпитер, Юнона и Минерва. Капитолият на Тимгад е забележителен със своите размери и монументалност. „Всеки град се е стремил да бъде малък Рим“... — казва Фарук, като че ли прочел мислите ми.

В Джемила и Тимгад имало много терми — частни и обществени. Банята заемала важно място в ежедневието. Тук играели гимнастика, срещали се, обсъждали проблемите си. Не случайно в една от залите, намираща се на форума в Тимгад, било гравирано изречението: „Животът се състои в ловуването и къпането, в смеха и игрите.“

Животът в римския град е бил немислим без театъра. Театърът в Джемила побирал 6 хил. души, т. е. почти цялото население на града. Височината му е била 15 м, дължината на сцената — 34 м, а ширината ѝ — 6 м. И до ден днешен акустиката на тази сцена е забележителна. Често артистични трупи заедно със зрителите пристигат от чужбина, за да изиграят спектакли в театър, който датира от 1500 години.

Джемила и Тимгад представляват естествени музеи на поразителни по своята красота скулптури на женски фигури, съпружески двойки и императори.

Основан в 100-та година при император Траян, Тимгад е бил разрушен от берберите, след това възстановен от византийците и окончателно унищожен от арабите през VII в.

Съдбата на Джемила е по-неясна. Разкопките, довели до разкриването на града, започнали в 1909 г., след като бил построен път с достъп до развалините. Останките, които виждаме, са били затрупани в земята в течение на 14 — 15 столетия.

— Как се отнасят алжирците към своето историческо и културно наследство от миналите епохи? — питам Фарук.

— ... Алжирските земи, особено в Тел, отговаря той, са необикновено богати с паметници. Всички те са резултат на

сложни исторически събития. Най-добрите творби на римляните и алжирските царе са били разрушени навсякъде, където са минали вандалите. Византийците, които са победили вандалите, не са посегнали на древните паметници. Те строили главно отбранителни съоръжения, тъй като господството им било заплашвано постоянно от въстания. Римляните и византийците покръствали алжирците в своята вяра. „Свети“ Августин, един от най-големите проповедници на християнството, произлизал от берберите. От християнството не останали никакви следи, нито в съзнанието, нито в нравите... След като се освободихме от колониализма, продължава Фарук, нашата държава полага усилия за опазване, реставрация и пропагандиране на нашето културно и историческо наследство сред монте сънародници и чуждестранните туристи.

КОНСТАНТИН — ГРАД В ГНЕЗДО ОТ СКАЛИ

От Джемила до Константин се движим по хълмиста равнина, пресечена от дерета и склонове. Неусетно влизаме в град, който ми напомня В. Търново... Първото, което ми прави впечатление, са високите мостове и жените, изцяло забулени в своя „хаик“ от черна материя. Отсядаме в модерния хотел „Панорамик“.

Макар че апартаментът е удобен, не мога да се наспя. Нощната тишина е разкъсвана от мощни високоговорители. Резкият глас на муедзинна властно зове: „Елате на молитва! Елате към спасението!“ Значи скоро ще бъде пет часа. Източната столица живее по свои закони. Призивите продължават още четвърт час. Това е достатъчно, за да се събудя напълно.

С Фарук бързаме да разгледаме града и излизаме рано. Някъде по пътя ще закусим. Фарук ме повежда с енергична крачка. Едва ли не от „птичи полет“ разглеждаме „Площад 1-ви ноември“ и старата част на града, Голямата джамия (Джемаа ел-Кебир), улица „Дидуш Мурад“, булевард „Ларби бен Миди“, джамията „Сиди Лакдар“, булевард „Зигут Юсеф“... Според Фарук това е „най-интересната част“ на града. И тя действително е претъпкана с исторически паметници и свидетелства за кръвопролитията и упоритата борба на народа за независимост. Стигаме извън чертата на града. Пред мен в северна посока се открива равнина. Обръщам се наново към града. Аз съм в подножието на остров от скали с дължина 1 км и височина не по-малко от 30 м. Отгоре като в гигантско каменно гнездо лежи градът. Източната страна на острова пре-

минава в отвесна клисура с дълбочина около 200 м. Тя е прокопана в пясъчната скала от планинската река Рюмел, която заобикаля града от североизток. Такива градове-крепости са рядко явление. Още първобитният човек от каменния век разбира изгодното разположение на тези места и се заселва тук, за което свидетелствуват разкопките около моста Сиди Мсид. Според преданието в основата на моста се намира скала, от която са били хвърляни в пропастта неверните жени и неугодните обитателки на харема на турския бей.

Историята на всички по-големи градове по крайбрежието на Алжир е свързана с появяването на финикийците по тези места. Основаните от тях търговски селища по-късно прерастват в градовете Анаба, Скида, Беджая, Жижел, Тенес. Константин също така се отнася към градовете, основани от финикийците, които са оказали голямо влияние върху икономическото и културното развитие на Алжир.

Първите следи от Цирта датират от VI в. пр. н. е., но разцветът ѝ се отнася към II в. пр. н. е., когато градът става столица на държавата, основана от знаменития нумидийски цар Масиниса. При него номадите започват прехода към уседнал живот, възникват градове, търговията със Средиземноморието се засилва. Цирта е бил добре укрепен и благоустроен град. Унищожавайки Картаген, римляните започват да налагат господството си в Северна Африка. Нумидия се превръща от съюзница на Рим във васал. През 111—105 г. пр. н. е. Югурта, внук на Масиниса, сражавайки се, се опитва да възвърне независимостта на страната, но претърпява поражение, бива пленен и екзекутиран в Рим. Алжирците не забравят своите герои — Масиниса и Югурта. Те са споменати в Националната харта от 1976 г.

Цирта е била разрушена до основи в междуособната война между римския император Константин Велики (274—337) и управителя на Италия — Максенций. Възстановена, тя получава името на император Константин. С идването на арабите градът се превръща в един от важните центрове на Източен Магреб, а от 1520 г. — в резиденция на турския бей. Още по-рано, през XIII в., тук се появили дворци и джамии — паметници на мюсюлманската култура.

В 1836 г. френски отряд шурмува града, обкръжен с крепостна стена. След като изгубили 600 души, французите отстъпили. На следващата година се появили отново, но този път настъплението е било осъществено от югозапад, по земен начин, свързващ равнината с каменния остров. Крепостната сте-

на била разрушена от артилерия, което облекчило шурма и завземането на града. Последният турски бей Ахмед избягал в планината, където се съпротивлявал още 11 години.

Константин е бил не само крепост, но и важен стопански и културен център. Тук е била концентрирана търговията със зърнени храни и добитък. Градът започнал да расте особено бързо след построяването на железопътната линия в 1866 г. В 1948 г. от 110 хил. жители на града половината били европейци — италианци, малтийци. Сега в града живеят 350 хил. души.

През 20-те години Константин е бил едно от огнищата на националноосвободителното движение. Сега градът е един от големите промишлени и културни центрове на страната. През 1966 г. е бил открит университетът, в който преподават и българи.

За да се отиде до паметника на Константин, трябва да се пресече река Рюмел, като се мине по най-древния от всички мостове — Ел Кантара, построен от римляните през II в., многократно разрушаван и възстановяван след това. Мостът е на височина 126 м. над клисурата. Паметникът на император Константин е разположен на малък площад пред железопътната гара. Императорът е застинал в спокойна поза, с ръка, протегната към града.

Най-красивият мост над клисурата е Сиди Рашед. Неговите 27 арки се издигат на стометрова височина. Мостът е наименуван в чест на местния светия.

Работният ден завършва в шест часа и по улиците става тясно от човешкия поток. В западната част на града хората вървят по платното на улицата — тротоарите са тесни. В източната част има много кафенета. Всички места са заети само от мъже. В девет часа вечерта градът замира, забулен в нощта, съхранявайки в нови форми величието на древната Нумидия.

СКИКДА И АНАБА

Правим излет до крайморските градове Скикда и Анаба. От Константин до Средиземно море е около 60 км по права линия. Скикда се намира на тази права линия и отдавна се смята за пристанище на Константин. Анаба е разположена на североизток от Константин, но също така не е далеч.

Излизаме рано. Прекрасен слънчев ден сменя сивото „зимно“ утро. Пътят се вие по източната житница на страната — Хам. Усещаме влагата; покрай пътя забелязваме евкалипти,

конто изпълняват ролята на почвоизсушители. По-голямата част от долината е грижливо обработена. Даже и склоновете на хълмовете са разорани. Само по най-високите им части сред храстите и камъните се виждат овчарите със стадата си. Тук-таме виждаме хора на полето. Едни орат с коне, а други прекопават с мотика. Зимно време зеленчуците растат в оранжерии.

На по-високите места се срещат гори от корков дъб. Кората на тези дървета се сменя един път на петнадесет години, след което израства отново. Малки селски къщи се притискат помежду си в края на долината, близо до възвишенията. Около домовете има малки бараки или плевни. „Там, където няма плевни, овцете или козите живеят под един покрив със стопаните си — ни обяснява Фарук. — По-рано селяните секли дърветата за отопление и за готвене, като повреждали насажденията. Сега те използват мазутни и газови печки“ — добавя той.

Скикда е малък град на брега на залива — с чисти улици и бели многоетажни сгради. Планината тук се приближава до самия морски бряг. Огромна турска крепост — остатък от корсарския занаят, се издига почти в центъра на града. Ако римляните строили своите градове така, че да просъществуват през вековете, то турците строили също така стабилно своите крепости.

Съвременна Скикда е бързо развиващ се и съперничащ на град Арзю, център е на алжирската нефтена промишленост. Скикда е свързана чрез нефто- и газопроводи с нефтоносния район Хаси Месауд в Сахара. В града е построен голям завод за втечняване на природен газ. Продукцията на този завод се изнася. От природния газ се произвежда полиетилен и поливинилхлорид за вътрешна употреба.

Разглеждаме големия промишлен район в източните покрайнини на града. По времето на колониализма тук се разполагали малък тухларски завод и морски курорт. Сега този район представлява голяма строителна площадка, където работниците се трудят сред шума на ескаваторите, в лабиринта на червените тръбопроводи и сребристи резервоари. Цял един хълм се срязва от машините, а на мястото му японски и италиански специалисти ръководят строителството на нови предприятия. Сега в Скикда пристигат кораби отвсякъде. Върволица от камиони се ниже откъм пристанището. Тук се говорят всевъзможни езици. От 1965 г. до 1980 г. населението на града е нараснало от 60 хил. на 110 хил. души. Такава е съвременна Скикда.

Пътят от Скижда до Анаба е около 2 часа. Преодолявайки верига от хълмове, пристигаме в обширна, обработена равнина. Крайморската област на Анаба е важен селскостопански район, а Анаба е главното пристанище в източната част на страната. Градът е интересен с близките планини, сенчестите си улици, засадени с палми, и с привлекателната си нестандартна архитектура. Особено впечатление ни правят булевардите „Революцията от 1956“ и „Ибн Халдун“. Централната улица води право към пристанището, което е пълно с кораби. Както Анаба, така и Скижда преминават всички етапи от историята на крайморските градове в миналото. По време на колониалното господство Анаба е бил известен като износител на железни руди и фосфати, добивани недалече.

След извоюване независимостта съдбата на Анаба се променя. Градът става център на нов отрасъл от промишлеността. На 11 км от града в Ел Хаджар се намира най-големият металургичен комбинат на страната.

През 1975 г. в Анаба на базата на металургичния институт, създаден със съветска помощ, е бил открит университет за естествени и точни науки. Населението на Анаба от 1955 г. до 1980 г. се е увеличило от 88 хил. на 260 хил. жители. Така се развиват алжирските „промишлени полюси“.

През трите дни, прекарани в Константин, свикваме с града и раздялата ни с него е трудна. Отправляме се към град Батна, недалече от който се намира древният Тимгад. Пътят преминава на юг към високите равнини на Константин. Това е също така земеделски район. Земята е разорана навсякъде, където позволяват условията. На фона на полетата с тъмнокафяв и оранжев оттенък се зеленеят посевите.

След около 100 км започват пустинните пространства — области на получергарско и чергарско скотовъдство. Пролет е и земята е покрита с килим от треви и ярки цветя. Пейзажът е характерен с веригата от планини-крепости — така наречените ксари, които пресичаме. Те са доста своеобразни, имат вид на изолирани едно от друго кръгли каменисти възвишения и приличат на укрепени замъци. Формата на ксара е следната: възвишението започва със склон, след което се изправя отвесна каменна стена. А отгоре се намира котловина, оградена с каменни валове.

Тези чудновати творения на природата остават зад нас. По нисък насип пресичаме голямо безотточно езеро — себх. Наблизо върху подобен насип е прокарана железопътна линия. По нататък започва безкрайна равнина. Исполински планини

подпират небето на различно разстояние от пътя. След няколко десетки километри срещаме малък чифлик от две-три къщички.

Еднообразието на степта изморява. Струва ти се, че вече нищо не може да привлече вниманието ти, когато изведиш край пътя, който свързва Константин с административния център на Орес — Батна, изниква огромен стъпаловиден конус на висок фундамент. Това е Медрасен — творение на човешките ръце. Паметникът е 59 м в диаметър, а височината му е 18,50 м. Основата му е кръгла и няма никакви следи от врати. Само разместените огромни камъни свидетелствуват за опитите да се проникне в гробницата. Няма сведения за разкопки на Медрасен от французите. Предполага се, че в Медрасен е погребан великият прародител на Юба II — Масиниса (умрял в 149 г. пр. н. е.).

На изток Тел Атлас и Сахарски Атлас почти се сливат и преходът към пустинята става по-рязък. Това е нагледно изразено в релефа на големия планински масив Орес, който се приближава към Бискра от север.

Орес е прорязан от дълбоки дефилета. Най-голямото и живописно е Ел Кантара, което означава „арка“. То маркира границата между Тел Атлас и пустинята. В това неголямо пространство настъпва рязка промяна във флората, фауната и климата. Така например, ако северните склонове на планината са зелени от покривата ги буйна растителност, то на юг — те преливат в яркия, червеникав цвят на пустинята. Кедровите дървета отстъпват място на палмите, зимата и есента — на вечно-то лято.

По-нататък пейзажът се сменя ежечасно и макар, че до Големия източен ерг на Сахара има стотици километри, всичко наоколо поражда със своеобразната си красота. Дъната на пресъхналите уеди пресичат почвата на странни зигзаги. Сега те са безобидни и е трудно да си представим, че когато завали дъжд, те ще зашумят, ще излязат от бреговете си, ще се разляят и ще застрашат пасищата и жилищата на хората.

На пръв поглед тук няма зеленина, но на науката са известни над 500 растения, които виреят в пясъците на Сахара. Срещаме неголеми сиви храсти, като че ли покрити с прах или сол. Солта по тревата също не е случайна. В преддверието на Сахара са разположени няколко големи солени езера, така наречените шоти. Солта оттук отива директно в магазините. Шот ел-Ходна е най-голямото солено езеро, което се простира на 100 км и е разположено преди оазиса Бу Саада. Повърхността му е покрита с втвърдена глина, която понякога образува заедно със солта твърда кора, по която може да се върви.

САХАРА И НЕЙНИТЕ ОАЗИСИ

Сахара е най-голямата пустиня на Земята. Арабите я наричат „Бахр бела ма“, което означава „море без вода“. Сахара много отдавна е свързана с нещо романтично, загадъчно и неизследвано. Тя пази ревниво многобройните си тайни. Може би тук е мястото на легендарния континент Атлантида, погълнат от земетресение? Защо тези някога цветущи райони са се превърнали в пясъци, непригодни за живот? Къде е този богат растителен и животински свят, представен в знаменитите фрески на Тасили? Защо по времето на палеолита човекът е живял по тези места, а сега това е възможно само в малките обетовани островчета — оазисите?

И в нашето съвремие даже разрушението и създанието са се сменяли непрекъснато. По тези места са възниквали и загинали антични градове. Съвсем неотдавна в Сахара — района на Реган, е имало атомен полигон, а сега се разработват нефтените и газовите залежи в името на мирното човешко съществуване.

Всички поколения са проявявали жив интерес към великата пустиня. Завоеватели и пътешественици, изследователи и авантюристи, преодолявайки огромни трудности, са рискували живота си, за да отидат в Сахара. С цената на всичко човекът е искал да стъпи още един път по пътищата на древните кервани. Движещите се дюни засипвали тези пътища, унищожавайки всичко живо. В някой особено горещи райони на пустинята човекът, лишен от вода, умира след няколко часа. В преданията се съхраняват много истории за хората, погребани под жестоките пясъци.

Туристическите агенции препоръчват на всеки, който заминава навътре в Сахара, да вземе със себе си стерилен бинт, хирургически нож, ваксини срещу тропическа треска, ухапване от змии и скорпиони, тетанус; лейкопласт, компреси, антибиотици, аспирин, кръвоспиращи средства, хранителни запаси за два дни, десет литра вода за пиене, компас, крем за лице, тъмни очила, широкопола шапка, наметало срещу вятър и др.

По принцип пътуванията на юг през летните месеци без особена необходимост са забранени поради голямата горещина и пясъчните бури. Въпреки всички предпазни мерки в Сахара винаги са възможни изненади. Такива болести като проказа, трахома, тропическа треска отстъпват пред медицината.

Спомням си първата среща с керван: „корабите на пустинята“ се движат плавно и гъвкаво. От двете им страни се кла-тушкат торбите за багажа. Тук те са си у дома. В Сахара от-

давна няма хищници. Но стопанинът се бои да изгуби камила-та си по време на буря или нощен преход я завързва за себе си с въже. Въпреки това в Сахара често се виждат самотни животни, които са се загубили.

Без камилите Сахара не съществува. След като камила изпие наведнъж 120 — 150 литра вода, тя може да се движи шест дни непрекъснато, като изминава дневно по 60 — 70 км. Тя е много издръжлива и може да не яде по 4 — 5 дни, а през зимата — по 7 — 8 дни. Тревата алфа напълно удовлетворява глада ѝ. Основната сахарска порода е едногърбата камила, дромадер, която има различни размери и осанка. Кожата на камила притежава около 20 различни оттенъка. Сравнението с камила е почетно. Не случайно в арабската поезия камилата се сравнява с любимата жена.

Най-много кервани прекосяват каменната пустиня (Хама-да). Арабите предпочитат каменните участъци на пустинята, тъй като придвижването по тях е по-лесно, отколкото по подвижните пясъци. При това за камилите тези невзрачни сиви участъци са някакво подобие на пасища. Според древната арабска пословица „Камилата яде бодли, а носи злато“. В бита на номадите от камила се използва всичко, даже урината ѝ се използва в местната козметика. Щраусът също така е бил много полезен за семейната икономика на номадите. От кожата му се изработвали изключително издръжливи ботуши. За съжаление французите безжалостно изстребили това животно.

В по-далечните времена в Сахара са живеели бизони, жирафи и носорози, хипопотами и слонове. Слоновете са били основните бойни средства в армията на Анибал. Всички тези животни са изобразени в знаменитите скални фрески на Тасили. Но независимо от външната си безжизненост и понастоящем Сахара е приютила около 66 вида бозайници, 73 вида птици, 530 вида насекоми, скорпиони, отровни паяци и др.

И така навлизаме все по-на юг. От време на време по върховете на скалистите хълмове виждаме странни кули, прилични на пирамиди, направени от пясък и глина. Това са пътни знаци, които по-рано са служели като ориентири за керваните и войските, а сега са останали като паметници в пустинята. Участъците с такива кули обаче не са много. Остава един вечен ориентир — слънцето, а също така миризмата или костите на умрелите камили, които сочат пътя. Доскоро Сахара не е била посещавана от туристи. При французите на юг от Джелфа са били разположени само военни гарнизони и при преминаването през тези граници в паспортите се поставял печат. На юг

гъстотата на населението е незначителна. Тук хората живеят само в оазисите, които често са отдалечени на стотици километри един от друг. Ако Сахара заема 7 млн. кв. км площ, то оазисите заемат едва 350 хил. кв. км. „Сахара е ад, а оазисът — рай“ — казват арабите.

БУ СААДА

Дългоочакваният момент настъпи — днес заминаваме за Сахара. Маршрутът е следният: Бу Саада, Бискра, Тугурт, Уаргла, Гардая. След няколко часа сме в района на Високите плата. Това е областта на чергарското скотовъдство. Около нас се разстила леко хълмиста степ с масивни скални възвишения на хоризонта. По сухата земя са разпръснати много камъни, между които растат късчета сива трева. Изсъхналото корито на уеда също е покрито с камъни. Не ти се вярва, че тук наоколо има вода.

Около обед пристигаме в малко, едноетажно градче. Това е Бу Саада — първият оазис, разположен на 250 км на юг от столицата. Да видиш гора от палми сред голата безжизнена пустиня, да чуеш шумоленето на ручей в уеда, покрай който е разположен градът, е наистина приятно, нещо повече — в пустинята това е щастие. Оазисът съдържа всички елементи на сахарския град: масивни крепостни стени и старинна крепост — ксар, тесни улички и джамиите „Улад Атик“ и „Ан Некла“. По-рано на това място били разположени няколко големи села, в които живеели различни племена: араби, бербери и мозабити. Постепенно селата се съединили и образували градски квартали. Бу Саада се нарича „оазис на щастието“ заради плодородните си земи и наличието на достатъчно вода. Градът е обкръжен с градини, в които се отглеждат смокини, нарове, фурми, грозде, кайсии, дини, пъпеши, краставици и лук.

Бу Саада е центърът на чергаруванията на голямото арабско племе улед найл, преселило се тук в XI в. Поминъкът на хората от племето се състои в развъждането на камили в степите и овци в планините. Улед найл сеят пшеница в падините и от незапомнени времена извършват посредническа търговия между северните области и сахарските оазиси.

В края на годината местните жители празнуват „Празника на Града на щастието“. Пътникът може да се запознае с изкуството на племето улед найл, характерно с ревниво пазените древни традиции по тези места (улед на арабски значи дете). Тукашните момичета са имали своеобразна слава до

извоюването на независимостта. Жителите на тези места от векове наред имали обичай да изпращат красивите си момичета на крайбрежието, за да печелят пари като проститутки. Там, по крайбрежието, те научавали изискани маниери, учили се да пеят, да свирят и да танцуват. Представителките на това племе имат много бяла кожа, което е особено привлекателно за останалите араби. Освен това вместо скромните дрехи, каквито носят другите арабски жени, те носят ярки цветни дрехи, богато украсени с огърлици, гривни, пробити монети, пръстени и стъклени мъниста. Те имат красиви прически, а понякога на лицата им са нарисувани или татуирани различни фигури. Външността и танците им са описани подробно в очерка на Мопасан „Провинция Алжир“. Разбира се, предишните обичаи са вече история, но плавните и красиви танци на танцьорките от племето улед найл и досега привличат на празниците в Бу Саада много почитатели от различни краища на страната.

Пазарът в Бу Саада е винаги оживен и препълнен със стоки. Той е открит ежедневно и тук се тъплят няколкостотин мъже в черни, кафяви и бели бурнуси. Търговците предлагат пшеница, ечемик, масло, овче сирене, тъкани, местни дрехи и непромокаеми палатки от камилска вълна. Тук, както и навсякъде, се продават изделията на местните занаятчии — килими, керамика, гравирани метални предмети, а също така различни по големина ножове с дървена, украсена с рисунки ръкохватка. Жените са заети с изработването на вълнени тъкани, килими и одеяла.

Спираме близо до мелницата „Фереро“. Кожените жлебове, по които е текла водата, са запазени. Казват, че тук е работил отвлеченият в робство Мигел Сервантес. Сядаме върху пясъка под сянката на палмите. Неволно си представям издутите вратни жили и кървящите от умора очи на великия писател... Шумът от плискащата се вода и шумоленето на палмовите клони ни предразполага да почувствуваме прелестите на „щастливия оазис“.

Погледнат отгоре, градът разкрива великолепието си. Стройните тъмнозелени палми са подредени в тесни редици като воини. Веднага след палмовата гора са се протегнали жълточервените склонове на Сахарски Атлас. Два коренно различни свята — оазисът и пустинята. Царството на жестоките безжизнени пясъци и обетованата земя за човека.

Нажеженият от слънцето оазис остава зад нас. От всички страни, чак до хоризонта, ни обкръжават все същите равни степи, покрити с пелин и алфа, леко поклащаща се от вятъра.

Тревата алфа играе важна роля в икономиката на страната. Използува се за изработване на рогозки, въжета, пазарски чанти, хартия. За събирането на алфа е необходимо известно умение. Спътникът ни — Мохамед, когото взимаме на автостоп, памотава снопче трева на пръчка и дърпа рязко. По този начин се откъсва само тази част от стъблото на тревата, която е нужна за преработка. Основата на стъблото се запазва и дава реколта 50—60 години. Чергарите се занимават със събирането и транспортирането на алфата. Заплащането е на тегло. По-рано цялото количество от събраната алфа е било изнасяно в Англия. Понастоящем и в Алжир има предприятия за производство на хартия и целулоза.

След Бу Саада все по-често се срещат палатките на чергарите. Фарук пояснява, че шатрите на племето улед найл се познават по черния цвят. Срещаме тук-таме глинени къщички с плоски покриви. Това са също така жилища на чергарите, където те прекарват пет-шест месеца от годината. Появяват се пространства, напълно покрити с пясък. Само самотни камили, които пасат или пресичат шосето, оживяват пейзажа. От време на време се показват скалисти хълмове.

БИСКРА — ЦАРСТВОТО НА ФУРМИТЕ

Денят вече клони към вечерта, когато в края на равната като тепсия степ се показват палми и къщи. Това е Бискра — един от най-древните оазиси — вратата на Сахара. Още преди берберите той е бил населен от племе с етиопски произход. След това оттук са минали римляни и вандали, а византийците са били прогонени от арабите под предводителството на Окба Бен Нафи, който наложил исляма.

На запад и на изток се простира районът Зибан, а Бискра е негово средище. Фарук ми показва известните минерални бани — Хамам Салахин („Бани на светите“), познати още от римско време — на няколко километра от града. Водата им съдържа хлор, натрий и сяра и извира с температура 46°C. Жителите от северните части на страната идват да се лекуват тук през зимните месеци.

Попадаме на централната улица на „Бисера на Сахара“, както някои наричат този град. Разхождаме се по разкошния сенчест площад. Слаб ветрец разклаща палмовите листа. Редиците на зелените храсти са по-ниско. Слънцето залязва. Красивите едноетажни и двуетажни къщи са обградени с градини. Младежите по тротоарите ни гледат любопитно. Всичко нао-

коло е чудесно след подтискащото еднообразие на степта. Ако не знаеш, че извън града е пустиня, можеш да помислиш, че Бискра е един от южните крайморски градове. Кварталите му изглеждат напълно съвременно: прави улици, кафенета и ресторанти, между които кметството в мавритански стил, хотел с разноцветни чадъри и шезлонги под палмите.

Хотелите в Сахара са предназначени за различни вкусове и финансови възможности. Те са европейски — с прозорци, балкони и всички удобства, или екзотични, предлагащи на пътешественика цялата специфика на сахарския бит — килими на пода, стаи без прозорци, меню от камилско месо и гущери, а в качеството на транспортни средства — камили и магарета. Едни от хотелите впечатляват с разкоша си, а други са скромни и като че ли са се слели с пясъците и пейзажа. А близо до тропика се предлага за нощуване шатра, точно копие на жилищата на местните чергари — номадите. Един от най-популярните хотели-шатри се нарича „Номад“.

В потъналата зеленина Бискра има даже и парк, завладян от чуруликането на птиците и ромона на водата. Той се нарича „Ландон“ по името на предишния му собственик — граф Ландон дьо Лонгвил. Обилната вода — ручей текат даже по главната улица, и зеленината в Бискра се обясняват с това, че недалече оттук се сливат потоците на два уеда — Ел Кантара (от Орес) и Абди.

Хотелът, в който отсядаме, се намира в края на града и се нарича „Окба“ в чест на арабския завоевател и проповедник Окба Бен Нафи, убит в 683 г. в района на Тауда в битката с обединените отряди на берберите и византийците, начело с царя на берберите Косайла. „Окба“ е съвременен хотел с просторни апартаменти, бар и ресторант. Обслужването тук, както и във всички хотели, където се спираме, е добро.

Преди да заспя, отварям щорите, за да вдишам вятъра с аромата на Сахара. Въздухът е ободряващо свеж и аз се събуждам чак на разсъмване. Излизам. Слънцето още не се е показало. Наоколо е тихо и студено. Хотелът е разположен на брега на голям уед. Около хотела има палмова гора. Покрай всяко стъбло е изкопана малка вадичка, в която се влива вода от централната вада.

Възрастен градинар на име Мунир извършва поливането всяка сутрин. Той ми разказа, че около Бискра има много палмови гори, които раждат най-добрите фурми „деглет нур“ („пръстите на светлината“), предназначени главно за износ. Най-големият оазис е Толга. Всяко дърво ражда средно около

100 кг плодове. Реколтата се събира през ноември и зависи от дъждовете, поливането и температурата на въздуха в месеца на узряването.

Бискра наистина е царство на фурмите. Тук има около 200 хиляди палми. Даже самата дума „Бискра“ е свързана с фурмите. По римско време оазисът се е наричал „Вискера“ („Vescere“), което означава „да се нахраниш“. Фурмите са основната храна и основният търговски продукт във всички оазиси. Фурмата съдържа редица елементи, необходими за нормалното функциониране на човешкия организъм. Не случайно на всяка алжирска трапеза има фурми.

Палмите по крайбрежието не раждат плод, затова пък в Сахара виреят милиони финикови палми. Те растат в тези места, където почти не вали дъжд, но има подпочвени води, до които могат да стигнат корените им. Не случайно арабската пословица гласи: „Финиковата палма обича да държи краката си във вода, а главата — в огън.“ Палмите имат нужда от много вода: местните жители казват, че три палми поглъщат един литър вода в минута. Палмата живее повече от сто години и започва да дава плод от осемгодишна възраст. В зрелите си години — от 40 до 50, палмата ражда около 200 кг фурми годишно.

Навсякъде в Бискра се виждат магазинчета, в които се предлагат фурми. Гъсто наредени живописни клонки с фурми висят по техните стени и прозорци. „Заповядайте, изберете си, която искате!“ — предлагат продавачите. Кафявите лепкави фурми са наредени по рафтовете в дървени кутии с цветни ленти или в картонени кутии с целофанени капачета.

Имената на някои сортове звучат твърде привлекателно: „ал кенди“ означава „захарна“, „ал декмази“ — „копринена“, „деглебейд“ — „бяла капка“.

Езерата Ел Бахир в околностите на Толга имат една икономическа загадка. Открит е вид сом, който достига до 1 метър дължина. Тази риба, която живее в лагуните по горното течение на Нил и Чад, никога не е била срещана в толкова северни географски ширини. В Толга има много частни помпи. Ако нямаш своя помпа, трябва да купуваш водата или да я платиш с чувала ечемик, предназначен за собственото семейство. Частниците хаотично изпомпват водата, като предизвикват понижаването на подпочвените води и пресъхването на много кладенци. Затова Мунир одобрява решението на правителството за национализация на всички частни кладенци.

Бискра е последният пункт, където са стигнали римляни-

те — казва Мунир. На мястото на хълма е имало римска крепост, разрушена от вандалите. В старата част на града се намират остатъците от древна турска крепост, построена в XVI в., когато Бискра е била завзета от завоевателя Хасан ага. Някога в Бискра е имало казба, където се намирал гарнизонът на местния султан. След като завладели града, французите построили военен форт. Разхождаме се по непавирана улица с едноетажни глинени домове, заградени с високи стени. Ниски вратички-ниши водят от улицата към дворовете. Над нишите в стената е гравирана „ръката на Фатима“ — по-младата дъщеря на Пророка. Ръката на Фатима охранява от зли помисли и бди върху обитателите. В къщите на по-заможните има градини. В канавките покрай улиците текат мътни потоци. Навсякъде по улиците гъмжи от деца, които ни приветствуват.

Пресичайки една от централните улици, срещаме автомобилен кортеж. Колите свирят непрекъснато, раздават се възгласи „ю-ю“: това е сватба. Стигаме до джамията и Мунир предлага да разгледаме града от минарето. За това ни е нужно време, тъй като стълбата към минарето е много тясна, а горе едновременно могат да застанат само 2 — 3 души. Минарето е по-високо от палмите, но не толкова, че да се разгледат градът и близките оазиси.

От Бу Саада може да се тръгне на юг и по друг път, по запад от този, който води към Бискра. Тогава пред вас ще се изпречи още един оазис — Лагуат. Той е известен много отдавна, тъй като градът е основан на това място между две палмови гори още в XI век.

За разлика от другите оазиси в Лагуат има малко палми, няма маслинови и цитрусови дървета. В замяна на това тук има градини с праскови, кайсии и круши. След като се настанили по крайбрежието, французите многократно атакували града (особено са известни боевете в 1844 г. и 1852 г.), като се опитвали да го превърнат в централен оазис на пустинята. Европейската част на града има прави улици, съвременни здания, магазини и хотели. Местният „Празник на пролетта“ е много своеобразен: конят е в центъра на всички игри. Конят струва скъпо, изисква много грижи и не е в състояние да замести камилата и магарето в пустинята, а по крайбрежието отстъпва мястото си на автомобила. Но на това място и на този празник той е единствената атракция: правят се специални изложби, организират се конни състезания, раздават се награди за чистотата на породата.

Престоят ни в Бискра е изтекъл и ние отново сме на път.

ЕЛ УЕД — ГРАДЪТ НА ХИЛЯДИТЕ КУПОЛИ

Зад Бискра се появяват първите пресни пясъчни купчини по пътя. Има месеци, като май, юни, когато по време на пясъчна буря носеният от вятъра пясък над шосето струи като река. Заобикаля ни все същата безкрайна степ, покрита нарядко с гъсти храсти пелин, около които се образуват хълмчета от сив пясък. Срещаме цели стада от камили. Тук-таме се виждат черни палатки. Срещат се солени езера, които отдалече приличат на ледени локви. Тук-таме виждаме бели кубове — гробниците на марабутите.¹ От двете страни на пътя се виждат малки селища — колиби, наречени дуари.

На една от спирките край полузатрупания с пясък изоставен дуар Фарук, обикновено мълчалив, изведнъж се разприказва. Той ми обяснява, че шосетата в Сахара са прокарани по бившите пътища на керваните. В миналите времена в пясъците са ставали големи сражения между грабителите и охраната на търговските кервани. Редица чергарски племена, например зибаните, се били специализирали в грабежа на керваните. Те си имали свои хора — съгледвачи, между камиларите. Хората от тези племена се ориентирали добре в пустинята и знаели как да намерят вода близо до повърхността ѝ. Племената на грабителите се обединявали, ако керванът е имал силен екскорт.

Между съседните, особено арабските, племена от време на време избухвали войни. Причините за това често били незначителни. Чергарите имали свой начин на живот, който е бил изработен от векове. Напролет с настъпване на жегата племената се обединявали и започвали бавно да се движат към Тел, където имало повече фураж за животните. В Тел чергарите ставали наемни работници на земеделците по събирането на реколтата. Често трудът бил заплащан в натура — една дванадесета част от събраната пшеница или една десета част от ечемика.

След завършване на селскостопанските работи племената отново се обединявали и се насочвали към пазарите, където по това време от юг идвали кервани от камили, натоварени с фурми. Жителите на планината Зибана докарвали плодове и зеленчуци. На пазара се продавало любимото лакомство на арабите — сушени кайсии, а също така фасул, месо, вълна, бои, добитък, оръжие. На пазара пристигали стоки и от Тунис. Стоките от Тел били заменяни със стоки от юг.

След това племената отново се връщали в пустинята. На

¹ Марабут — проповедник, обявен за светия.

тези правила се подчинявали всички чергарски племена в Алжир. При колониалния режим редът за търговия и обмен между Тел и Сахара не се изменил. Били са определени само специални зони, в които се разрешавало придвижването на добитък, което ограничавало свободата на чергарите.

По такъв начин по своя климат и релеф Магреб бил призван да бъде страна на земеделието и скотовъдството. Но тези два начина на живот изисквали различен подход към земята, в което се крие обяснението на някои стари противоречия и конфликти между чергарите и земеделците.

След няколко часа пътуване по еднообразна и гола местност стигаме до Ел Уед — център на голям оазис. Този град не може да не предизвика интерес и възхищение у посетителя. Покривите на неговите едноетажни частни къщи, на административните сгради и даже на джамиите са във формата на куполи. На една средна къща се падат около пет купола. Оттук идва и названието на града — „град на хилядите куполи“. Питайтам мъжете, седнали около къщите, откъде произлиза тази оригинална форма. Те отговарят: „Привичка, традиция“. В града има няколко красиви джамии и особено много гробници на марабутите. В музея на града разглеждаме богатата колекция от предмети, характеризираща бита на чергарите.

След Ел Уед започва истинско пясъчно море. Докъдето ти видят очите — подвижни дюни с остри върхове. Понякога страните им са покрити с пясъчни бръчки. Дюните, общо взето, не са високи и имат снопчета трева по склоновете.

Край пътя един номад ни спира. В краката му лежат едно седло за камила и кожена кратуна, вероятно за вода. Приемаме човека и багажа. След двадесет километра той дава знак да спрем. Пристигнал е. Къде? Само той знае. Пътникът слага ръка на сърцето си и с лек поклон казва: „Саха!“ („Благодаря!“) И тръгва. Излязъл от пясъците, той отново потъва в пространството...

Срещат се малки селца. Около тях, по върховете на дюните, са направени ниски огради от палмови листа, които имат за цел да защитят селцето от пясъчните преспи. Но защитата е много слаба. Понякога селската улица се прегражда от висока пясъчна преспа.

Около пътя се мяркат чифлици, състоящи се от по няколко глинени къщички. Очевидно животът на тези, които живеят тук, е много суров. Нито електрическа светлина, нито училище, нито радио, никаква помощ в случай на беда. Човекът в борбата си за съществуване е принуден да разчита само на себе

си, на своя опит, на силата си, на познаването на тези места и условия на живот.

След Ел Уед пътят преминава по уеда Рир. Това название е по-скоро символично, тъй като на повърхността няма нито река, нито ручей. Водата се намира на голяма дълбочина — 100—200 и даже 400 метра. Често се натъкваме на оазиси с овощни градини. В тях е заето многочислено население, което, както казват тук, живее в 35 села. А град Тугурт е столицата на оазисите. Цялото напояване в оазисите е изкуствено. Във всеки един от тях са прокопани много обикновени и артезиански кладенци с дълбочина около 180 м. Кладенците са квадратни. Изкопаването им е труден процес. Стените им се укрепват с палмови стъбла. Професията на копача на кладенци е свързана с рискове.

Водата се стича до градините с помощта на тръбопроводи от палмови листа. Сега вече се използват и пластмасови тръби. Палмовите дървета растат или във вид на плътни гори, или във вид на градина около дома на селянина. Ниски глинени стени ограждат градината от пътя. Спираме за кратка почивка в един от оазисите. Тукашното население има значителен процент от негърска кръв в жилите си. Жените не забулват лицето си. Заобиколилите ни деца се опитват да ни заговорят на лош френски език. Те ни отвеждат към доста голямо езеро, заградено с дървета. Такова обилие на вода тук ни се струва невероятно. Във всеки населен пункт се издига джамия. Поканени сме да се качим на минарето. Отгоре се виждат 20—30 плоски покрива и малки дворчета, заобиколени от палми. А след това виждаш червеникаво вълнообразно море от пясък, което е заградило селцето от всички страни. Вълните са застинали зловещо, смълчали са се и сякаш чакат сигнал, за да се раздвижат и да залееят дръзкото селце и неговите обитатели.

ТУГУРТ

Във втория по значение град на алжирска Сахара — Тугурт — пристигахме през нощта. Отсядаме в хотел „Оазис“.

Фарук ми е разказвал много за историята на сахарското население и самия град. Тугурт е център на голям, стар оазис, намиращ се на уеда Рир, който наброява около 170 хил. палмови дървета. Населението на града има разнообразен произход. Той разказа следното за смесването на негрите с белите. В Тугурт отдавна живеело негърско население. След това пристигнали берберите, изблъсквани и от римляните, и от ванда-

лите, а след това и от арабите. Друга причина за пъстротата на населението е търговията с роби. Според мюсюлманското право синът на робинята независимо от цвета на кожата имал всички права, в това число и правото на наследство. С раждането на сина черната робиня ставала член на семейството.

Тугурт е обкръжен с градини от плодородни дървета, обилно напоявани с вода. Тук се отглеждат смокини, нар, кайсии, праскови и особено фурми, памук и много зеленчукови култури. В някои места на уеда Рир има блатисти участъци — източник на опасна треска. Населението на града открай време се е състояло от търговци, занаятчии и градинари. Тугурт е най-големият търговски център на алжирска Сахара. На неговите пазари по-рано се събирали до 40 племена от всички ъгълчета на пустинята. Туарегите от Ахагар са доставяли златоносен пясък, барут, сира, селитра, слонови зъби, овни, роби. Търговците от Мзаб доставяли вълнени дрехи и масло. От запад докарвали смокини, сушено грозде и бурнуси. Племето улед найл докарвало камили и овни, а племето ларба — коне и магарета. От други места докарвали пшеница, ечемик, килими, фъстъци, бобови култури, смокини. Бакалските стоки идвали от Тунис. Тук всички номади се снабдявали с продоволствие.

Освен с хранителни припаси в Тугурт се търгувало с пушки, pistolети, саби, ножове, обувки, тъкани, украшения. Търговските кервани от Тунис се съпровождали от военни подразделения. Търговците от Тугурт и съседните села отивали да пласират своите стоки в Тунис също така под прикритието на тези подразделения. Оттам се връщали през юли, когато арабите били заети с прибирането на урожая или се отправяли в Тел да закупят зърно. Панаирите в Тугурт се провеждали редовно, което осигурявало процъфтяването на града. Търговията с фурми стои на първо място в Сахара като източник на доход. Фурмите са основната храна както на чергарите, така и на уседналите жители. С хляб, питки и кускус се хранят само най-богатите.

До нашествието на французите начело на града стоял султан с наследствени права. Ако султанът умираше, без да остави наследници, съперническите групи се борели да наложат свое протече.

Утрото започва с разглеждане на града. В центъра му има широки улици, площади, големи едноетажни къщи, измазани с вар. Градът е обкръжен от висока каменна стена, зад която се простира неравна каменна пустиня. Сега стената изпълнява ролята на вал срещу пясъчните преспи.

Седнахме да пием кафе и да си поемем дъх. След като разбра, че сме чужденци, един старец ни разказа следната легенда.

Древният Тугурт е бил разположен по-на север от селото Незла. Там живяла една много красива жена на име Бахаджа с леко поведение. Наричали я „веселата“. Изпъдена заради скандалния си начин на живот, тя се скрила в една барака, намираща се на мястото на голямата джамия, построена в 1780 г. по заповед на султан Брахим Бен Мохамед. Марабутът Сиди Джемлин от град Мсила дошъл да събира помощи за своята завийя, но ибадитите му отказали своето гостопримство. Единствена Бахаджа го приела с почести. В знак на благодарност марабутът се обърнал към бога с думите: „О, Всемогъщи, нека бараката на Бахаджа се превърне в къща, а негостопримните домове на Тугурт да се обезлюдят и да се сгромолясат!“ Молитвата била чута: жителите на Тугурт започнали да измират в многобройните междусобици, а на мястото на бараката на Бахаджа се зародил центърът на новия град.

Разглеждаме казбата, голямата джамия, гробницата на тугуртските крале от рода Бен Джелаб и паметника, издигнат в чест на първото автомобилно пътешествие през пустинята, осъществено от фирмата „Ситроен“ през 1922 г.

ХАСИ МЕСАУД

На юг от Тугурт Сахара променя характера си. Подвижни дюни не се срещат повече. Пред нас се открива тъмносиво хълмисто пространство, осеяно с камъни. По пътя все още се срещат пясъчни преспи, в които автомобилът ни буксува.

Преди векове един номад, наречен Месауд, което означава „щастлив“, построил кладенец („hassi“ — на арабски) покрай пътека, прокарана от керваните, които тръгват от Уаргла на юг. От време на време някой камилар идвал да напълни меховете си с вода. Никой друг не нарушавал тишината. Така било до 16 януари 1956 г., когато недалече от кладенеца инсталирали сонда за търсене на нефт. Пет месеца по-късно челюстта на турбобура стига до плътен слой от порьозни скали, откъдето бликва нефт. И като фантом в пустинята възниква град Хаси Месауд — „Кладенецът на Щастливия“.

Фарук с гордост ми е разказвал, че е работил седем години в нефтодобива в Сахара и сега настоява на всяка цена да посетим Хаси Месауд — най-големия нефтоносен район, разпо-

ложен недалече от градовете Тугурт и Уаргла. Скоро около пътя се появяват нефтопроводи, които ту излизат на повърхността на земята, ту се скриват в нея. На хоризонта се открояват червеникавите факели на изгарящия попътен газ от нефтодобива.

Посещаваме централната помпена станция, която подава нефт към Беджая. Тя е построена в 1960 г. от една западна фирма. Обслужват я около 50 специалисти, между които няколко чужденци. По трасето на нефтопровода има 18 помпени станции. След като нефтът стигне до Беджайя, той се подава в танкери и се изнася главно за Италия. На територията на станцията са засадени дървета. Редът и чистотата са безупречни. Движим се по асфалтов път, който се вие между гигантски сребристи резервоари. Наблизо са домовете на специалистите. В района на нефтодобива има електростанция, летище и нефтопреработвателен завод с мощност 500 хил. тона годишно.

Спираме се в каменната пустиня. Заобикаля ни лунен пейзаж от тъмносиви, като че ли обгорени камъни. Наблизо се монтира нова нефтена сонда. Още известно време се движим край горящите факли на газовете, работилниците, складовете, заградени с телени мрежи. Навсякъде се вижда плетеница от оцветени тръбопроводи. Пътната табелка сочи, че сме на 872 км от град Алжир. Насочваме се към Уаргла, отстоящ на 94 км от Хаси Месауд. Заобикаля ни тъмносива пясъчна пустиня. Под пясъка се показват жълти тревни.

УАРГЛА

Уаргла е един от най-старите градове в Сахара. Той ни посреща с палмовите си гори и неголямо езеро с насип, по който преминава път. Къщите в покрайнините на града са едноетажни, с плоски покриви, заградени с ограда от палмови клони. Новата част на Уаргла, така както и Тугурт, има съвременно разположение и широки улици.

Уаргла е център на голям оазис с около 600 хил. палми. Той е разположен по течението на подземната река Мия. Палмовите гори обкръжават града. Надземното легло на уеда Мия е много широко, а вода има, както казват местните жители, само през зимата. Вода може да се „добие“ и през лятото, но само като се прокопае коритото.

Бързаме да оставим багажа си в хотела, за да се разходим по широките градски улици, застроени с просторни къщи. Сред минувачите забелязваме негри и мулати. Стигаме пазара

за кристали, т. нар. „сахарски рози“, които поразяват въображението със своето разнообразие и красота. Най-големите са високи около метър, а най-малките се събират в човешката ръка. „Розите на Сахара“ са интересен спомен от великата пустиня. Те се образуват по следния начин. Просмукалата се дълбоко вода предизвиква изкачване на солите, които се втвърдяват на повърхността, смесват се с най-малките песъчинки и растат. Сещам се за теорията на „кристалния растеж“ на академик Кайшев и ми идва шеговитата мисъл за винаги закъснялото откриване на закономерности, които природата отдавна е реализирала. Търсенето на „рози“ в пустинята и доставката им на пазара — това е дейност на местните предприемачи. Кристалите са крехки, при невнимание те се отчупват. Освен „рози“ на пазара се продава фенек — малка, червеникава сахарска лисица с големи уши. Продавачите държат животните на въжженце. галят ги с ръка и казват, че фенекът свиква лесно с хората.

Готвим се за среща с нощна Сахара. Уаргла е най-южната точка на Сахара, която стигаме по време на това пътуване. Утре ще се насочим на запад. След двадесетина километра Фарук изключва двигателя. Тишината е абсолютна. Нито звук, нито светлина. Само на студеното небе сияят едри звезди. Фарук предупреждава, че разходката ни ще бъде кратка, тъй като даже кореняците, които живеят в Сахара, загиват, след като загубят ориентация в пустинята.

Сахара е сърце на огромен континент и отдавна е привличала хората към себе си. Но в течение на много векове тя е била затворена за пътешествениците заради непристъпната си природа и враждебността на обитателите си. Центърът на Африка е оставал недостъпен за истинските изследователи чак до средата на XIX в., макар че още през средните векове проповедниците на исляма проникнали в Сахара, а търговията с роби през пустинята процъфтявала.

Уаргла е бил крайната точка, откъдето многочислените френски разузнавателни мисии, състоящи се от военни подразделения, и номадите шаамба — потомствени врагове на туарегите, се отправяли в тяхната страна. Първите мисии през 1880 г. завършили с провал: първата се завърнала в Уаргла, след като изчерпала продоволствието си, срещайки откритата враждебност на туарегите; втората мисия начело с полковник Флатерс била разбита от туарегите — в боя загинали и всички френски офицери.

Френски мисионери начело с кардинал Лавижери много-

кратно се опитвали да смекчат сърцата на туарегите. В 1868 г. в Бискра, Тугурт и Уаргла били основани християнски мисии. Мисионерите изучавали местните езици, нрави и обичаи, като се готвели за пътешествия към сърцето на Сахара, Судан и Томбукту. През декември 1875 г. кардиналът избира удобен момент: в оазиса Метлили трима туареги били заловени в кражба на камили. Кардиналът ги освободил, като с това смятал да ги спечели за водачи при пресичането на пустинята. На 31 декември група мисионери, водени от тримата туареги, напуснали оазиса, но изчезнали безследно. След много години се изяснило, че те били убити от своите водачи недалече от Уаргла. Така завършил и друг опит, макар че е бил много по-добре организиран. Френски мисионери стигнали до Томбукту през Сенегал, едва след като тази страна била завзета от французите.

Упоритата съпротива на жителите на Сахара принудила нашествениците да създадат в 1894 г. специални сахарски войски, действащи на камили. Придвижването на французите в Сахара през 90-те години на XIX в. и в началото на XX в. се засилило. В резултат на жестоки битки с местните жители върху глинените крепости (казба) и минаретата на джамии се издигали френски знамена. В Сахара било установено военно управление. През 1914 г. Бискра и Тугурт били свързани с железопътна линия; в 1915 г. сахарските племена вдигнали общо въстание срещу френското владичество. Френските гарнизони в сахарските фортове били обсадени. Всички френски конвои, изпращани на помощ на обсадените, били атакувани. Част от фортовете били евакуирани. Мирът във Френска Сахара бил възстановен едва в 1918 г. Туарегите обаче вдигнали въстание даже и в края на френското владичество.

Разглеждаме музея в Уаргла, който съдържа внушителна колекция от битови предмети на номадите: високите дървени седла за едногърби камили, дрехи, шатри, оръжия, украшения, покъщнина. Тук разбрахме, че около Уаргла има останки от каменния век, в това число работилници за производство на каменни инструменти. В музея се намира и макет на старата Уаргла. Тя е била крепост с отбранителни съоръжения, подобни на тези в Тугурт. При избирането на султан жителите на града изпращали молби до султана на Мароко за намирането на достоен управител.

В музея един възрастен човек, след като забеляза интереса, с който разглеждаме оръжията, ни разказа следната легенда.

„Двама братя, живеейки все още в палатката на родите-

лите си, били свързани със силна обич помежду си. На възраст вече за женене те често отивали в съседните села, където ухажвали младите девойки.

Една вечер единият брат излязъл сам, облечен в най-хубавите си дрехи и въоръжен с копието си. Тъй като лагерът, в който отивал, бил съвсем наблизо, той тръгнал пеш. Вървейки доста време, забелязал, че лагерът бил преместен. А на неговото място дебнел лъв в очакване на плячката си. Забелязвайки човека, животното изревало и отскочило. Тарги, (туарег — на местен език) готов за отбрана, метнал копието си, което пронизало предната лапа на лъва. Въпреки копието лъвът ударил човека с ранената си лапа, убил го и го разкъсал на парчета.

На сутринта, обезпокоен, че брат му не се връща, другият тарги се въоръжил с копието, щита и сабята си и тръгнал по следите, оставени от брат му. На мястото на драмата тарги бързо разбрал случилото се. Тъй като бил смел човек, той не можел да се върне в лагера, без да отмъсти за брат си. Проверил дали сабята му се изважда лесно от ножницата, стиснал щита, нагласил копието си. Пригответил се и извикал „Арр, зрр, ррринек“, като го повторил многократно с всичка сила. Този вик като че ли предизвиквал лъва и го освирепявал.

Лъвът скоро се появил с настръхнала грива, със страшни очи. Човекът извикал отново. Развирепялото животно се нахвърлило. При първия скок копието, което все още пронизвало лапата му, се счупило. Тарги метнал стрела, но животното отскочило и тя не го засегнала. Отбивайки с щита си ужасния удар от лапата на лъва, тарги извадил сабята си и с един замах отсякъл главата на звяра.

Тарги се завърнал в палатката на родителите си със своя трофей и със счупеното копие на брат си.

Човек, колкото и наблизо да отива в пустинята, трябва да е много добре въоръжен!“ — завърши неизвестният разказвач.

ПУРИТАНИТЕ НА ПУСТИНЯТА

Рано сутринта потегляме към един от най-интересните райони на Алжир — Мзаб, наречен така по едноименния уед, който крие водите си дълбоко в земята.

Колата се движи безшумно по асфалтирания път. Имаш чувството, че времето „отваря“ затворената си врата в един невероятен по своеобразието си свят. Не напразно Фарук възкликна, че пространството (*l'espace*) се чувства едва тук и ти се намиращ едва ли не в четвъртото измерение.

Пясъкът „се плиска“ от двете страни на колата подобно на морски вълни; те напомнят кратерите на вулкани и заради странните си форми са получили названието „лунен пейзаж“. С удоволствие наблюдаваш преливането на багрите върху пясъчните хълмове — розови, лилави, сиви, и минаващите кервани, като едва сдържаш вълнението и очакването си да бъдеш изненадан от нещо необикновено.

Взорът ни е пълен с очакване, но засега не виждаме нищо забележително. Отново ни заобикаля гола каменна пустиня, цялата в ями. Няма нищо, което да предизвика шум. Цари тайнствено и безшумно състояние на пълна пустош. Тук-таме се среща легло на някой уед със следи от влага и хилави дръвчета.

Сахара е страна на миражите и затова не всичко се възприема винаги с доверие. В далечината се откроява странен град: той е обкръжен с мощни стени с полукръгли кули, над тях се издигат камари от плоски правоъгълни къщи, на самия връх на пирамидата стърчи квадратното минаре на джамията. Да, отдалече това действително прилича на мираж, на град, построен от някакъв магьосник, и ето — в продължение на мисълта ми — градът изчезва зад завоя. Пред очите ми се редуват само веригите на каменните дюни.

Но какво е това? На върха на пирамидата в далечината се вижда по-ясно квадратното минаре, а от другата страна е разположена палмова гора. Но в какво ли няма да повярваш в тази страна, свързана с хиляди легенди! Градът изчезна отново отясно, а сега се появява отляво.

Изведнъж Фарук дава знак да спра колата встрани от пътя. Озоваваме се пред обширна каменна долина без нито един храст. Недалече на невисок хълм се откроява град, който като че ли е изплувал от легендата на средновековието. Той е обкръжен с висока червеникава каменна стена. Забелязваме и наблюдателните кули с три реда бойници. Зад стената се виждат кокетни бели, сини, светлокафяви къщи, накацали от подножието на хълма към върха му. Най-високата точка на града се заема от огромен, стесняващ се към върха обелиск, който, както разбрахме по-късно, е минарето на джамията.

Целият град има розово-оранжев оттенък. Извън крепостната стена няма нито една постройка. Като че ли и сега градът е готов за отбрана. Влизаме в страната на мозабитите, която се състои от пет града: Гардая, Мелика (Царствена), Бу Нуара (Блестяща), Бени Изген (Светия град), Ел Атьоф (На завоя).

Сега ще прекъсна разказа си на очевидец, за да направя малка разходка из историята на удивителната долина на Мзаб, приютила се в северния край на Сахара.

Мзаб е район, в който живеят ибадитите — привърженици на една от ислямските секти. Търговецът от Мзаб може да се разпознае във всеки алжирски град. Като мюсюлманин той посещава същата джамия, както и другите. И въпреки това у правоверните мюсюлмани — сунитите, каквито са болшинството от алжирците, се забелязва едно особено отношение към мозабитите.

Когато в една от студентските групи в Политехниката, където преподавах, споделих впечатления за мозабитите, студентите се раздвижиха. След това те ми обясниха, че прадедите на мозабитите убили халифа Али. Разказаха ми и следното. Ибадитите произлизат от кареджитите. Религиозните прояви на кериджитите започват в периода на първите нахлувания на арабите. Арабската аристокрация използвала плодовете на своите завоевания само за собственото си обогатяване. Тя ръководела армията и заемала командните длъжности в покорените страни. Арабските войници не получавали нищо. Аристократите освен това заграбвали и земите на арабските общини. Халифите управлявали като византийските императори и персийските крале.

В тази обстановка се появила бойната организация на кареджитите — върли противници на аристокрацията. Те провъзгласили своите закони: изборност на халифите, моногамия, строгост в нравите. В противоборството загинал Осман — третият халиф след пророка Мохамед. За халиф бил провъзгласен Али — зет и братовчед на пророка. Между кареджитите и Али възникнали междуособици. В 658 г. Али разгромил кареджитите с помощта на войската, а след три години сам паднал убит от тях.

Халифите подложили кареджитите на жестоки преследвания. Една част от тях се отказала от въоръжената борба и ограничила дейността си с религиозна пропаганда. Те започнали да се наричат ибадити, по името на един от водачите си Абдулах Бен Ибад. Пропагандата на ибадитите срещнала поддръжката на част от насилствено ислямизираните и угнетени народи на Северна Африка, Азия и Арабия.

През 60-те години на VIII в. в Западен Алжир била образувана ибадитската държава на ростемидите с център в град Таерт, намиращ се на няколко километра от съвременния град Тиарет. Държавата била наименувана в чест на първия имам

Ибн Ростем, обединил в ръцете си светската и духовната власт. В рамките на държавата известно време влизала почти цяла Берберия.

Фарук ми обясни, че думата „таерт“ означава лъв. . . . „Лъвовете отстъпили място на хората, когато била избрана площадка за основаването на града“ — добави той. Най-напред била построена голямата джамия, състояща се от няколко здания, където заседавали духовниците и където се съхранявала държавната хазна. Този обичай и до днес се спазва в градовете на Мзаб.

Таерт бил едновременно търговски, интелектуален и религиозен център. Дворецът на ростемидите притежавал богата библиотека на арабски език. Държавата на ростемидите е отбелязана в Националната харта на Алжир от 1976 г. като един от значителните етапи в алжирската история. Тя просъществувала около 200 години.

През X в. фатимидите разгромили ростемидите, а град Таерт бил разрушен. Имамът Абдулах бил принуден да напусне града заедно със своите съмишленици по вяра. Изгнаниците се заселили в оазиса около Уаргла, където извираше река Айн Сфа. Ибадитите със свойственото им трудолюбие бързо изкопали кладенци, засяли градини и основали нов град — Иседатрен. Но те били принудени да се преселят още един път. Причините за това били две. Първата — водата на Айн Сфа не стигала, а втората — непрекъснатите нападения на маликитите сунити от чергарските племена.

Този път за място на новия град бил избран уедът Мзаб, намиращ се на 200 км западно от Иседатрен. Тук ибадитите се надявали да построят крепост, която да е труднодостъпна за враговете. Уедът Мзаб представлявал съвършено голо и пустинно място. Водата се намирала на дълбочина 60 м под скалите. Мозабитите разбрали за нейното съществуване от номадите. За да просъществуват, те влезли в ожесточена борба с пустинята, работели денонощно и проявявали умереност във всичко. Постепенно били построени 3000 кладенци, които осигурили вода за 200 хил. палми. Така възникнали петте града, които съществуват и до днес. На върха на хълма се построявала главната джамия, която едновременно служила и за крепост. В нея били складовете за зърно и оръжие. Минарето било използвано като наблюдателница. При всяко преселение броят на ибадитите намалявал, но останалите се сплотявали и спазвали строго религиозните обичаи и обреди.

ИЗ ГРАДОВЕТЕ НА МЗАБ

Влизаме в Гардая. Това е най-големият град на Мзаб, който наброява около 75 хил. жители — цифра, огромна за пустинята. Пред нас се открива широка улица с площад, обкръжен с красиви къщи и палми. Днес е пазарен ден и на площада е гъмжило от хора. След площада хлътваме в тясна улица. Тълпата ни понася към пазара. На върха на хълма е главната джамия, около която са разположени кварталите на гражданите. Улицата, по която се движим, е застроена с едноетажни къщи с магазинчета. В тях са изложени всевъзможни тъкани, галантерия, чанти, известни в цял свят килими.

В тълпата, която запълва улицата, се различават три групи хора: номадите в бурнуси и бели тюрбани, пъстро облечените европейци и спретнатите мозабити със своите бели хитони.¹ Струва ми се, че всички мозабити си приличат един на друг.

Правоъгълният пазарен площад, обкръжен от всички страни с бели каменни къщи с магазини и арки, които спасяват от жегата, е прегъпкан от хора. Виждат се само мъже — яки и ниски, със задебелели от вятъра и слънцето лица. Преобладават тъмнокафявите бурнуси и блестящата белота на хитоните. От време на време бавно и важно си пробива път през тълпата възрастен човек, възседнал магаре. Вие ти се свят от багри и впечатления. В лавките под арките виждаме същите тъкани, килими, фурми. В тясна странична уличка намирам търговец на препарирани варани.² Влизам в дюкянчето и си купувам за спомен от тези редки животни на пустинята.

Мозабит-екскурзовод, облечен спретнато като всички други мозабити, предлага услугите си, за да ни запознае със забележителностите на града. ... „Гардая — започва той — е най-богатият град на Мзаб и негов търговски център. Стоките от крайбрежието и от дълбочината на Сахара най-напред се появяват тук... Температурата на въздуха стига до 45°. Дъждовете са рядкост. Влажността на въздуха е ниска. През месец май например тя достига 4—8%. През някои дни въздухът е толкова сух, че дървените предмети се деформират и понякога се чупят като стъкло. Сирокото — топъл пустинен вятър — духа ожесточено в тези места. Не са редки и пясъчните бури, които се раждат в каменните долини на Мзаб. Засухата прави трудоемко отглеждането на която и да е култура. Оазисът изисква много вода ...“

¹ Хитон — дреха във вид на туника.

² Варан — вид гущер.

Гидът ни предлага да разгледаме едно приспособление за събиране и използване на подземни води. Това изобретение се нарича фогара. Фогарата се намира извън пределите на летния град, на дъното на голям уед с изсъхнало легло. Спускаме се на два метра под земята в галерията, по която тече вода към градините. Построяването на фогарата не е лесна работа. Около намерения подземен извор се изкопават няколко кладенеца, които след това се съединяват с галерия под земята. Водата в градините се разпределя много точно, така че всеки стрък ечемик да получи своето.

Като излязохме от галерията, гидът ни запита: „Знаете ли откъде произлиза името на нашия град?“ И без да дочака отговор, разказа легендата за Сиди Бу Гдема и „Лесната“ госпожа: ... „Казват, че когато „тя“ отишла доста надалеч по реката, за да налее вода, керванът, с който пристигнала дотук, си заминал и тя не могла да го настигне. Шушукат също, че тя била изоставена нарочно, защото въпреки младостта си вече очаквала дете. И така тя останала съвсем сама в пещерата, която служела за житница на нейното племе — там складирали смокините или зърното, което получавали като възнаграждение за извършена полска работа.

На Дая, така я наричали, не ѝ липсвало нищо освен компания. Вечер, за да изплаши дивите зверове и за да се сгрее, тя палела голям огън. Номадите се страхували да се доближат до тази пещера, вярвайки, че тя била обитавана от призраци.

Една вечер шейх Сиди Бу Гдема спрял камилите си и разположил палатката си малко по-далеч от пещерата — върху хълма, където сега е построена джамия, носеща името му. Докато неговият роб му поднасял чай, той забелязал светлините на огъня, които плашели хората от долината.

„Иди да видиш, казал той на роба си, кой обитава тази дупка, и ми кажи това, което си видял.“

Нощта била вече паднала и негърът тръгнал целият разтреперан, защото бил суеверен. Готов да избяга всеки момент, той се доближил до входа и извикал припряно:

„Какъвто и да си — дух или човек, кажи ми кой си, моят господар желае да го знае?“

Дая се появила над пламъците. Тя, както вече казахме, била много млада, а освен това и много красива и робът въпреки страха си не можел да не го забележи.

„Аз съм жена, най-женствената жена. Иди и кажи това на господаря си.“

Развълнуван, робът се завтекъл обратно. Той разказал

всичко, което видял и чул. Видението го ужасило до такава степен, че той все още бил уплашен. Сиди Бу Гдема го успокоил и дълго време съзерцавал с поглед светлините на огъня, които били станали по-ярки.

Накрая той казал: „Иди питай тази жена дали е съгласна да се омъжи за мене.“

Негърът отново се завтекъл към пещерата.

„Жено, господарят ми те пита дали искаш да се омъжиш за него?“

— Хаджа Сахала! (Лесна работа!) — провикнала се Дая.

Заради този отговор ѝ останало името — „Лесната“ госпожа.

Сиди Бу Гдема я направил своя жена.

В това време последната група от строители, идващи от Мелика, пристигнали, като търсели място за последния град. Те се обединили с шейх Бу Гдема и основали Гардая върху склона на пещерата. . .“

Продължаваме разходката в Бени Изген. Това е „светият град“. Тук живеят предимно представителите на духовенството и ибадистките законодатели, както и пазителите на закона. Оставяме колата от външната страна на високата крепостна стена, която обкръжава града. Влизаме през тясна дървена врата и се озоваваме пред дюкяните, затворени по случай тричасовата обедна почивка. Пазарният площад е също така безлюден. Изкачваме се към кварталите на местните жители. Къщите са оградени от внушителни стени. Като че ли подчертавайки дискретната атмосфера на мозабитския град, на една от стените се появява безмълвна женска фигура, загърната в бяло. Цялото ѝ лице е забулено, с изключение на едното ѝ око. Това око ни наблюдава внимателно, докато не се отдалечим.

Екскурзоводът ни обяснява, че по-рано при появяването на чужденец глашатаят е тичал из града, за да предупреди жените. Нравите в Бени Изген са по-сурови, отколкото в другите градове на Мзаб. Тук няма нито ресторанти, нито кинотеатри, нито даже кафенета. Музиката, танците и тютюнопушенето също са забранени. През нощта всички чужденци трябва да напуснат града, а вратите му се затварят. Както в Гардая, така и тук не е прието външен посетител да влиза в джамията. Изсочваме се към отбранителните съоръжения. Тук на полето, което отделя крепостните стени от кварталите на населението, се издига каменна кула, свързана с други укрепления. Според преданието по време на едно вражеско нападение срещу града тази отбранителна кула е била построена за една нощ, пояс-

нява гидът, и продължава да ни разказва за живота на мозабитите.

Той с удоволствие разказва за Таерт, жителите на който се славели с трудолюбието си и с името на добри строители. След завземането на града от шиитите-исмаилити имам Абдулах е вървял последен, за да попречи на колебливите и слабите ибадити да се върнат към своите огнища, а на новото място е вдъхновявал хората с личен пример в труда.

Спомените за славните дни на Таерт се пазят грижливо в паметта на ибадитите от Мзаб. Те остават последователи на Абдулах бен Ибад. Те имат своя книга със закони, която е съставена от шейха на Бени Изген — Абд ал-Азизи на базата на законите от XI и XII век. Мозабитите са много религиозни. Те се молят в особени дрехи, които не оскверняват във всекидневния живот. Честността на ибадитите е пословична.

Стремежът към независимост е отличителна черта на мозабитите. До колонизирането на страната от французите всеки град е бил независима република, управлявана от народно събрание (джемаа). Народното събрание се състояло от членове, избирани в кварталите. Право да бъдат избирани имали женените мъже, с деца и някакво състояние. Тъй като в града нямало нито армия, нито полиция, решенията на джемаа се изпълнявали от някои граждани. Ако възниквали проблеми, които да засягат всички градове, била свиквана обща джемаа. Нейното решение било задължително за всички. Джемаа никога не е осъждала виновните нито на смърт, нито на затвор. В случай на тежко престъпление виновният е бил изгонван. За такива постъпки като словесна обида, кражба, използване на оръжие по време на дискусия били налагани глоби.

Населението на всеки град се състои от семейства, фракции и племена. Семейството е основната ядка на обществото. Освен роднини то обединява и лица, икономически свързани помежду си. Семейната група се оглавява от старейшина. Той наблюдава поведението на всеки член от семейството, благославя и проклина според случая — на което мозабитите отдават голямо значение.

Семействата, които имат общи прадеди, се обединяват във фракция (клон от племето), която се възглавява от съвет на мъдреците. Фракцията притежава имущество — земя, къщи, здания, и играе важна роля в живота на града. Нейното неоспоримо влияние се е запазило и до днес. От доходите на фракцията, получени при експлоатацията на имуществото, се дават помощи — продоволствие и дрехи на вдовиците, осиротелите

и инвалидите. Затова в градовете на Мзаб не се виждат просяци, което не може да се каже за другите райони на страната. Фракцията въздействува върху нарушителите на нормите на поведение и създава условия за изпълнение на решенията на градската община. Представител на фракцията влиза в джемаата.

Самостоятелните мозабити плащат данък. Това се прави в рамките на фракциите. Събираните данъци постъпват в бюджета на джемаа. За сметка на бюджета се строят обществени сгради и училища.

Върховната власт сред мозабитите принадлежи на духовенството, което следи за съблюдаването на нравите. Заседанията на съвета на духовенството се провеждат в главната джамия, а понякога и на гробищата, за да се изрази солидарността на живите с мъртвите. На гробищата понякога протичат и съдебните заседания, и народните празненства. Лицето, отговорно за възпитанието и обучението на вярващите, играе важна роля сред мозабитите.

Мозабитските градове преживявали и трудни моменти. Във всеки град имало по два враждуващи съюза на разни фракции. Всеки такъв съюз се стремил да вземе властта и отстоявал своите възгледи. Така например в джемаа на Бени Изген е бил повдигнат въпросът за откриване на кафене. Предложението имало и привърженици, и противници — всеки със своите аргументи. Въпросът бил уточнен окончателно с помощта на силата. Случайните минувачи били помолени да се оттеглят, вратите на града били залостени и обсъждането на въпроса — за откриването на кафенето — завършило с ръкопашна схватка. Били се помежду си с тежките дървени ключове, които носели винаги на пояса си. Привържениците на идеята за откриване на кафене загубили. От този момент въпросът повече не се повдигал.

Вярата изисква солидарността и единомислието на ибадитите. Ако мозабитът е бил оскърген от представител на някое племе номади, вратите в градовете на Мзаб се затваряли за него. Взаимопомощта се проявява както в търговските сделки, така и при устройството на новопристигнали. От ранни години децата от двата пола преминават религиозно обучение. Ибадитското мировъззрение отделя особено внимание на въпросите, свързани с просъществуването на сектата и евентуалните опасности, които я заплашват.

МИГРАЦИЯТА НА МОЗАБИТИТЕ

Ибадитите считат, че успехът в земния живот може да бъде осигурен само с труд, набожност и изпълнение на предписанията на корана. Децата отрано се обучават в извършването на всевъзможни дейности, с което се възпитава тяхната издръжливост и твърдост при преодоляване на трудностите. Трудът е религиозно задължение. Безделието се смята за един от най-големите пороци. Често съветът на фракцията взема решение да изпрати някого на работа в Тел, като поема задължението да му намери работно място.

Въпреки че оазисите на Мзаб дават добра реколта, тя не е достатъчна за изхранването на нарастващото население. Затова насочването на една трета от мъжете да търсят препитание в северната част на страната или във Франция (преди) е постоянен процес. Мозабитите, бербери по произход, познават добре Алжир, говорят арабски и френски език. За ловкостта им в търговията сред народа се говори следното: „Един кабил може да излъже двама араби, един еврей — двама кабили, а един мозабит — двама еврей.“

Подготвените за труд момчета се насочват заедно с възрастните на север, където усвояват упорито някакъв занаят, за да съберат средства за строеж на къщи в Мзаб, за поддържане на палмите в оазиса, за помощи за родствениците.

Само мъжете имат право да напускат Мзаб. Мозабитът, напуснал родния си край, не престава да бъде член на общината и не престава да плаща годишния си данък към нея. Той може да забрави жена си, да употреби алкохол, да има друга „временна“ жена, но след като се върне отново в Мзаб е длъжен да изпълни очистителен обряд, т. е. да се покае публично. Мозабитът отрязва ноктите на ръцете и краката си, почиства се с топло масло от главата до петите, след това скръства ръце на гърдите си, застава пред шейха и произнася думите: „Аз съм разкалял се и поправил се божи син!“ Шейхът прочита молитва и го опрощава. След това мозабитът встъпва отново в живота на общината.

Където и да се намира, мозабитът е длъжен да се върне в родината си, за да заспи в последен сън на гробището на своята фракция. Гробищата на мозабитите се намират извън града. Надгробните им паметници напомнят зъб, чиито корени са насочени към неумолимото слънце на пустинята. Погребението на умрелите е тайно и се извършва нощно време.

НА ПЪТ КЪМ „ЗАПАДНАТА СТОЛИЦА“ НА СТРАНАТА — ОРАН

От столицата до Оран може да се стигне по два пътя: по-прекият път преминава през широката и топла долина на река Шелиф и град Ел Аснам; вторият — много по-живописен, но по-дълъг, преминава по крайбрежието между градовете Шершел и Тенес.

Имаме бърза работа с моя аспирант в Арзю и избираме по-прекия път. Пътуваме през март. Съпровожда ни дъжд. Ниските облаци са скрили Атласките планини. Движим се на юг от столицата, като пресичаме низ от хълмове с ниска трева. Между хълмовете се мяркат единични каменни върхари. Склоновете на планините са набраздени от дерета и неголеми дефилета, но въпреки това са разорани навсякъде, където е възможно. Върху терасите по склоновете се виждат градини. Пътят се изкачва нагоре. От двете му страни растат борови гори. Около нас се разстилат кълбовидни облаци.

След кокетното градче Милиана вятърът прогонва облаци и ни огрява ласкавото слънце. Намираме се на запад от град Алжир. Митиджа остава зад нас. Започва долината на Шелиф. Отначало тя е широка 5—6 км, а след това хълмовете изчезват. Земята се оре с трактори, а торовете се разпръскват ръчно. Понякога покрай колата ни пробягват евкалиптови горички. Тук-там в глинестата почва са прокопани дълбоки дренажни канавки. Целината е разорана. Около градините, на бетонни колони над земята са издигнати улеи, по които се подава вода от кладенци. Преминаваме през различни населени пунктове. Къщите са малки, но кокетни, с червени керемиди. В кафенетата се виждат само мъже. Претърпелият катастрофално земетресение в 1980 г. Ел Аснам блясва с новите си модерни постройки.

Земята в областта Шелиф е била собственост на колонистите, а коренното население е било използвано, за да я обработва. По високите равнини са били отглеждани зърнени култури, тук е било развито и овцевъдство. Лозята са били разположени близо до морето, като 65% от алжирските лозя били в района на Оран. Алжирските земеделци и скотовъдци били изтласкани извън плодородните земи — в планините и горите, където едва успявали да изкарат препитанието си с помощта на примитивния инвентар. Сега всички тези райони се владеят от самоуправляващите се стопанства и кооперативи.

Наближаваме морето. Оранският бряг най-често е ограден

със скали. Брегът на Западен Алжир се простира почти по права линия с изключение на заливите на градовете Арзю и Оран. Появяват се блестящи на слънцето химически инсталации и резервоари, което ни подсказва за индустриалната зона на град Арзю.

Град Арзю е разположен в устието на река Магун в западния край на едноименния залив, прикрит от север от нос Карбон. Склоновете на планината Орус защищават пристанището от ветрове и след Мерс ел-Кебир то представлява най-добрият естествен подслон в Западен Алжир. Контрастът между това старо рибарско пристанище и огромната индустриална зона, която го обкръжава, е чувствителен. Днес Арзю е най-големият промишлен гигант в западната част на страната. Градът е известен преди всичко с най-големия комплекс в света за втечняване на природен газ.

По газопровод, дълъг 509 км, природният газ постъпва директно от находището Хаси Рмел. Първата инсталация за втечняване е въведена в експлоатация в 1964 г. Използувано е тристепенно охлаждане в затворен цикъл. Втечняването протича при температура -161° , а производственият капацитет на инсталацията е 1,2 млрд. куб. м годишно. През 1976—1983 г. с помощта на американо-европейски консорциум са въведени в експлоатация още три инсталации с годишна производителност 46,5 млрд. куб. м. Втечненият газ се съхранява при постоянна температура в резервоари-хладилници, след което със специални танкери се изнася за потребителите в Западна Европа и Съединените щати.

Нефтопреработвателният завод е завършен в 1972 г. и работи с нефт, който постъпва по нефтопровода „Хауд Хамра — Арзю“, дълъг 800 км. Капацитетът на завода е 2,5 млн. т годишно. В 1970 г. е построен комплекс за азотни торове, който произвежда 800 хил. т годишно, а в 1973 г. е въведен в експлоатация завод за метанол и синтетични смоли с годишна производителност 100 хил. т. Предвидено е построяването на заводи за производство на етилен, полиетилен, поливинилхлорид и други ценни химически продукти. С тези си заводи Арзю се е превърнал в главен център на алжирската нефтохимия. Оставаме два дни в комбината с моя аспирант, за да изнесем лекции по проблеми на управлението на инсталациите с електронноизчислителни машини. Фарук разработи в дисертацията си проблем от завода, поради което лекциите преминаха при повишен интерес.

ГРАД ОРАН

Влизаме в Оран. Както градът, така и пристанището са втори по значение в страната. Алжирците го наричат „западната столица“. Градът е център на вилая с 833 хил. души (данни от края на 1981 г.). Красивите му крайбрежни булеварди, високите му здания и пътищата, които се катерят по планината Мюрджаджо, произвеждат неизгладимо впечатление. Градът привлича с древната си история и новите си традиции. В 1948 г. оранските пристанищни работници са отказали да натоварят оръжие за френските кораби на път за Виетнам. Качваме се на Мюрджаджо. Тук-там се виждат бетонните блиндажи, останали от войната. Французите превърнали господстващия хълм над града във военна крепост, виждат се следи и от бодлива тел. От северната част на хълма се вижда морето, а на изток се открива панорама на града и пристанището. По своята архитектура Оран е по-скоро европейски, отколкото африкански град. На ръба на хълма, в посока към града, се намират останките на древна църква, издигната от испанците — „Санта Крус“ („Светият кръст“). Била е използвана за убежище по време на чумните епидемии през средните векове.

Оран е основан в 937 г. от андалузки моряци и е претърпял същите превратности на историята, както и Тлемсен, намиращ се също в тази част на алжирския запад. Пристанище Оран просперира по времето на владичеството на Зианидите в Тлемсен и поддържа връзки с Испания и други средиземноморски страни. През 1509 г. Оран е завзет от армията на кардинал Хименес, командувана от Педро Наваро. Испанците държат града в ръцете си до 1708 г., когато той е бил завладян от бей Мустафа Юсеф, наречен Бу шлагем („Човекът с големите мустаци“). След победата при Айн ел-Тюрк над турците в 1732 г., одържана от граф Монтемар, испанците отново влизат в града, за да го напуснат окончателно след земетресението в 1790 г.

След оттеглянето на испанците турските бейове напускат Маскара и до 1830 г. установяват главната си квартира в Оран. Последният бей Хасан измолва протекцията на Франция, която, след като завзема Мерс ел-Кебир, влиза в 1831 г. в града. Според извършеното от френския кралски комисар Пюжол преброяване в 1832 г. Оран наброявал 3800 души, от които 250 мюсюлмани, 2800 евреи и 750 европейци. В 1891 г. в града вече са живели 35 хил. испанци, 19 хил. французи и 9 хил. алжирци. След 1962 г. градът е бил напуснат от 300 хил. европейци, но бързо възстановява своята жизненост, своето индустри-

ално и търговско значение. От 1966 г. до 1979 г. населението на града нараства от 324 на 500 хил. души.

Разполагаме с един ден, за да получиме представа за града. Набелязали сме обектите: площад „Първи ноември“, стария град, голямата турска джамия, „Площадът на Републиката“, пристанището... Дали ще успеем?

Най-големият и най-красивият площад в града е „Първи ноември“, наречен така в чест на началото на антиколониалното въоръжено въстание от 1954 г. Площадът е засаден с палми и е украсен с един широк фонтан, в средата на който се издига обелиск от розов мрамор, като от четирите му страни е изсечен барелефът на Абд ел-Кафир. На южната страна на площада се издига Кметството (сграда, построена в 1888 г.), до което се достига по стълба с два бронзови лъва от двете страни, дело на скулптора Каин. Интериорът на Кметството е богато декориран с алжирски ахат. На западната страна на площада се намира неговият, но изящно здание на театъра. На фасадата му горе, между две позлатени кули, се откроява скулптурна група от Фалкони. Почти тичайки, разглеждаме голямата турска джамия, построена в края на XVIII в. по заповед на Баба Хасан, паша на Алжир, в чест на изгонването на испанците (джамията била построена с парите, събрани от продажбата на роби-християни); Новия замък, служил за резиденция на испанските завоеватели, а след това на бейовете на Оран; стария испански квартал „Ла Бланка“, в който са запазени няколко къщи в стила на тогавашния централен площад „Плаца Майор“.

Булевард „Емир Абд ел-Кафир“ започва от площад „Първи ноември“ и свързва булевард „Сумам“ с улиците „Мохамед Кхемисти“ и „Ларби Бен Мхиди“ — това са най-оживените артерии на града с много хотели, магазини, административни сгради. Високите красиви улични лампи и фасадите на зданията, облицовани с бял камък, произвеждат празнично впечатление.

Пристанището Мерс Ел-Кебир (което в превод означава „Голямото пристанище“) е било превърнато от французите в една от най-мощните военноморски бази в Средиземноморието със специални подводни противоатомни убежища за подводници. След освобождението базата е била евакуирана от Франция. На 7 км западно от града се намира туристическият комплекс „Андалузите“, разположен на брега на морето, с търговски център, хотели, ресторанти, клубове и спортни съоръжения в съседство с антични развалини.

ТЛЕМСЕН — ГРАДЪТ НА ХИЛЯДИТЕ ИЗВОРИ

След сутрешното кафе скачаме в колата. Тя поглъща асфалтовата лента на шосето, което води към мароканската граница по хълмиста местност. Град Тлемсен (Тилмисан — на арабски „извор“) е разположен на 165 км югозападно от Оран в подпожето на скалисти червеникави хълмове. На север се простира широката долина Хеная, която на запад преминава в долината на град Магния; на северозапад на хоризонта се намира масивът Трара, на североизток се издигат масивите Себаш, а на юг — Тесала.

Тази великолепна панорама може да се наблюдава от северните укрепления на града. В Тлемсен са останали много паметници на ислямското изкуство от епохата на Идрисидите, Алморавидите, Алмохадите, Зианидите и Меринидите. Това е единственият град в Алжир, където са запазени постройките от испано-магребската епоха, сравними с тези в Мароко и Испания. Освен Голямата джамия, която датира от XII в., почти всички паметници датират от края на XIII в. или първата половина на XIV в. и са възникнали едновременно с тези в Гренада и Фес.

Влизаме в центъра на града по широки и прави улици с красиви къщи и елегантни вили, обкръжени с градини. Край града има много водопади. Заедно с тълпата попадаме в търговския квартал, където се продават местните занаятчийски изделия — килими, тъкани, наметала, дрехи. Градът е бил стар занаятчийски и търговски център. През него са минавали керваните от Судан със злато, слонова кост и роби. Тлемсен е изнасял оръжие, вълна, вино.

Тлемсен има богата история. Независимо от многобройните разрушения през вековете Тлемсен покорява със своя пейзаж и паметници, което го прави един от най-привлекателните градове в Западен Алжир. Жителите на Тлемсен се гордеят със своя произход и ревниво пазят обичаите, характерни за различните етнически групи: маври, кулугли и негри (потомци на негрите-роби). В прохладните и сенчести околности на града рожковни насаждения се смесват с вековни маслиненни гори, градини с череши, ягоди и ябълки, нарове и смокини, под които се отглеждат всички видове зеленчуци, характерни за страните с умерен климат.

Образоваността на жителите на града е била пословична, с което градът е можел да се мери с европейските градове през XIII—XIV в. В една от джамии му през XIV в. е преподавал

Ибн Халдун. Владетелите на града са обичали да покровителствуват учените и художниците. Различните изкуства са били развивани успешно. За миналото на града напомня гигантска турска крепост, джамията от XIII в. Сиди Бел Хасан, Сиди Бумедиен и много други паметници.

Посещаваме Мансура — паметник на бурните събития на магребското средновековие. По това време Тлемсен е оглавявал съюз от берберски племена и неговите войски или са обсаждали Константин и Бужи, или са защищавали града от нападение.

Султанът на Фес Абу Якуб упорито се е стремил да завладее Тлемсен. Той атакувал няколко пъти градската крепост и накрая решил да обсади града. Обсадата продължила осем години. Абу Якуб построил крепостна стена, дълга около 4 хил. м с дебелина до 1,5 м и височина 12 м., снабдена с 80 бойни кули. След това били построени джамия, дворец, къщи за свитата и войниците. Укрепеният лагер се превърнал в град — Мансура (в превод това означава „Победоносна“). Минарето, което е достигнало до наши дни, е шедовър на испано-магребското изкуство от класическия период. По своя стил то наподобява Хасановата кула в Рабат, крепостите Кутубия в Маракеш и Жиралда в Севиля.

Градът освен древни паметници и занаятчийски работилници притежава и промишленост — завод за изкуствени влакна, технически училища, религиозна школа и спортен олимпийски комплекс.

Нашето пътуване в Алжирския запад приключи. Поемаме обратния път към столицата. Влизаме в динамично развиващ се град със заводи за селскостопански машини, обувки, машиностроителни заводи и др. Това е Сиди бел Абес, който е бил база на прословутия френски „Чуждестранен легион“. От град Тенес до град Шершел на крайбрежието пред нас се откриват великолепни гледки към морето, които заедно с тези при град Жижел са едни от най-разнообразните и красиви в Алжир.

АХАГАР — ЦИТАДЕЛА НА ТУАРЕГИТЕ

Някои историци, които се позовават на Херодот и Платон, твърдят, че Атлантида не е потънала в океана, а морското дъно около нея се е издигнало и я превърнало в пустиня. Според тях Ахагар е някогашната Атлантида. Тази хипотеза е залегнала в основата на романа „Атлантида“ на Пиер Беноа.

Пътешественици, военни и учени са се опитвали да пока-

жат Ахагар такъв, какъвто е. Това са Барт, Дювейрие, Фламанд, Килиан, Моно, Дюбиев, отец Фуко, Роже Фризон Рош, Клод Блангернон, Анри Лот и др.

Отец Фуко описва езика на туарегите, а Анри Лот и Клод Блангернон са провели задълбочени научни изследвания. Дейността на отец Фуко е обкръжена с романтика във френската литература. В действителност той е бил офицер-разузнавач, който по съвета на приятеля си Лаперин* приел свещенически сан и се заселил близо до Таманрасет, където под формата на мисионерство продължил своята разузнавателна работа. Убит от туарегите в 1916 г.

Невероятната красота на масива Атакор (ядрото на Ахагар), живописната местност Таманрасет, котловината на Илам, дивото величие на каньоните в планината Муидир, очарованнето на „картинните галерии на открито“ са огромното богатство на този край, чието население, било номади или уседнали, притежава привлекателност и човешки качества, ценени от всеки, който ги познава.

Ахагар, чийто административен център е Таманрасет, заема повърхност от 480 хил. кв. км (четири пъти по-голяма от България). В общи черти този район се намира между 1-ви и 8-ми паралел — източна дължина, и 19-и и 27-ми меридиан — северна ширина. Тропикът на Рака разделя тази територия почти на две части.

Един поглед върху картата позволява да открием огромна система от планини, която граничи на север с абсолютно безжизнената долина Тидикелт, на югоизток и на запад — с пустинните плата Тенере и Танезруфт.

На пръв поглед планинската система Ахагар е трудно разбираема. Тя придобива смисъл, когато се разгледа детайлно. За да си създадем една схематична представа, ще я разделим на три големи концентрични зони: централно ядро, периферен вал и външен пояс от планини (*tassilis*).

В центъра на Ахагар се издига един почти кръгъл планински масив от типа на платата със средна надморска височина 2000 м, с настръхнали каменни върхове, достигащи до 3000 м. Това е масивът Атакор (с най-висок връх Тахат, 3003 м.) Една скалиста шпора се насочва на север — това е Тедефест. Около централното ядро — Атакор, се простира една почти кръго-

* Лаперин е френски генерал (1860—1920), който е ръководил окупирането на Сахара. По негова инициатива се сформират подвижни камилски части, така наречените роти от мехаристи, с които са били завладени централните райони на пустинята.

образна гранитна долина с надморска височина от 500 до 800 м. След това на разстояние около 200 км около централния масив се намира външният планински пояс на Ахагар: на север — Муйдир, на изток — планината Ажер, на юг и югоизток — планините Ахагар и Тин-Рерох, на югозапад — планината Тимисад, на северозапад — Аседжерад и Анет в съседство с Муйдир.

Само няколко големи уеда пресичат този планински пояс. Уедът Таманрасет се влива в северната част на планината Адрар — Ифорас и Нигер в долината на Таудени. Уедът Тафасасет, който пресича фланга на Ахагар, се влива в Тенере; предполага се, че той е бил приток на река Чад. Уедът Игаргар извира от Ахагар, провира се между Муйдир и Ажер и стига почти до Орес. Уедът Тин Тарабин събира водите си от склоновете на Атакор.

Ако направим схематичен разрез в посока север — юг, можем да оприличим планинската система с една огромна укрепена зона, чийто централен масив представлява основната крепост, заобиколена от ров и система укрепления.

Някога в Ахагар и Сахара са господствували истинските стопани на пустинята — туарегите, племена със странен произход и своеобразни закони. Мюсюлмани, те носели на гърдите си кръст, което давало повод да ги считат за християни. Те владеели „тифинар“, но използвали преди всичко арабската писменост, а говорили на берберския диалект тамахек. Туарегите се молят по памет, но държат в ръцете си дъсчица с молитва, дадена им от марабута, макар че и самите марабути не могат да разберат какво е написано там. Туарегите някога са вярвали в богинята Танит, в памет на която и досега мечовете и щитовете им завършват с кръстообразна ръкохватка във вид на буквата „Т“. Те останали привърженици на матриархата и жените сами избират мъжете си. Много обичаи на туарегите остават необяснени и досега. Откъде са възникнали шешовете (вид дълъг шал), с който прикриват лицата си, и ако това е защита за слънчевите лъчи, защо те се делят на бели и сини? Защо туарегите противопоставят така упорито своя начин на живот на всяка цивилизация и от какво е предизвикан техният обичай да се хранят в пълна самота?

Туарегите, тези истински първооткриватели, по-добре от всеки друг са знаели пътеките на Сахара. Техните владения са били безгранични. Керваните им пренасяли злато, като някои от златните късове тежали няколко килограма.

Чужденците, които идвали в пустинята и в Ахагар да тър-

сят съкровища, загивали и загубвали цели армии в пясъците. Арабският ръкопис от XV в. „Книга за скритите бисери“ съдържа данни за около 400 места в Сахара, където са скрити огромни съкровища. Арабите, които отблъснали туарегите далеч на юг, претокривали тези пътища с цената на огромни жертви. Кервани от Северна Африка на юг тръгнали едва в VIII—IX в., но до крайната цел стигали само единици. Други кервани, тръгващи в обратна посока — от Томбукту, наброяващи хиляди хора и камили, също не стигали до крайбрежието. Не напразно в целия свят Сахара била наречена „страна на жаждата и страха“.

Оттогава, разбира се, е изтекла много вода... След завоюването на независимостта на Алжир Ахагар претърпя всестранно развитие, което се базира на изследванията и перспективната преработка на изключително богатите минерални ресурси (железни руди, цветни метали, уран, злато и др.), а също така на развитието на международния туризъм.

И действително грандиозната природа е люлка на всевъзможните истории, които се разказват за туарегите. За някои те са последните „атланти“, за други — те са последните „франки“, чийто кръстообразен меч символизира загубената вяра.

От етническа гледна точка Ахагар е разположен на границите на исляма с черна Африка. Повърхностната ислямизация на населението в Ахагар не е попречила то да запази някои суеверия и вярванията си в духове и да се отдава на тайните ритуали на магията.

Най-известната от злите магии на туарегите е приготвянето и използването на особено питие, така наречения борбор. Борбор действа двояко — или отравя бавно човека, от когото искаме да се отървем, или пък просто намалява силите на онзи, на когото искаме да отмъстим или пък да привлечем към себе си; в този случай той действа като чародейно питие, възбуждащо любовна страст. Резултатите, очаквани от борбор, се получават за по-продължителен срок от време. Борбор е индивидуален и се приготвя според определената цел. За да бъде ефикасен, трябва да бъде приготвен тайно. Да се узнае точната рецепта за приготвянето на борбор е почти невъзможно, но ето все пак основните съставки, влизащи в него — количественото им съотношение е работа на специалиста.

Основната съставка е мозъкът на наскоро починал човек, който трябва да се вземе нощно време от гробищата. Разказват, че една жена, искайки да открадне мозъка на един умрял мабут (религиозен светец), била намерена мъртва, поразена

от силата на покойника, стискайки в сгърчената си ръка останките от онова, което била откраднала.

Веднъж придобита, основната съставка се съхранява в съд дотогава, докато към нея не прибавят и другите елементи, необходими за приготвянето на борбор. Техният списък е дълъг: това са всички външни секрции на набелязаната личност, за която се приготвя борбор: пот (за предпочитане от мишниците), сълзи, ушна кал, урина, кръв, а също така коси, нокти, кир от ръцете и земя, тъпкана от босите крака на набелязаната жертва. Всичко това се прибавя към основната съставка, смесва се добре, след това се вари. Тази дяволска гозба се приготвя през нощта от две напълно голи, посветени в това дело жени. След известно време тенджерата започва да клөкочи, а жените, като че ли обезумели, удрят във въздуха с шалове и изричат тайнствени думи.

Така приготвен, борбор се хвърля на пътя, по който трябва да премине жертвата, ако е невъзможно да ѝ се даде да го изпие. Любовно питие или отрова, борбор се различава твърде малко по своите компоненти, само количественото им съотношение е различно.

Когато една жена желае смъртта на своя съперница, тя действа по следния начин. След като се снабди с менструална кръв от своята неприятелка, тя отива при някой „талеб“ — специалист по магичите. Той завива кръвта в парче хартия или парцал и написва отгоре няколко свещени думи, след което хвърля всичко това в непрекъснатото течаща вода. Както тече водата, така ще изтече и кръвта на съперницата и тя ще умре от този кръвонизлив.

Срещу борбор съществува антиотрова, така нареченият ботал — вещество, което се хвърля върху жарава и неговите изпарения обезсилват действието на борбор.

Трябва да отбележим също и две растения, които не са смъртоносни, но по думите на туарегите действуват обезумяващо на онзи, който ги е погълнал: първото е афелелех („бетина“ на арабски) — черна буника. Месото или сланината от камилата са противоотрови за това растение. Второто растение е бурзиг — взима се от жените, които искат да забременеят, но в по-големи дози то предизвиква криза, по време на която потърпевшата непрестанно бълва думи, за които по-късно не си спомня.

Магическите прийоми са най-различни и всеки може да бъде тяхна жертва. Всички са обладани от този страх, поради което носят защитни амулети (тера), приготвяни от талеб.

Вярванията в „лошите очи“ са нещо обикновено за всички. Някои хора с думите си можели да навлекат най-страшни бедствия — да поболеят някого, да предизвикат катастрофи, да уморят животни. Имало и други хора, които, доближавайки се и поставяйки ръката си близо до лицето на някой спящ, му вдъхвали сила и щастие за през деня.

Освен гореспоменатите съществуват и още много други суеверия: така например, за да има добра реколта, в средата на житна нива трябва да се постави стара тенджерка или магическа челюст, а жените от Тидикелт, за да могат да забременяват, ядат котешки бутчета през месец март.

Сега да чуем една история, която често се разказва от туарегите. Тя е посветена на лъва, хиената и чакала.

Дивечът започнал да става рядкост и един ден лъвът поканил хиената и чакала да ловуват заедно. Сдружението се оказало плодотворно. Много антилопи и газели били тръшнати на земята. Пред ловците се очертавал обилен обяд. Лъвът, справедлив по природа, помолил хиената да раздели плячката. Със силната си челюст хиената бързо разкъсала дивеча на части, които наредила на три купчини.

— Много добре — казал лъвът, когато хиената свършила работата си, — но какво означават тези купчини?

— Тази тук — казала хиената — е за теб, другата — за мене и последната — за чакала.

С два мощни удара на лапите си лъвът съборил хиената на земята. Това била първата му реакция, а след това обяснил:

— Така не се разпределя, хората имат право, когато казват, че си тъпа.

След като се успокоил, лъвът се обърнал към чакала:

— Опитай се ти да свършиш тази работа.

Чакалът подредил отново купчините месо, разпилени от лъва, и казал:

— Първата купчина месо е за тебе, втората — е твоята вечеря, а третата — закуската ти утре.

Лъвът се провикнал:

— Кой те научи така да делиш?

— Научи ме плесницата, която ти удари на хиената — казвал чакалът.

ЧУДОТО ТАСИЛИ

Ние сме отново на път — Фарук и аз.

Фиятът-128 на Фарук е стегнат, приготвленията и пресмятанията са зад нас. Имаме ясна цел: да прекосим цяла Алжир-

ска Сахара и да достигнем до фреските на Тасили Уан Аджар в Ахагар. Разстоянието, което ни дели от целта, е 2400 км.

Градовете Блида и Медеа остават зад гърба ни.

Слънцето е силно, но какво от това. Има нещо приятно в усещането, че ни очаква неизвестността. Неизвестност? Макар че и в пустинята не можем да останем сами. За нашата експедиция знаят десетки хора. Чрез радиовръзка са уведомени група български сондьори, които работят край Хаси Месауд и дият вода. Те ще ни посрещнат, за да си стиснем ръцете и разменим превозните си средства. Ще оставим фиата и ще продължим през пустинята с ландроувер.

Настроението ни е повишено, макар че от сахарското небе струи такава топлина, сякаш грейт три слънца едновременно. Фарук е работил седем години в Сахара. Може би това е най-сигурната гаранция, че ще преодолеем пълните с въпросителни сахарски километри.

Оттук нататък ни остават още 1200 километра, при положение, че попаднем на най-прекия път. Благодарим за ландроувера, тъй като с фиата не бихме могли да продължим. Той би затънал в първата пясъчна дюна. Неизвестното е пред нас. Каква е степента на случайност и какво е доказателството, че в пустинята „всичко може да бъде наред“?

Пътуваме и нашият водач ни предава първите уроци по ориентирване в Сахара. Най-добър ориентир е слънцето. Звездите? Не. Вечер в пустинята не се пътува. Важното е автомобилът да се движи по следи на минали преди него камioni, кервани или леки коли.

... Последната вода на пътя ни. Оттук нататък думата „последен“ ще бъде все повече употребявана. „Последният град Уаргла“, „последният оазис Илизи“, „последната бензиностанция“, „последният километър асфалтиран път“, „последният километър път... въобще“. Но не и... последното затъване в пясъците.

От българските сондьори научихме, че думата „сахби“ означава „приятелю“. Тази дума ни беше достатъчна, за да нямаме никаква нужда от преводач при всяка среща с хора сред пясъците и скалните пространства.

Пустинята, както и морето, имат своите закони. Но господстващият е дългът да помогнеш на човек независимо в каква посока пътува, какъв товар носи и с каква цел прекосява пространството. Единствено важното е, че е човек. В пустинята сякаш изчезват националностите, изчезват различията в езиките, изчезват всички норми на фалшиво поведение.

Важното е да не загубим самообладание. Докъдето стига погледът ни, се простират тези жълтокафяви безжизнени пространства. „Танезруфт“ — така се наричат сухите земи с натрошен камък. Има моменти, в които се улавяме, че мислим едно и също — вероятно никога няма да свърши морето от дюни или безкрайната настилка пустинен чакъл... В подобен случай алжирците казват: „Инш Аллах!“ („Зависи от Аллах!“)

От затъване в пясъците по-лесно може да се излезе. Но пясъчната буря е пълен господар на положението. Вятърът внезапно се усилва. Изведнъж се развихря буря. Чувствуваме се като в безтегловност. Нещо сякаш ни заслепява и задушава. Автомобилът трябва да се движи. Спре ли, бурята може да ни затрупа. Прозорците на ландроувера са плътно затворени, но пясъкът хрущи в зъбите ни. Очите ни са насълзени. Пие ни се вода. Но не можем да спрем и да извадим бидоните.

Изведнъж жълтата стихия спря така внезапно, както и връхлетя. За няколко минути небето се прояснява и сякаш нищо не се е случило...

Остават ни още 600 км. Едва сега разбираме, че пустинята става страшна. Автомобилът едва се движи. Пътуваме с 5–6 км в час. Когато стрелката на километража достига 20 км, ни се струва, че летим по самолетна писта.

Първите предвестници на оазиса са... кактусите и пясъчният дрин, който расте по дюните. Но все още плахата зеленина на тези растения създава повече тъга, отколкото радост. Пясъкът продължава да ни дебне с... клопките си. Автомобилът ни отново затъва.

Мъките ни не продължават много време, тъй като наблизко спира друг ландроувер и няколко млади алжирци ни се притичват на помощ. Това са работници от СОНАТРАК, хора, свикнали с пустинята и с всичките ѝ изненади.

Стигаме оазиса Джанет. Край на мъките. Финалът на безкрайното пътуване. Финалът на жаждата. Финалът на ситния прах, полепнал по дрехите ни, по косите ни, по лицата ни. Финалът на умората.

Финалът и началото. Началото, защото оттук започва изкачването на планинския масив Тасили Уан Аджар. Наистина той не е Еверест. Но платото с надморска височина 1700 м е стръмно и труднопроходимо. Можем да се движим само пеш. Наемаме мулета за носене на водата, храната, дрехите и спалните чували. Нужен ни е водач — туарег, който знае пътя за фреските.

Как не ни се иска да напуснем този райски кът! Зеленината му е несравнима, а леденостуденият душ в банята е прелест.

Спокойствието, заляло пясъчниковите къщи и градините, ни завладява. Не ни се мисли за предстоящото изкачване на скалния масив под жеккото слънце. Хотелът от камъш е най-хубавият хотел на земята. В момента всеки от нас е готов да се закъдне в това...

Рано сутринта сме обхванати от треската на приготвянето. Ще успеем ли да достигнем до фреските? Ще имаме ли сили да превърнем миража в реална среща, с един от върховете на човешкото изобразително изкуство. Със „Сахарския Лувър“! С „Най-голямата галерия на открито“!

В подножието сме на Тасили Уан Аджар. Не смеем да погледнем към заострените каменни върхове.

Нашият водач се казва Елиас. Туарегите имат невероятната способност да създават чувството на другарство. Очите им, скрити зад белите или тъмносини шешове (дълга забрадка), гледат усмихнато. Те излъчват спокойствие и сигурност. Тръгваме весело. Пътят отначало ни се струва „нормален“. Само че слънцето все повече и повече се засилва... Мулетата вървят бързо: Налага се Елиас да ги спира, за да можем да ги настигаме. На тамахек Тасили означава Планина на реките. Реки, разбира се, няма. Но масивът е разсечен от коритата на пресъхнали реки. Кога е текла тук вода? Може би преди хиляди, преди милиони години. Нашата представа е бедна, за да превърне въображението в реалност. В Тасили прекрачихме границата на научната фантастика, за да навлезем в света на геоложките катаклизми, във времето, когато природата е вършила своята разрушителна работа. Белият туарегски шеш едва ни пази от температурата, която е около 40—45°C. „Ходенето по мъките“ продължава вече няколко часа. Преставаме да говорим, преставаме да се шегуваме... Кога най-после ще дойде краят на това катерене? Кога ще свърши нагорещената черна „лава“ под краката ни? А лавата сякаш извира, застинала в причудливи форми. Невероятно ни се струва, че това каменно море някога е било зелена земя с буйна растителност, с много животни.

Най-после Тамрит! Местността Тамрит е първото стъпало, което се достига в изкачването на платото Тасили Уан Аджар. Тук са първите гравюри върху скалите.

Онова, което знаем от географите на античния свят, е следното. Пет века преди нашата ера Сахара се е намирала в състояние на доста напреднало засушаване. Херодот пръв споменава за тези земи. Той говори за дюни, оазиси, необитаеми области и солени могили. Четири века по-късно Страбон отбелязва,

че конят е все още твърде разпространен из тези области. Но той посочва всички предпазни мерки, използвани от местното население, по-специално прикрепването на мехове с вода под коремите на животните, от което може да се съди, че водата вече е била рядкост. Плиний Старши, когато описва днешните области — Фезан и Тасили Уан Аджар, споменава за уеди, в които водата „течала само от време на време“. Съществуват четири планински прохода, по които може да се изкачим до платото Тасили. Но само един от тях е достъпен за товарни животни. Водачът ни Елиас ни поведе из Тамрит. Първото нещо, което ни предупреди, е да се пазим от змии...

Руини или скални образувания, дело на праисторически титани или фантастична игра на природата? Няма значение. Важното е, че този мъртъв пейзаж е оживял с хилядите същества, останали запечатани под скалните навеси. Тамрит крие още една изненада. Кипарисите, които растат тук. Те са един от курюзите на Сахара. Дърветата, които туарегите наричат тару, вероятно са онези редки свидетели на по-влажния период на Сахара. Затова те хармонират със стадата животни, с бягащите в саваната ловци, с красивите женски фигури, виртуозно уловени от предисторическия художник.

По мнението на много изследователи фреските на Тасили слагат началото на най-великата натуралистична школа в света. Кой е съзателят им? С какви средства си е служил, за да остави неговото изкуство такъв дълбок корен? Откъде идва изворът му за наблюдение, хармония и пластичност? На тези въпроси историята вдига рамене. Нека всеки сам търси отговора на толямата загадка.

Тамрит е само една от „залите“ на тази художествена галерия под открито небе. На два дена път оттук е Жабарен със своите пет хиляди скални изображения. По-нататък е Тин Тазарифт. В противоположна посока са пещерите на Тан Зумайтак и скалите Аджефу. На четири часа път от Тамрит е местността Сефар, също много богата на изображения.

Влизаме в „залите, салоните и ателиета“, където е работил предисторическият майстор. Изпитваме чувството на първооткриватели, макар че през 1933 г. лейтенант Бренан ги е видял пръв. Изпратен на разузнаване с отряд мехаристи, той навлиза дълбоко в каньона Джерат и там, съвсем случайно, забелязва някакви странни изображения, изрисувани с червена охра върху скалите. В първия момент той мисли, че сънува, решава да слезе от камила, за да пипне рисунките.

Ние не се съмняваме. Но нашето въображение ни потапя

в дълбоката трева, в която пасат стадата... Тишината край нас се разкъсва от дивите викове на ловците, които гонят с опънати лъкове бягащите газели. Танцьорки люлеят бедра край огъня. Най-величествено е паното „Богът на Сефар“. Пред него се чувствуваме натрапници, осквернили свещено място. Туарегите наричат триметровата човекоподобна фигура „Пазителят на Сефар“. Пазител? Може би не само на Сефар. Но на целия живот, тъй като това измислено същество сякаш се ражда от слънцето...

И на други места могат да се открият изображения на богове или магьосници. Но предисторическият художник, това се отнася най-вече до така наречения „волски период“, предпочита да рисува по стените на своите естествени убежища онова, което виждат очите му. Затова битовите и ловните сцени са повече.

Има нещо красиво и мистично във вечерите на Тасили. Елиас през деня се постара да ни покаже колкото може повече скални изображения. Вечерта той запали огън направо върху пясъка от нищожните пръчици и дръвчета, които събираше целия ден. С Фарук приготвиха яденето, а Елиас опече в горещия пясък погача. От какво тесто, така и не разбрах. Важното е, че хлябът е вкусен. Мирише леко на земя, но ние го приемаме като своеобразен аромат. Преди да заспим направо на земята под някоя скала, Елиас ни разказва за себе си...

— Как разбираш приятелството? — запитах туарега.

— Между хората може да има голяма дистанция — започна той, — това е истина; но между приятелите, между сърцата няма разстояние. Това, което става между нас сега, това е едно раждане. Раждане на едно приятелство, което възниква спонтанно. То е трудно в началото, но после настъпва нещо прекрасно — чувството на разбирателството. Това е прекрасно, като посаждането на дърво в земята. Това е като фея, като цвете, което израства, и ние се грижим за него да не увехне.

— Как разбираш живота, с какво живееш — с настоящето, с миналото или с бъдещето — попитах, докосвайки вечните, любимите теми на туарегите.

— С миналото и настоящето. Бъдещето е нещо отвлечено, а миналото служи на днешния ден. Като проследиш голямата дъга на миналото, по-лесно ще изминеш собствената малка дъга, по-лесно ще разбереш живота и ще го приемеш такъв, какъвто е. Ако мислиш много често за бъдещето — не можеш да присъствуваш в настоящето. Твоят дух ще бъде зает с меч-

ти и нещо безполезно, няма да можеш да използваш своята сила днес.

— А звездите и времето играят ли роля в живота ти?

— Ние казваме, че нощта е за приятелите и за звездите. Всяка звезда е едно човешко същество. Хората, които ни заобикалят, са звездите. Когато пада звезда, значи един човек си е отишъл от живота. Животът на хората е дълъг и странен като пътя на звездите... Не бива да се мисли за бъдещето не защото не трябва да мечтаем, но защото този, който живее за бъдещето, живее бързо. Дните му минават бързо, без да ги забележи, без да ги усети... Пита се защо е даден животът на човека? За да може да се докосне до нещата и явленията, да ги вкуси, да ги опита. Отминаващият ден е нещо, което се е докоснало до нас и е преминало...

— Елиас, ние знаем, че туарегите винаги са били горди и храбри хора. Но въпреки всичко не се ли страхуват от смъртта?

— Не се страхувам от смъртта. Тя не ме интересува и няма значение за нас. Тя е част от живота, част от нашия бит. Тя просто сменя живота. Тя е като миналото на човека, нещо, което не може да се избегне и е част от природата и живота... Животът е една постоянна борба за съществуване и за средствата, които осигуряват това съществуване. Животът е една постоянна борба и със самия себе си. Затова казват, че животът е пари. А какво става — тичаш след парите, както камиларят след миража на свежото езеро, и после умираш и не остава нищо.

— Не те разбрах напълно... — Елиас се усмихна и продължи:

— Изведнъж е трудно да разбереш нашата философия... Какво е животът? Това е една сеитба. Едно хвърляне на семе в земята. Какво е семето? Това е моят баща. Земята е моята майка. От нея идва животът. Ако добре се грижиш за семето, покълва растение. Тогава може да се говори за растеж и за живот, и за всичко, което идва с него.

— Какво мислиш за пустинята, слънцето и водата?

— Обичам природата. Живея в нея. Тя е навсякъде около нас. Не можем да я избегнем. Тя ни обхваща... Какво мисля за слънцето? Това е източник и символ на живота. То ни съпътства от раждането, от раждането на всяко живо същество. То не ни оставя дори и през нощта, защото тогава луната свети с отразена слънчева светлина... Вие учените по-добре знаете как влияе луната на живите същества, на човека, на приливите и отливите... Колкото до пустинята — тук Елиас се спира за миг, — за нея винаги ми е и най-лесно, и най-мъчно да говоря.

Пустинята, това е едно сухо море. В него може да се намери всичко. То ни преследва и ни пази, то ни крие и ни убива. Това е едно сухо и пълно с водата на живота море. Ние казваме, че пустинята е жената на мъжа. И неговата смърт. Защото идва жаждата и пустинята ни напомня, че съществува. ... Морето и пустинята са едно и също нещо. Ако разбираш едното, ще разбереш и другото... Привлекателното е на повърхността, красивото се намира някъде по-дълбоко. Нещата трябва да се търсят дълбоко. Там, където се раждат. Обичаш ли морето, обичаш и пустинята. И в двете намирам красота. Морето е човек, който се нарича „Море“, а пустинята е друг човек, който се нарича „Сахара“. Те са приятели. И природата е техен приятел. И те са приятели на природата...

На другия ден продължаваме разглеждането на скалните гравюри. Трудно ни е да се ориентираме в различните периоди, когато са нарисувани фреските. Специалистите твърдят, че могат да бъдат отнесени към 30 различни стила, групирани в няколко етапа. Два от тях са най-главните: „Периодът на кръглоглавите“ и „Волският период“. Най-старите изображения представляват човешки фигури в охра с виолетови оттенъци...

И възникват въпросите. Каква е била тази цивилизация, оставила тези великолепни натуралистични фрески тогава, когато едва е започнала да полира камъка? Защо са изобразени няколко вида хора? Какви са тези странни същества с „шлемове“ и „антени“ по главата? Защо те са по-едри, защо дребничките тъмнолики хорица — безспорни автори на рисунките, се страхуват от тях или ги нападат? И как се е развила тази култура в този откъснат от света район?

Това е пустиня, в която няма пътища и даже днес туристите и изследователите стигат до тях след многодневни и изнурителни преходи пеша или с мулета сред безводните горещи долини. Дори Анри Лот, който през 1956 г. направи сензация, като ги откри на света, не може да отговори на въпросите. А за да ги открие, той е трябвало да измине 2500 км път от столицата, 1440 км от Хаси Месауд — за да отигне до Джанет и там да свърже името си с едно от най-великите исторически открития. Как е станало всичко това? Някои се опитват да намесят даже извънземни цивилизации и да подхранват въображението на писателите-фантасти...

Никой засега не е отговорил кога, как, по какъв начин се ражда безпримерната цивилизация на Тасили Уан Аджар — безспорно едно от най-великите достижения на доисторическия свят. Безспорно е, че това са предимно ритуални религиозни

рисулки, но представени изключително реалистично, раздвижено, оцветени с естествени бои, запазили свежестта си през хилядолетията, често рисувани една върху друга. Някои от тях достигат до шест метра височина, но с изключително спазени пропорции.

Безспорен е фактът, че по време, когато хората едва започват да обработват камъка през дългия период от 12 000—1000 г. пр. н. е., тези неизвестни творци са умеели да рисуват.

Разбира се, да се видят тези рисулки не е нужно да се ходи чак в Ахагар, достатъчно е да се посетят музеите „Бардо“ и Историческият в град Алжир или други местни музеи в провинцията.

Наред с големите находки на рисулки в Ахагар и Тасили тази култура е оставила своите следи далеч на север — към Джебел Амур, Бешар, Кабилия — възвишенията край Тизи Узу, Улед Найл, в оазисите Лагуат, Ин Сала, Уаргла, Таманрасет, Тимимун и т. н.

Но в течение на хилядолетия, откъсната от околния свят, задушена от настъпващата Сахара, тази култура умира. Центърът на народите постепенно се измества на юг — към Тропична Африка, и на север — към далеч по-благоприятния средиземноморски климат. Но окончателно ли е загинал този народ? Защо нравите и обичаите на някои племена на юг от Сахара странно съвпадат с ритуалите, изобразени по тези рисулки? ...

Тези изумителни творби на човешкия гений вероятно не биха се запазили през хилядолетията, ако бяха на по-достъпно място. Биха могли да бъдат унищожени от ерозията, от войните, от ненавистта към чуждата красота. Но труднодостъпните каньони на Тасили са се превърнали във вечни пазители на едно от най-големите човешки съкровища.

Настава времето, когато трябва да се разделим с тебе. Тасили... Тръгваме си удовлетворени от съпричастието към това чудо на човешкия гений, тръгваме си с чувството на неописуем възторг...

ЛИТЕРАТУРА

- М. Б. Горнунг*, Алжирия, „Географиз“, Москва, 1958.
Евз. Каменов, Африка, БАН, София, 1973.
- L. Fasani*, ARCHÄOLOGIE, München, 1979.
M. Roche, Le M'Zab, Arthaud, Paris, 1973.
C. Blanguernon, Le Hoggar, Arthaud, France, 1976.
Антуан де Сент-Экзюпери, Планета людей, Минск, 1976.
F. Roche, Sahara de l'aventure, Paris, 1961.
ALPHA ENCYCLOPEDIE, Grande Batelière, Paris, 1969.
M. Mourre, Dictionnaire Encyclopédique d'Histoire, Bordas, 1978.
M. Egretaud, Réalité de la nation algérienne, Ed. Soc., Paris, 1957.
Charles-Andre Julien, Histoire de l'Algérie contemporaine (T. I), Presses Univ. de France, Paris, 1964.
Das Grosse Universal-Lexikon, Edition Thomas, 1979.
Eugène Guernier (T. I-II), Algérie et Sahara, Paris, 1948.
П. Чухачев, Испания, Алжир, Тунис, „Мысль“, Москва, 1975.
Большая Советская Энциклопедия, Дополнительные тома 1979, 1980, 1981, Москва.
- Хартата на Алжир. Първи конгрес на Фронта за национално освобождение, НС на ОФ, София, 1966.
- А. Вирабов*, Очерки экономического и социального развития Алжира, Наука, Москва, 1981.
- М. Видясова*, Экономика стран Магриба, Наука, Москва 1982.
- Африка. Искусство, Изд. Института Африки АН СССР, Москва, 1973.
- Н. Леняшина*, Альбер Марке „Искусство“, Ленинград, 1975
- Henri Lhote*, A la découverte des fresques du Tassili, Paris, 1958.
- Henri Lhote*, Les gravures repestres de l'oued Djerate (Tassili-n-Ajjer), SNEP, Alger, T. I—II, 1975.
- A. Sebe, M. Bedjaoui*, Lumières de la Saoura, Editions Delroisse, Paris, 1981.
- R. Bourouiba*, La Qal'a des Bani Hammad, Ministère de l'information et de la culture, Alger, 1975.
- M. Bouchenaki*, Le Mausolée Royal de Maurétanie, Ministère de l'éducation nationale, Alger, 1970.

СЪВРЕМЕНЕН ОБЛИК НА СТОЛИЦАТА	88
ЗАГАДКАТА НА ДРЕВНАТА ГРОБНИЦА	95
БЛИДА. „РУЧЕЯТ НА МАЙМУНИТЕ“	97
„ . . . МОЯТА КАБИЛИЯ . . . “	99
ДЖЕМИЛА	103
КОНСТАНТИН — ГРАД В ГНЕЗДО ОТ СКАЛИ	105
СКИКДА И АНАБА	107
САХАРА И НЕЙНИТЕ ОАЗИСИ	111
БУ СААДА	113
БИСКРА — ЦАРСТВОТО НА ФУРМИТЕ	115
ЕЛ УЕД — ГРАДЪТ НА ХИЛЯДИТЕ КУПОЛИ	119
ТУГУРТ	121
ХАСИ МЕСАУД	123
УАРГЛА	124
ПУРИТАНИТЕ НА ПУСТИНЯТА	127
ИЗ ГРАДОВЕТЕ НА МЗАБ	131
МИГРАЦИЯ НА МОЗАБИТИТЕ	136
НА ПЪТ КЪМ „ЗАПАДНАТА СТОЛИЦА“ НА СТРАНАТА — ОРАН	137
ГРАД ОРАН	139
ТЛЕМСЕН — ГРАДЪТ НА ХИЛЯДИТЕ ИЗВОРИ	141
АХАГАР — ЦИТАДЕЛА НА ТУАРЕГИТЕ	142
ЧУДОТО „ТАСИЛИ“	147
ЛИТЕРАТУРА	156

ДУШКО ЛЮБЕНОВ ДУШАНОВ
АЛЖИР — ЛЕГЕНДИ И ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

Рецензенти
Светлин Кираджиев
Ива Станева
Редактор
Руселена Георгиева
Художник
Николай Александров
Худ. редактор
Тотко Кьосемарлиев
Техн. редактор
Теменужка Хаджиниванова
Коректор
Правда Михайлова

Дадена за набор на 19. IX. 1984 г. Подписана за печат на 20. II. 1985

Излязла от печат през февруари Печатни коли 11
Издателски коли 10,45 Условно издателски коли 11,63

Издателски №26078. Формат 16/60/84

Тираж 3226. Цена 1,21 лв.

Код 02/9532623211/2421-26-85

Издателство „Наука и изкуство“, София
ДП „Васил Александров“, Враца

11cm 1.21 m.